

İTHAF:

Bu kitabımızı, İslam'ı bilen ve yönetimlerinde uygulayan, seçimle iş başına gelmiş “Hakiki” ve “Raşit” Halifelerimiz Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve Hz. Hasan Efendilerimizin aziz ruhlarına hürmet ve muhabbetle ithaf ederiz. Allah (azze ve celle) onlardan ve izlerinde gidenlerden razı olsun ve bizleri de şefaatharına mazhar eylesin.

Cemal Nar

UKDE KİTAPLIĞI: 41

Editör:
Serdar YAKAR

Baskı – Cilt:

Baskı Tarihi :

Yazışma ve Dağıtım:

CEMAL NAR

**İSLAMDA
DEVLET VE SİYASET**

CEMAL NAR

07. 01. 1955 de Kahramanmaraş / Hartlap'ta doğdu. İlkokulu kendi şehrinde, İmam Hatip Lisesini 1973'de Diyarbakır'da, Yüksek İslam Enstitüsü'nü 1977 de Kayseri'de bitirdi ve aynı yıl Kahramanmaraş /Andırın Lisesine Din Dersi Öğretmeni olarak tayin edildi. 1980'de atandığı Kahramanmaraş İmam Hatip Lisesinde eğitim ve öğretimin yanında uzun yıllar değişik yerlerde sohbet, vaaz, seminer, konferans ve yazılarıyla halk eğitimine katkı sundu, irşat ve tebliğ hizmetlerinde bulundu. Aynı okuldan 2003'de emekli olmak zorunda kalan yazar, halen okuma, yazma, irşat ve tebliğ çalışmalarını sürdürmektedir. Evli ve dört çocuk babasıdır.

Cemal Nar yazılı çalışmalarının bir kısmını www.cemalnar.com sitesinde yayınlamaktadır. Sohbet, vaaz, ders, seminer, konferans gibi görsel çalışmalarının bir kısmını da videolar halinde Youtube sayfasında sunmaktadır. Zaman içinde değişik gazete, dergi ve sitelerde yazdı. İnternette yazarın binlerce makalesine ve videosuna erişilmektedir.

Yayınlanmayı bekleyen birçok eseri yanında yazarın yayınlanmış kitapları şunlardır:

1- Anılar Ve İbretler, 2- Bu Sistemden İslam'a, 3- İslamlaşma Bilinci, 4- İslam Sancısı, 5- Arş Gölgesi, 6- Tasavvufun Anahtarı, 7- Âlimin Önderliği, 8- İslam'da Devlet Ve Siyaset, 9- İlim Ve Özgürlük, 10- İlim Ve İktidar, 11- İmanın Kıymeti ve Korunması, 12- İman Ve Etkisi, 13- Aydınlanma Yolu Tasavvuf, 14- İnançta Arınma, 15- İnançta Kirlenme, 16- Okuma Aşkı, 17- İslam'a Göre Irkçılık ve PKK Ekseninde Kürt Sorunu, 18- İnsana Ulaşmak, 19- Cihad ve Zafer Şartları, 20- İncanın Kıvancı, 21- Sistem ve Şeriat, 22- Osmanlıdan Cumhuriyete Büyük Kırılma, 23- Gönül Azığı, 24- Laiklik Sorgulaması, 25- Derdimiz İslam, 26- Adı Konmamış Savaş, 27-

Batılılaşmayla Hesaplaşma, 28- Batılılaşma Cinnetine Aydınların Karanlığı, 29- Kitap Sevgisi Yazma Aşkını, 30- İmam Hatip Davası Ve Hacı Kalay, 31- İslam'ın Özeti, 32- İslam'da Irkçılık Ulusalçılık Milliyetçilik 33- İslam'sız Olmaz 34- İlimsiz Olmaz 35- Davetsiz Olmaz, 36- Hesaplaşmadan Olmaz, 37- Kıymet Bilmek. 38- Hatırlatmalar. 39- Laik Sistemde İslamî Siyaset Sorunu. 40- Müslüman Kimliğin Kodları. 41- Bize Düşen. 42- İslam davası. 43- Din Diyalog Ve ılımlı İslam. 44- İslam'da Sakal Ve Kıyafet. 45- Okuduğun Kadarsın. 46- İslam'da İnsan İlişkileri - Din Muameledir- 47- İslam'a Ensar Olmak 48- Tanıdığım Maraşlı Hocalar.

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	7
Giriş.....	11
Olması Gereken	
Yanlışın Başlangıcı	
Yanlışın Sebepleri.	
Çağdaş Durum	
Bir Uyarı.	

BİRİNCİ BÖLÜM: İSLAMDA DEVLET

İslam'da Devlet ve Siyaset.....	15
İslam Devletinin Gerekliliği.....	19
Kur'an'ın Devlete Bakışı.....	27
Sünnetin Devlete Bakışı.....	31
İslam Devletinin Özellikleri.....	32
Hukukun Üstünlüğü.....	33
Adalet.....	38
Eşitlik.....	40
Danışma	42
Düşünce ve İfade Hürriyeti.....	46
Devlet Malı.....	55
İlk İslam Devletinin Doğuşu.....	58

İKİNCİ BÖLÜM: HİLAFET

Hilafet Ve Halife.....	63
Halifenin Tanımı.....	65
Halifenin Görevleri.....	66
Halifenin Hakları.....	67
Halife Olabilmenin Şartları.....	67
Halifenin Seçimi.....	70
Halifeyi Seçenler.....	
Hilafetin Süresi.....	72
Bazı Değerlendirmeler.....	74
İlginç İddialar.....	78
İddialara Cevaplar.....	81
Bozulmaya Doğru.....	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SİYASET

Veliaht ve Veliahtlık.....	85
Veliaht ve Veliahtlığın Tanımı.....	87
İstihlaf Şartları.....	89
Saltanat İslami Değildir.....	91
Yezid'in Veliaht Oluşu.....	95
Bir Temenni.....	105
Veliahtlıkla Gelen Bozulmalar.....	107
Hukuk Yargı ve Adalette Bozulmalar.....	108
Düşünce ve İfade Hürriyetinde Bozulmalar.....	117
Eğitimde Bozulmalar.....	130
Eşitliğin Bozulması ve Irkçılık.....	134
Sosyal Hayatta Bozulmalar.....	143
Devlet Malında Bozulmalar.....	148

Sonuç: Alimlerin İdareden Kopuşu.....151

Sonsöz.....

Kaynaklar.....

ÖNSÖZ

Bismillah diyerek başlar, Yüce Allah'a hamd, şükür ve övgülerimizi sunar, Sevgili Peygamberimiz (sav.)e, diğer Peygamber Efendimize (sav), evdekilerine ve arkadaşlarına selam, teşekkür ve dualar ederiz.

Bu kitap, "ilim" serisinin ikinci kitabıdır. Birincisi, daha önce basılan "Alimin Önderliği" isimli eserimizdi. O kitabımızın Birinci Bölümünde; "ilim", İkinci Bölümünde; "alim" anlatılmış, Üçüncü Bölümünde ise; "alimin sorumluluğu" işlenmişti. Bu kitapta ise ilim ve alimler açısından devlet, hilafet ve siyaset işlenmektedir. Serinin üçüncü kitabı olan "İlim Ve İktidar" da ise İslam'ın idareciliğe bakışı ile alimlerle idareciler arasındaki ilişkiler derinlemesine işlenmektedir. İnşallah bunu, serinin dördüncü kitabı olan "İlim Ve Özgürlük" ile beşinci kitabı "Kitap Sevgisi Okuma Aşkı" takip edecektir. Ondan sonrası için Allah hep kerim...

İslam ümmeti kendi içlerinden, peygamberin ilim, ahlak ve tebliğ usulünü iyi öğrenmiş ve nefislerinde uygulamış alimleri yetiştirmek ve bu dini bütün dünyaya, hatta insan yaşayacaksa uzaya kadar götürmek ve duyurmak mecburiyetindedir. Çünkü bu "tebliğ" ve "irşad", bir "farz-ı kifaye"dir.

Bu bakımdan alimler hem İslam toplumunun, hem de İslam'a davet ettikleri top yekun insanların tabii önderleridir. İnsanlar bu önderleri ne kadar sever ve izlerlerse, hem bu dünyada, hem de ahirette o kadar mutlu olurlar.

Her toplum, bir yönetimle düzene girmiştir. İslam toplumu da İslam kanunlarıyla işlerini düzenleyen toplumdur. Haliyle bu toplumun yöneticileri, bu düzeni en iyi bilen ve yaşayan alimlerden olmalıdır. Nitekim ileride görüleceği gibi

halife olabilmenin bir şartı da ilimdir. Böyle olursa toplumun tabii önderleri olan alimler ile siyasi önderleri olan yöneticiler arasında güzel bir uyum ve ahenk oluşur. Bir kısmı resmen yönetimde görevlerini yerine getirirlerken, bir kısmı da sivil olarak insanlara eğitim ve terbiye ile faydalı olmaya çalışırlar. Toplum da bundan fevkalade fayda görür. İslam toplumlarında normalde olması gereken de zaten budur.

Ancak normalde olması gereken bu durum olmaz da bir şekilde İslam toplumunun başına cahiller geçerse veya alim olsalar bile İslam kanunlarını uygulamaz da keyiflerini kanun yaparlarsa, işte o zaman toplumun tabii önderleri olan alimler ile siyasi önderleri olan idareciler arasında mutlaka çatışma çıkar. Bu durumda bu çatışma kaçınılmaz bir sonuçtur. Bunun gerekçelerini kitap boyu göreceğiz. Haliyle bundan da herkes zarar görür. Bilindiği gibi İslam birlik ve beraberliğe, barış ve huzura çok önem verir.

Çatışmanın olmasında ikinci ihtimal biraz daha zordur. Yani yöneticilerin iyi, ama alimlerin kötü olması ihtimali. Bu durumda söylenmesi gerekenler “Alimin Önderliği” kitabımızda işlenmiştir.

Kitabımız bu açıdan İslam’da devlet, hilafet ve siyaset gibi yönetim gerekliliğini, biçimlerini ve yöneticileri izah etmeye çalışır.

Bu serinin üçüncü kitabı “İlim Ve İktidar” yazılıp bitmiştir. O kitabımızda da idareci/yönetici olma ve devlet işlerinde görev alma, memur olmanın olumlu veya olumsuz taraflarını, bütün bu görevlilerle sivil alimlerin ve halkın müsbet ve menfi ilişkilerini enine boyuna araştırmaya çalıştık. Bir başka deyişle alimlerin iktidardaki idarecilerle ilişkilerini söz konusu ediyoruz. Hangi hallerde yardımlaşır, hangi durumlarda uzaklaşır ve muhalefet ederler, iyi yada kötü yöneticilerle özellikle de memuriyet ilişkilerini nasıl düzenlerler, denetim sorumluluklarını nasıl yaparlar işlenmektedir. İlim, alim ve alimin sorumluluklarının açıklanması işini daha önce yazdığımız

“Alimin Önderliği” adlı kitabımızda yaptığımız için, bu kitaplar seri halinde bir bütün olarak okunursa daha derli toplu bir anlayışa ulaşılabilir kanaatindeyiz.

Bu “ilim serisi”nin ”İlim Ve Özgürlük” adlı dördüncü kitabının da müsveddesi yazılıp bitmiştir. Orada da özellikle zamanımızda ilmin önündeki engellerden, insanın ilim öğrenmede karşılaştıkları zorluklardan, özellikle de dinî ilimleri öğrenme, yaşama ve yayma özgürlüğüne getirilen yasak veya kısıtlamalardan, bunları aşmanın yöntem ve yardımcılarından bahsediyoruz.

Bu serinin beşinci kitabı olacak olan “ Kitap Sevgisi Okuma Aşkı” yazım aşamasındadır. İçeriğini başlığı yeterince ifade ediyor zannediyorum.

Bu ve serinin diğer kitapları, insanların zihnini şöyle bir karıştırır da ilgi ve bilgi kıvılcımlarıyla bilinç ateşini canlandırırsa, beklenen faydayı bulur kanaatinde ve duasındayız. Yüce Yaratanımızdan insanlara ihlas ile hizmet vesilesi ederek rızasına erdirmesini; riya, süm'a, makam, mansıp ve şöret isteği gibi düşüklüklerden korumasını dileriz.

Kitaba emeği geçen herkese, hele de müsveddesinden bilgisayara geçen kıymetli Kamer Gözel kardeşimize, baskı öncesi birkaç kere baştan sona okuyarak bazı tashih ve düzenlemelerde bulunan Serdar Yakar Bey kardeşimize, yine müsveddeyi okuyarak faydalandığımız değerlendirmelerini bizimle paylaşan Ramazan Pak Hocamıza teşekkür eder, sıhhat ve saadetleri için Rabbimize dualarımızı sunarız. Allah (azze ve celle) bu yardımsever kardeşlerimizden razı olsun ve mükafatlarını bol bol versin.

Her zaman yar ve yardımcımız olan Allah Tealaya her halimizde hamd, sena ve şükürler olsun. O ne güzel Mevla ve ne güzel yardımcıdır.

Cemal NAR
Kahramanmaraş

GİRİŞ

Olması Gereken

Dikkat çekici bir durumdur; tarihi süreç içerisinde bizde "alimler" ile "idareciler" kelimeleri yan yana geldiğinde genellikle olumsuz bir anlam akla geliverir.

Aslında İslam devleti açısından düşündüğümüzde böyle olmaması gerekir. Çünkü İslam devletinde devlet başkanı, hükümet üyeleri, bakanlar, komutanlar, müsteşarlar, valiler, hakimler, tahsildarlar, çeşitli kurumların müdür ve memurları hiç şüphesiz alimlerden oluşurlar. İşin tabii olanı da budur. Tabiatıyla bu idareciler İslam hukuku ile ülkeyi idare ederler. İş böyle olunca, başta yönetimde görevli olmayan alimler olmak üzere halka, ümmete düşen vazife de, onlara itaat etmek ve yardımcı olmaktır.

Eğer yönetenler için ehli alimlerden oluşur ve hakkı hukuku üstün tutarak adaleti, dolayısıyla barışı, huzuru ve refahı sağlarsa, alimlerin de idarecilere nasihat ederek doğruya irşad edebildikleri ve onları hatadan korumaya çalışabildikleri sürece, onlarla beraber olmaları, onlara destek vermeleri, Allah (azze ve celle) ın razı olduğu bir amel olarak hem bir ibadet, hem de gerek kendilerine, gerek idarecilere, gerekse bütün bir insanlığa bir çeşit iyilik ve hizmettir. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi işin normal olanı da budur.

Ama idareciler alim veya cahil olsun Allah'a baş kaldırdıkları, İslam'dan uzaklaştıkları, hukuk yerine hevalarına, keyiflerine uyarak ilahi kanunları uygulamadıkları zaman, hem kendilerine, hem de halka, ister istemez zulüm edecekler; canları, ırzları, malları ayaklar altına alıp çiğneyecekler, insan haklarını ihlal edecek, insanlığın üstün değerlerini hiçe sayacaklardır. Hem kendileri küfre, şirke, fıska, zulme, azgınlık ve fitneye düşerlerken, hem de ülkeleri harap edeceklerdir. İnsanlığı kan, gözyaşı ve emek istismarı içinde sömürecek ve mutsuz kılacaklardır.

Böyle bir durumda alimlere düşen, mazlum halkın sığınağı olmak, onları ilim, iman ve ahlakın kazandırdığı şefkat ve merhametle sarmak ve zalim idarecilere karşı hakkı savunmaktır. Hem yönetenlere, hem de halka hikmet ve güzel öğütle nasihat etmektir. Zalimler azgınlıklarından vazgeçmezlerse yüzlerine karşı hakkı tüm açıklığı ile haykırarak zulümlerine mani olmaya çalışmaktır. Eğer dinlemezlerse, onlardan teberri etmek, yani onlardan uzaklaşarak yanlarına gitmemek, onlarla düşüp kalkmamak, aldatici tekliflerine veya alçaltıcı tehditlerine aldırmamak, zulümlerine alet olmamak ve halkı hakka irşat etmektir. Bu uğurda gelebilecek eziyet ve sıkıntılara dayanıp direnerek katlanmak, ısrarla halkı bilinçlendirmeye devam etmektir. Eğer güçlerinin yeteceğine kanaatları oluşursa zalimleri tahtlarından alaşağı etmek için, hakkı, hukuku ve adaleti hakim kılmak için, halka önderlik etmektir.

Yanlışın Başlangıcı

Ne yazık ki İslam tarihinde işin tabii olanı çok az sürmüştü, çoğunlukla ikinci durum söz konusu olmuştur. Hz. Peygamber (sav) ve Hulefa-i Raşidin (ra) dönemlerinde, uygulanan İslam

kanunlarıyla İslam devleti yücelmiş, süratle çevreye yayılmış, ümmetini mutlu, ülkesini mamur eylemiş, insanlığa güzel bir örneklik ve önderlik oluşturmuştur. Belki de insanlık, dünya serüveninde görüp görebileceği en güzel yıllarını yaşamış o çağlarda, o saadet asrında...

Ama maalesef hilafet'in saltanata dönüşmesinden sonra, ümmet ile devlet arasındaki bağ giderek zayıflamış, zaman içinde kopayazmış, hatta çağımızda bir çok coğrafyada görüldüğü gibi iyice kopmuştur. Hatta kopma şöyle dursun, devlet ve millet birbirine yabancılaşmış, belki de düşmanlaşmıştır...

İşte böyle çağlarda, alimler de iki kısma ayrılmıştır: iyi alimler, kötü alimler.

Emeviler'den günümüze kadar olmaması gereken durum maalesef süregeldiği için, gerçek alimler ve dindar halklar genellikle, zalim idarecilerle düşüp kalkan alimleri kınamışlardır. "Alim" ve "idareci" kelimeleri yan yana geldiğinde, işte böyle bir olumsuz mana kendiliğinden zihne damlar olmuştur. Bunun sebebi ise, Gerek Allah (azze ve celle) ve gerekse Peygamber efendimizin (sav) zalim idarecilere karşı alimleri daha gök kapılarının vahy'e açık olduğu o günlerde yoğun bir şekilde uyarılmış olmasıdır. Bu uyarıları yeri geldiğinde göreceğiz inşallah.

İşte bu sebeplerle alimlerimiz, yazdıkları kitaplarda, ulemâyı ümera kapısından sakındırmışlar, bu konuya dair sözler söylemiş, nasihatlar yapmış, kitaplar yazmış, fasıllar açmışlardır. Onlardan biri, bu konuyu en güzel işleyenlerin belki de birincisi olan İmam Gazali, "Ahiret alimlerinin vasıfları"nı işlerken "sultanlarla düşüp kalkmaktan sakındırma" babında şunları söylemektedir:

"Ahiret alimlerinin alametlerinden birisi de, zalim padişahlardan uzaklaşmaktır. Ayrı kalmaya imkan bulunduğu müddetçe, onlara yaklaşmamalıdır. Hatta onlar yaklaşırsalar bile alimin, onlardan uzaklaşması lazımdır. Zira dünya, tatlı bir

yeşilliktir, yuları sultanların elindedir. Sultanlar, zalim oldukları halde, onlarla buluşan alimler, sultanların gönüllerini hoş etmek ve rızalarını kazanmak külfetine katlanmak zorundadırlar. Halbuki dindar kimselere gerekli olan, onların zulümlerini kabul etmemek, zulümlerini açıklamakla onları zulümden vazgeçirmek için taziyik etmek ve durumlarını kötülemektir.

Onlarla düşüp kalkan ya Allah-u Teala'nın kendisine verdiği nimeti küçümseyerek onların süs ve ziynetlerine meyleder, veya zulümlerini reddetmeyip süku kabul ederek iki yüzlü olur. Yahut onların durumunu övecek ve gönüllerini hoş edecek uydurma sözler arar ki buna bühtan ve iftira denir. Yahut da, dünyalıklarından faydalanmak ister. Bu da sırf haramdır. Helal ve haram bahsinde, caizeler, hediye ve ücretler gibi, sultanlardan alınması caiz olan (ve olmayan)'lar anlatılacaktır. Hülasa, sultanlarla düşüp kalkmak, fenalık kapısını açmak demektir. Halbuki ahiret alimlerinin yolu, ihtiyatı tercihtir."¹

Gazali bu bozulmanın nasıl meydana geldiğini de anlatır. Şöyle ki, Hulefa-i Raşidin Allah'ı bilen, ilahi kanunlara vakıf olan gerçek imamlardı. Ehli ile istişare de yapıyorlardı. Alimler ise, devamlı olarak halka ilim yayma, ibadetleri öğretme, irşat ve terbiye ile eğitime gibi ahiret ilim ve işleriyle uğraşıyor, fetvadan, devlet görevlerinden kaçıyorlardı. Devletten görev istemiyor, istenmeden verirlerse de en güzel bir şekilde yapmaya çalışıyorlardı.

Ne zaman ki idare, fetvaya gücü yetmeyen cahillerin eline geçti, işte o zaman fakihlerden fetva almak için, onları yanlarına almak zorunda kaldılar. Ashabın yolunda giden tabii ve tebe-i tabii alimleri, iktidarların gayr-i meşru, haksız, hukuksuz ve adaletsiz, zalimane uygulamalarına ortak olmamak için, kendilerine verilmek istenen adalet, maliye ve benzeri. bakanlıkları, valilik, hakimlik, defterdarlık, muhasebecilik gibi devlet memurluklarını kabul etmediler. Hatta bunun için zorlandılar, zindanlara atıldılar, kırbaçlar yediler.

¹ Gazali, İhya 1/174.

Bunu gören zamane insanları, sultanlara yakın olmak, devletin üst düzey makamlarına atanmak ve dünyalık toplamak için, fıkıh ve hukuk ilmini öğrendiler ve iltimaslar ve aracılarla, kendilerini sultanlara takdim ettiler.

Böylece, bir zamanlar sultanlar tarafından aranan fakihler, bu sefer sultanları aramak zilletine düştüler. Tam tersi bir durum olmuştu. Sultanlardan yüz çevirmekle aziz olan alimler ve fakihler, bu sefer makam mansıp istedikleri için zillet içine yuvarlandılar. Aziz iken zelil oldular; yüce iken küçük düştüler.²

Evet, Gazali, yanlışın başlangıcını böyle tespit etmişti ve Allah (azze ve celle) bilir ya yanılmamıştı.

Yanlışın Sebepleri

Geçmişte alimlerin zalim idarecilerle düşüp kalkması neden hoş görülmedi? Neydi bunların sebepleri? Niçin din, dünya ve ahiret için tehlikeliydi?

Alimlerimiz bu sebepleri çok geniş olarak izah etmişlerdir. İşte bir kaç satır başı:

1. Dünyaya meyil ve muhabbete sebep olur. Oysa bu, her günahın başıdır.

2. Haram yemeye sebep olur.

3. Elindeki ilim nimetini küçültmüş olur.

4. Zalimlere meyil, onlara muhabbet ve destek verdirir. Oysa bunlar cehennem sebebidir.

5. İnsanların zalimleri sevmelerine ve aldanmalarına sebep olur.

6. Emr-i bilm'aruf, nehy-i anilmünker, yani iyiliği emir, kötülüğü nehy vazifesini terk ederek günahkar olur. Oysa haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır.

² a.g.e. 1/109.

7. Yağcılık, dalkavukluk, iki yüzlülük, yalancılık, riyakarlık, kıskançlık, kin, nefret ve düşmanlık gibi bir çok kötü huylara sebep olur.

8. Allah'a, Resulüne ve müminlere karşı vazifelerini yapmayarak hain olur.

9. Hakkı batılla değiştirdiği için dinden çıkar.

Velhasıl dünya ve ahiret her haraplığının esas sebebi, vazifesini yapmayan alimlerdir. Onlar vazifelerini hakkiyle yapsalardı, idareciler düzelirdi. İdareciler düzelince halk da düzelirdi. "Alimin ölümü alemin ölümüdür" diye boş denmemiştir. Alim manen ölünce, alem de ölür. Yani küfür, şirk, fısık ve zulüm alemleri ifsat eder, tahrip eder, öldürür.

Oysa alimler; "Alimin Önderliği" kitabımızın "Alimin Sorumluluğu" bölümünde de anlattığımız gibi, Allah'ın kendilerine verdiği vazifeleri ifa etselerdi, kendileri gibi alem de islah ve imar olurdu.

Çağdaş Durum

Bizim çağımızda daha acınacak bir durum ortaya çıktı; devlet ve yöneticiler, "Şeriat mülgadır" diyerek "İslam Hukuku"nu yürürlükten kaldırdılar. Onun yerine, devlet ve milletin yönetimi için batıdan, yani bizim dünyamızı işgal ederek insanımızı öldüren, ülkemizi yağmalayan sömürgeci düşmanlarımızdan, İslam'ın amansız düşmanı olan Hıristiyan ülkelerden kanunlar alıp uyguladılar. Bütün bunları yaparken halka hiç danışmadılar, hatta sormadılar bile. Sanki onlara "Bunlar senin yararınadır. Sen cahil olduğun için şimdi bilmiyorsun, sonra öğrenir bize teşekkür edersin." Diyerek istemedikleri kanunları zorla boyun eğdirdiler. Artık idarecilerin,

İslam hukukunu bilen alimlere ihtiyacı yoktu. Bunun için, İslam hukukunu öğreten okulları kapattılar ve şeyhu'l islam'ların, kadıların, fakihlerin, müderrislerin, dersiamların işlerine son verdiler.

Bu sefer ne oldu biliyor musunuz?.. "Beterin de beteri var" denildiği gibi, geçmişteki yanlışlara rahmet okutan bir durumla karşı karşıya kalındı. İnsanlar, idarecilerin gözüne girmek ve devletten bir makam kopararak dünyalık mal, makam, şan, şöhret, itibar elde edebilmek için, İslam kanunlarını öğrenmeyi bırakarak, hatta ona hakaretler ederek batılı ecnebilerin hukukunu öğrenmeye koyuldular. Kısa zamanda muratlarına da erdiler. Daha da garipsenecek ve acınacak, ibret alınacak bir şey oldu: Kocaman kocaman sarıklı, sakallı bir çok alim, fakih, ve mollalar, sarıklarını çözdüler, sakallarını kestiler ve İslam "irtidat" hükmünü verdiği halde onlar, batı menşeli bu kanunların uygulanabileceğine fetva verdiler. Allah'ın kanunlarına ters düşen ve onu küçümseyen kanunları seve seve uyguladılar... Üstelik kalktılar, müslüman halka, yaptıklarının Kur'an ve sünnete uygun bir İslamî davranış olduğunu söylediler... Hatta "laik devleti şeriat tehlikesinden korumak için" görev aldılar ve üstün bir gayretle çaba sarf ederek görevlerini yerine getirdiler.

İşte yakın tarihimizdeki "Bel'amlaşma"nın macerası... Geçmişte: "İdarecilerle düşüp kalkanın kalbi ölür, belki de imansız gider" diyenleri haklı çıkaran tipik bir süreç. Bunlar şimdilik dile dile getirebileceklerimizin bir kısmı. Bakalım bir gün arşivler açılırsa daha ne sürprizlerle karşılaşacağız.

Bu sürecin ortaya çıkardığı en acı gerçek ve elbette ki en kötü ve en tehlikeli sonuç; halk ile alimlerin arasının açılmasıdır. Daha doğrusu, resmi ülema ile halkın arasının açılması... Bu da başka bir acı gerçeğin ifadesidir; ülemanın kendi arasında bölünmüşlüğü, parçalanmışlığı, birbirleriyle mücadele eder duruma düşmüşlüğü.

İşte alimlerin önderliğini en olumsuz etkileyecek olan da budur.³ Bir başka ifadeyle, İslam'ı ortadan kaldırmak isteyenlerin istediği de zaten bu!

Bunun için işin başından başlayalım ve İslam'da idarecilerin ve alimler konumunu, birbirleriyle olan müspet ve menfi ilişkilerini derinlemesine gözden geçirelim.

Bir Uyarı.

Bu girişte iki şey daha dikkat çekelim.

Birincisi, İslam elbette bir devlet ve toplum dinidir de. İleride genişçe görüleceği gibi İslam, dini korumak, irşat ve tebliğ çalışmalarıyla yaymaya çalışmak, İslam Hukukuna göre yargıyı yürüterek adaleti sağlamak, cezaları infaz etmek, İslam ülkesinde emniyet ve asayişi sağlamak, barış ve huzuru temin etmek, aynı zamanda İslam devletini, ülkesini ve müslümanları iç ve dış tehdit ve tehlikelerden korumak, maddi ve manevi cihada her an hazır tutmak, devletin gelir ve giderlerine bakmak, sosyal refahı, gelişme ve kalkınmayı sağlamak, memurları ehliyete göre tayin edip denetlemek ve bütün kamu hizmetlerinin aksatılmadan yapılmasını sağlamak gibi görevlerin yerine getirilmesi için, şartlarına uygun adaylar arasından layık olan birisinin, ümmetin özgür seçim ve biatıyla devletin başına halife olarak gelmesini istemiştir.

Bunun aksine, halkın seçimi ve gönüllü biati reddedilerek, meşru halifenin hayatında yada ölümünden sonra, seçim, şura ve istihlaf gibi bilinen usüllerin dışında hilafet makamının zorla ele geçirilmesi ve bunun arkasından da yine halktan zorla bey'atının alınması, İslam'ın temel esaslarına uymayan, dolayısıyla kabul edilmesi mümkün olmayan gayrı

³ “Alimin Önderliği” kitabımız bunu anlatır. Ukde y. Kahramanmaraş, Nisan 2006

meşru bir yoldur. Geçmişte bazı alimlerin, ümmeti fitneden, yani anarşi, terör ve iç savaştan korumak amacıyla, zarurete dayalı bir ruhsat olarak bunu meşru görmeleri, olsa olsa kendi zamanları ile kayıtlı istisnaî bir hüküm olabilir.

Kendinden sonraki devlet başkanını dahi veliahtlık yoluyla atayan saltanat yönetimi, kuruluşu ve işleyişi bakımından ümmetin özgür irade ve seçimine değil; silah gücüne ve zorbalığa dayanır. Aynı zamanda Allah'ın hâkimiyetinin yerine, hükümdarın veya hanedanın egemenliğini geçirir. İşin tbiatında bu vardır. Bu sebeple saltanat yönetimi her ne kadar İslâmî kanunları uyguluyor görünse ve halife yada emirü'l mü'minin ünvanını alsa da, yönetim biçimi olarak asla İslâmî değildir. Bilakis İslâm'a kökten aykırı, gayri meşru bir yönetim biçimidir.

Buna göre Hz. Peygamber Efendimiz (sav)'den sonra şartlarını taşıdıkları hilâfeti hakkıyla yürüten, bizim de bu kitabı kendilerine ithaf ettiğimiz beş halîfe gelmiştir. Muâviye b. Ebî Süfyân'ın başkaldırısı ile iktidarı ele geçirmesinden sonra gerçek hilâfet dönemi sona ermiş ve saltanat dönemi başlamıştır. Bundan sonra gelen yöneticiler, halife ismini taşısalar bile hakikatte hükümdardırlar, sultandırlar.

Burada dikkat çekmek istediğimiz husus şudur: Biz usul açısından yapılan yanlışlıklardan ve bunun getirdiği olumsuzluklardan bahsederken, Emevîlerden günümüze kadar gelen koca bir İslam tarihini “bizim değildir” diyerek asla inkar ediyor değiliz. O tarih içinde yaşayan bir kısım Müslümanların ellerinden geldiğince İslam'ı yaşadıklarını ve yaşatmaya çalıştıklarını da asla inkar ediyor değiliz. Sivil veya asker milyarlarca müslümanın, başlarındaki amirlerle beraber İslam'ı yaymak için ortaya koydukları insanüstü çabayı, nihayet O'nu doğduğu topraklardan alıp doğunun, batının, güneyin ve kuzeyin en uzak noktalarına kadar atlı yada piyade, karda kışta, sıcakta ayazda, aç susuz, yayan yapıldak, per perişan olarak insan ve

tabiatla savaşa savaşa olağanüstü gayretlerle götürmelerini asla ve kat'a inkar ediyor değiliz. Binlerce yöneticinin, komutanın, alimin, edibin, mürşidin, müridin, katibin, sanatkarın, mimarın, mühendisin, öğrencinin, seyyahın, eşrafın, esnafın, askerinin ve işçinin, aşık ve hamarat bir kızın elindeki gergefte nakış işler gibi işlediği ve adeta bir dantel ahenginde ördüğü eşsiz İslam Medeniyetini de asla görmezlikten gelemeyiz. Bu nankörlülüğü asla ne yaparız ne de yapmak isteriz. Bilakis biz selefimizi sever, minnet ve şükranla anar, kusurları için bağışlanma diler, rahmet dualarımızı sunarız.

Bizim çabamız daima doğruyu görmeğe ve göstermeğe çalışmak, hayra çağırarak, şerden, yanlıştan ve bid'attan sakınmak ve sakındırmaktır. İslam tarihi hatasıyla sevabıyla bizim tarihimizdir ve bizim dersler ve ibretler alacağımız mektebimizdir. Onu inkar ve reddetmek aklımızdan bile geçmez. Ancak ölçümüz İslam'dır. Hataları ve sevapları da onun mihenk taşıyla değerlendirir, dersimizi ona göre alır, son hükmü ise Yüce yaratıcımızın engin rahmetine havale ederiz.

İkinci bir durum ise, bu kitap İslam açısından ilim ve iktidar ilişkilerini incelemektedir. Başka sistemleri inceleme amacı yoktur. Onun için hiç kıyaslamalara gitmemiş, mesela halife işlenirken, söz gelimi onun hakları, vazifeleri, süresi ve şartları anlatılırken, başka sistemlerde devlet başkanı veya cumhurbaşkanı nasıldır hiç söz konusu edilmemiştir. Dolayısıyla bizim İslam Devleti içinde yaşayan İslam toplumu için yaptığımız değerlendirmelerimizi, bir başka sistem için söylenmiş kabul etmek bilimsel değildir ve yanlıştır. Çünkü o zaman o sistemlerin de temel kaynaklarının araştırılıp incelenmesi ve ona göre kıyaslamalara ve hükümlere gidilmesi gerekir. O ise bizim hem uzmanlık alanımız değildir, hem de maksadımız değil.

BİRİNCİ BÖLÜM: İSLAM'DA DEVLET

İSLAM'DA DEVLET

Devlet; halk, ülke ve egemen bir siyasal otoritenin beraberliğinden oluşan siyasal bir örgütlenme olarak tanımlanabilir.¹ Siyaset ise devlet ve diğer siyasal kurumların kuruluşu, gelişimi, amaçları, işleyişleri ve bunlar arasındaki ilişkilerin yanısıra, siyasal katılım, siyasal değişim, siyasal önderlik ve siyasal kararların analizlerini de içine alan bir çalışma alanı diye tarif edilir.² Kısacası toplumu yönetme ilmi.³

Bu manada başta Hz.. Muhammed (sav) olmak üzere, Allah'ın gönderdiği bütün peygamberler, Allah'tan aldıkları ve insanları dünya ve ahirette mutlu kılacak bütün bir ilke ve ilişkiler manzumesini belli bir düzen içinde insanlara sunan ve uygulayan "siyaset önderleri"dirler. Onların arkasından ve izleri üzerinden gelen ve onların varisleri ve vekilleri olan alimler ise, toplumun tüm maslahat ve menfaatlerini, yani canlarını, mallarını, ırzlarını, akıllarını, din ve düşüncelerini koruyup kollamak için onların siyasetlerini devam ettirirler. Bu siyasetin özü, İslam ümmetinin birliğini sağlamak, İslam devletini kurarak

¹ Ömer DEMİR, Mustafa ACAR Sosyal Bilimler Sözlüğü, s 59; Ali SAFAK, Hukuk Terimleri Sözlüğü, s. 98

² age.s. 203

³ Ali ŞAFAK age. s.159.

İslam'ı hayata hakim kılmaktır. İslam, bir devlet dinidir. Bu sebeple devlet hayatını ilgilendiren bütün kurumların İslam'da yeri vardır. Onların her birine, devlet hayatındaki önemi nisbetinde yer vermiştir.⁴

"İslam devletsiz olamaz. Çünkü İslam'ın amacı, Allah'ın kanunlarını adalet ve eşitlik çerçevesinde yer yüzünde uygulayarak düzeni korumak, sosyal adalet ve ıslahı gerçekleştirerek barış ve kardeşlik içinde maddi kalkınma ve manevi huzuru sağlamak, her türlü fedakarlıklara göğüs gererek toplumda iyiliği, güzelliği gerçekleştirip onu fitne, fesat, isyan, zulüm, zorbalık ve azgınlıktan kurtararak mutlu kılmaktır. Bütün bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için İslam'ın bir güce, organizeli bir güce ihtiyacı vardır ki, o da devlettir. Eğer İslam devleti olmasaydı, inkarcılar onun yaşamasına izin vermeyeceklerdi. İnanç korunamayacaktı, din emniyeti sağlanamayacaktı, küfrün, bid'atların ve hurafelerin baskısı bozulamayacak ve bu yoğun baskı, cehalet sebebiyle diri diri yanmaktan daha çirkin gördüğümüz irtidatlar, yani dinden dönmeler olacaktı. İnsan kendi kalbini katledecek, huzur ve mutluluğunu yok edecekti"⁵

"İslamda devlet başkanı, din ve dünya işlerini, İslam hukukuna göre ve onun amaçlarını gerçekleştirecek bir şekilde yürütecek, insanları irşat ile olgunluğa ulaştıracak genel bir başkandır. Müslümanlar, Allah Resulü (sav)'nün getirdiği kurallara göre ümmeti idare eden bir devlet başkanını seçmek ve ona meşru emirlerinde itaat etmek borcundadırlar. Kur'an ve sünnet bunu emrettiği gibi, akıl da bunu zaruri görmektedir. Çünkü devletin başında bir başkan olmazsa, idarî işleri kim görecek? Kanunları kim uygulayacak? Kötülükleri kim engelleyecek? Suçluları kim cezalandıracak? Kim savunacak İslam yurdunu?"⁶

⁴ İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Muhtasari, 6/404

⁵ Cemal Nar, İslamlaşma Bilinci s. 92-93

⁶ Cemal Nar, age. s. 97-98

Elbette toplum ve devletin bu ve benzeri bir çok işlerini devlet başkanı, atadığı memurları eliyle yapacaktır. Bu memurların atanmasında en önemli faktör bilgi, beceri ve ahlaktır. Biz buna kısaca "ehliyet" diyoruz. Dolayısıyla İslam devletinde ilim ve idare iç içedir ve aynı amaç için çalışmaktadır. Buna bir tür "ilmin iktidarı" da diyebiliriz.

"İslam nizami ehliyete çok önem vererek her çeşit sınıf, zümre ve şahıs tahakkümünü kaldırmıştır. Bu düşünceye göre, "muktedir olan, iktidarını ispat eden baş olacak, aile asaleti, kabile şerefi bahis konusu olmayacaktır."⁷ Çünkü Allah Müslümanlara "emaneti ehline teslim etmeyi..."⁸ emretmiştir. Ayetle ilgili olarak Ibn Teymiyye; ilim adamlarının, yöneticilerin görevleri liyakatli kişilere vermelerinin gerektiğini bildirmek için bu ayetin indiğini söylediklerini belirtmektedir.⁹ Görülüyor ki akrabalık ve daha önce müslüman olmak gibi şartlar aranmamış, görevi kim daha iyi yapabilecekse, onun tercih edilmesi emredilmiştir. "Velayet, imamet ve icray-ı hükümet" emanet olduğuna göre,¹⁰ bu görevlere atanacak kişilerde ehliyetin dışında bir şartın aranmaması, İslamî bir esas olmaktadır. Bu kuralı da en güzel şekilde Hz Peygamber (sav) uygulamıştır."

Yukarıdaki satırları yazan Ahmet AKBULUT¹¹ Hz. Peygamberin İslam'ın azılı düşmanları olan Halid b. Velid ve Amr b. As Müslüman olunca onları, içlerinde Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer gibi ilk Müslüman olan ve ileri gelen Müslümanların da bulunduğu orduya komutan olarak tayin ettiğini örnek gösterir.¹² Bir örneği de vefatına yakın son donattığı ordunun başına, bir delikanlı olan Üsame b. Zeyd'i geçirmesidir. Bu tayin

⁷ Kutluay Yaşar, İslamiyette İtikadi Mezheplerin Doğuşu s.15

⁸ Nisa , 58, krs: Mü'minin, 8.

⁹ Ibn Teymiyye, es-Siyaset 2.

¹⁰ M.Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 2/1372. Yakın anlam için bk:Taberi, Tarih, 2/402

¹¹ Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelamı Problemlere Etkileri, s.37.

¹² M.Hamidullah, İslam Peygamberi, 2/ 281

için bazı itiraz ve söylentiler kulağa gelince Hz Peygamber, daha önce babası için de yersiz söylentileri hatırlatarak "Babası gibi Üsâme de, komutanlık için yaratılmıştır"¹³ buyurdular. Müslümanlara karşı mücadelede Kureyş'in önderliğini yapan Ebu Süfyan da Müslüman olunca, Necran'a vali olarak tayin¹⁴ edilmiştir.¹⁵

Müslümanlar, "İnsanlık için çıkarılmış hayırlı bir topluluk"lardır.¹⁶ Bütün bir insanlığın mutluluğu onların sorumluluğundadır. Bu sadece dinî olanla sınırlı değildir. Dünya hayatının da düzenlenmesi, barışın ve huzurun temini, refahın artması, sömürü ve zulmün ortadan kalkması, Müslüman milletlerin siyasi yapılarının gelişmesine, devletlerinin güçlenmesine bağlıdır. Müslümanların bunu temin edecek siyasi faaliyetlerden uzak durmaları, yukarıda andığımız sorumluluktan kaçmak gibi bir vebali doğuracağında hiç bir şüphe yoktur.

Müslümanların bugünkü az gelişmişliği ve kendilerine yüklenen sorumluluğu yerine getiremeyişleri, siyasi yapılanmalarının az gelişmişliğine bağlıdır. İslam gibi siyasî hayatın temel prensiplerini ortaya koymuş bir dine ve Asr-ı Saadette en güzel biçimde yaşanmış bir uygulamaya sahip olan Müslümanların, yüzyıllarca yaşadıkları tarihi tecrübe ve insanlığın bunca birikiminden sonra, kendilerine hiç yakışmayan geri kalmış bir siyasi yapılanmadan doğan sorumlulukları, her halde katlanacaktır.

Eğer Müslümanlar, İslam'ın kendilerine sunduğu siyasi ve sosyal yapıyı iyi araştıran alimlerin ortaya koyduğu parlak prensiplerin etrafında siyaset ve devlet düşüncelerini yeniden değerlendirir, özümser, içine sindirir ve uğruna mücadeleyi göze alırlarsa, kuşkusuz bu inanç ve irade, bu bilgi ve aksiyon onları, muhteşem bir mirasın üzerinden, daha muhteşem bir

¹³ İbn Hişam, Siyer, 4/300; İbn Sa'd, Tabakat, 2/249-250, Buharî, 4/213,7/217.

¹⁴ İbnu'l Esir, Usdu'l Gabe, 3/12.

¹⁵ Ahmet Akbulut, a.g.e s.38

¹⁶ Al-i İmran, 110.

geleceğe götürecektir ve dünyanın liderliğine layakat kazandırarak sorumluluklarını icrada yüz akıyla başarılı kılacaktır. “İslamsız bir sosyal hayat” gibi “ikinci bir cahiliyetten”, yeni bir “Asr-ı Saadet”e çıkışımız ve yepyeni bir uygarlık inşamız da ancak böyle mümkün olacaktır.

İSLAM DEVLETİNİN GEREKLİLİĞİ

İslam devleti denilince şüphesiz ki anlatılmak istenen, gerek anayasası, gerekse idarî, malî, medenî, cezaî vs. yasaları İslamî hükümlerden oluşan yönetimdir. Bu gün bütün medeni ülkelerde yönetimler, "anayasa" denilen temel yasalar çerçevesinde oluşan, kişiye, aileye, topluma haklar ve vazifeler vererek onların medenî, malî, idarî, cezaî vb. temel durumlarını yasalarla düzenleyen yönetimlerden oluşmaktadır. Aslında bir toplumun, böyle yasalarla yönetiminden arındırılmış olarak yaşamasını düşünmek akıldan ve sosyal gerçeklerden uzak düşmektir.

İslâm dini devlet dinidir de. Bu sebeple devlet hayatını ilgilendiren bütün müesseselerin İslam'da yeri vardır. Onlardan her birine, devlet hayatındaki ehemmiyeti nisbetinde yer vermiştir. Hayatî önem taşıyanlara ise daha bir ağırlıklı olarak yer verir.¹⁷

Kur'an'a göre İslâm devletinin başlıca iki amacı vardır. Bunlardan ilki insanlar arasında adaleti sağlamak,¹⁸ ikincisi de ülke kaynaklarının halkın yararına kullanılmasını temin etmektir. Halkın yararına olan iyi; zararına olan şeyler kötüdür.¹⁹ Devletin başlıca görevi de ister müslim, ister gayri müslim olsun, tüm vatandaşların temel insan hak ve özgürlüklerini güvence altına

¹⁷ Bkz. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 6/404.

¹⁸ el-Hadid, 57/25

¹⁹ el-Hac, 22/41

almaktır. Bunların önde gelenleri can güvenliği,²⁰ mal güvenliği,²¹ özel hayatın mahremiyeti,²² namus ve şeref dokunulmazlığı,²³ zulme karşı çıkma hakkı,²⁴ iyiliği emredip kötülükten sakındırma hakkı,²⁵ örgütlenme hakkı,²⁶ vicdan ve inanç özgürlüğü,²⁷ kişiyi inancına ilişkin duyarlılığına yönelik saldırılara karşı koruma,²⁸ suçu kanıtlanmayan insanın masumluluğu,²⁹ ihtiyaç sahiplerinin ve yoksulların temel ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanması hakkı,³⁰ ve devletin vatandaşları arasında hiç bir ayırım yapmaması, bütün insanları eşit tutmasıdır.³¹

İslam toplumu bir anarşi ve kaos toplumu değildir. Aksine haklar ve sorumluluklar bilincine ahiret boyutunu da katmasıyla, hiç şüphesiz dünyanın en düzenli, en dengeli ve huzurlu toplumdur İslam toplumu. Ve onu diğer toplum ve yönetimlerden ayıran en büyük özelliği, yasalarının kaynağını Kur'an ve sünnetin oluşturmasıdır. Ayrıntılara girildiği zaman, İslam hukuk metodolojisinde (fıkıh usulünde) hüküm çıkarmada, yani yaşamada Kur'an ve sünnetten sonra başvurulacak elbette başka deliller de vardır. Başta Kıyas ve İcma olmak üzere, örf ve adetler, istihsan, ıstıslah, maslahat gibi hukukçularımızın kullandığı bir çok delillere dayanarak, toplumun her an ihtiyaç

²⁰ el-İsra, 17/23

²¹ el-Bakara, 2/188, en-Nisa, 4/29

²² en-Nur, 24/27, el-Hucurat, 49/12

²³ el-Hucurat, 49/11,12

²⁴ en-Nisa, 4/148

²⁵ Alu İmran, 3/110, el-Maide, 5/78-79, el-A'râf, 7/165

²⁶ Alu İmran, 3/101

²⁷ el-Bakara, 2/ 191, 256, Yunus, 10/199

²⁸ el- En'am, 6/ 164, el-İsra, 17/15, el- Fatır, 25/ 18, ez- Zümer, 39/7, en - Necm, 53/38

²⁹ en-Nisa, 4 /58, el-İsra, 17/36, el- Hucurat, 49 /6

³⁰ ez-Zariyat, 51/19

³¹ el-Kasap, 28/4, (Ahmet ÖZALP, http://www.sevde.de /islam_Ans /S/33.htm)

duyduğu yasalar, asli kaynaklarından değerlendirilerek yasalaştırılırlar. Her ne kadar insanın aklı, ilmi ve çabasıyla ortaya konsa da özü, çerçevesi ve genel amacı İslam'ın ana kaynaklarından çıkarıldığı için sonuçta “müctehitlerin” “ictihatlarından” oluşan bu yasalara da “İslamî yasalar” diyebiliriz. Bunu söylemek, bu yasalarla, kaynağı tamamen insan aklı, bilgisi ve tecrübesi olan laik hukuk ile arasındaki farkı ortaya koymak içindir. Yoksa, İslam hukukçularının ictihatla ürettiği yasalarla, Kur'an'da belirtilen yasalar arasında, beşeri oluş ve zamanla değişebilirlik bakımından, elbette bir kıymet ve etki farkları vardır.

İşte, İslamî devlet ve siyaset denince anlatılmak istenen böyle açıklanınca, geriye bunun gerekliliğini belirtmek kalıyor. Girişte de kısmen açıklandığı gibi bütün ehl-i sünnet alimleri, bütün haricîler, çok azı müstesna mütezile alimleri ve "imamet" şeklinde bütün Şia, İslam devletinin ve onun başında bir “halife”, bir “imam” tayininin "farz" anlamında "vacip" olduğunu söylemişlerdir. Yani vazgeçilmez bir gerekliliktir. Terki günah olan dîmî bir vecibe, bir gereklilik. Bu konuda "icma" oluştuğunu söyleyen ehl-i sünnet alimleri, bunu belirtilen "vaciplik - gereklilik" için en büyük delil saymışlardır.³²

Aslında, medeni bir varlık olan insanın, yaşadığı toplum içinde belirleyici ve düzenleyici yasalar olmadan da yaşayabileceğini söylemek, akıl dışılıktır. Bir İslam toplumunda, İslamî yasaların dışında, başka yasaların da olabileceğini ve müslümanlara uygulanabileceğini söylemek ise, İslam dışılıktır. İslam'ın kaynakları ortada iken buna itiraz da bilgisizliktir.

³² Kemal İbn Hümam, Kitabu'l Muyasereh, s. 253; M. Ziyauddin Rayyıs, İslamda Siyasi Düşünce Tarihi s.172; M. Faruk en Nebhaî, İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları, s.383-391; Vehbe Zuhayli, İslam Fıkıh Ansiklopedisi, 8/394-399; Fethi Abdu'lkerim, ed-Devletü ve'ssiyadetü Fi'l Fikhi'l İslâmî, s.150; Hallaf, es-Siyasetü's Şer'iyetü, s.54.

Ne var ki, zaman zaman bu bilgisizlik ve akıl dışılığı önermiş insanlar da çıkmıştır içimizden. İçimizden diyorum, çünkü dışımızdan bunu seslendirenler çoktur ve elbette ki olacaktır. Onların varlığı bizce normaldir, makuldür. Bir yerde bizi gayrete getirmesi ve bilimsel çabalara yöneltmesi bakımından faydalıdır da. Ama içimizden birisinin, İslam'a bu kadar yabancılaşması, doğrusu üzücüdür.

Bunların en büyük temsilcisi, herhalde "el-İslam ve Usülül Hüküm" kitabının yazarı Ali Abdürrezzaktır.³³ Baştan sona ele alınarak bütün yanlış fikirleri bir çok yazar tarafından çürütülen bu kişinin bütün iddiaları, iki çürük temele dayandırılmıştır:

1-İslam, Ruhsal ve bireysel bir inanç örgüsünden başka bir şey değildir; dünya, hayat, toplum ve toplumsal ilişkilerle hiçbir ilgisi yoktur.

2-Allah Rasulü'nün ölümü ile hem risalet, hem de devlet başkanlığı sona ermiştir. İster risaletinde, ister devlet başkanlığında hiç kimse onun yerine geçemez, ona halife olamaz.³⁴

O "asla, asla... ortada ne yönetim, ne devlet, ne yürütme, ne de siyasal eğilimler yoktur. Bunlar, hiçbir zaman olmamıştır"³⁵ derken, "Allah, dünyayı yarattıysa yarattı. Artık – haşa- çöksün elini dünyamızdan. Biz, kendi yönetimimizi, kendi yasalarımızla yaparız" diyen inkarcılardan ne farkı kalmıştır?

Onlar, eğer inanıyorlarsa nasıl bir yaratıcıya inanıyorlar bilemeyiz ama, bizim inandığımız Allah Teala, kendini bize Kur'an'da gayet açık seçik anlatmaktadır. İşte oradan aldığımız bazı gerçekleri aktarmak istiyoruz. Kuşkusuz bu gerçeklerle ilgili

³³ Yazarı, kitabı kitabın içindeki fikirlerin savunması, reddi ve karşı görüşleri içeren eserler hakkında geniş bilgi için bkn. Hayrettin Karaman. İslamın Işığında Günün Meseleleri, 3/201-211. Bu kitabı Ömer Rıza Doğrul, "İslamiyet ve Hükümet" adıyla tercüme etmiştir. Bkz. DİA. 9/491.

³⁴ Kaynaklar ve fikirlerinin çürütülmesi için bkz. M.Ziyauddin Rayyıs, a.g.e. s. 202 vd; H.Karaman, age. 3/201-211.

³⁵ Rayyıs, S.205

Kur'an'da bir çok ayetler vardır. Ama biz onlardan bir kaçını zikrederek yazımızı kısaltmaya çalışacağız.

1-Evet, Allah bütün evrenin, içindekilerin ve bu arada elbette ki insanların da yaratıcısıdır:

"O. Yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra semaya yöneldi, onu yedi kat olarak yaratıp düzenledi. O, her şeyi hakkıyla bilendir."³⁶

"O , gökleri ve yeri, hak (ve hikmet) ile yaratandır"³⁷

2-Bu kainatın hakimi, maliki, idarecisi, düzenleyicisi Allah'tır. Kainatta hakimiyet, tamamen O'na aittir:

"Bilmez misin, göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümlanlığı yalnızca Allah'ındır. Sizin için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır."³⁸

"Şüphesiz ki Rabbimiz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istiva eden, geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilseniz ki, yaratmak da, emretmek de O'na mahsustur. Alemlerin Rabbi Allah ne yücedir."³⁹

3-Kulları üzerinde hükmetme ve emretme hakkı da yalnızca Allah'a aittir:

"Ayrılığa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm vermek, Allah'a mahsustur."⁴⁰

"Ey iman edenler! Allah 'a itaat edin, peygambere itaat edin. Sizden olan ulü'lemr'e (idareci ve alimlere) de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz – Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasul'üne götürün (onların

³⁶ Bakara, 29

³⁷ En'am 73.

³⁸ Bakara, 107.

³⁹ Araf –54.

⁴⁰ Şura.10.

talimatına göre halledin); bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir."⁴¹

4-Allah'ın kanunlarından başkasına uymak, kesinlikle yasaklanmıştır:

"Hayır! Rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp da verdiği hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu tam manasıyla kabullenmedikçe, iman etmiş olamazlar."⁴²

"Onlar cahiliye (İslam dışı) hükmünü mü istiyorlar? İyi anlayan bir topluma göre, hakimiyeti, hükümranlığı Allah'tan daha güzel kim vardır?"⁴³

"Kim ki Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmezse, işte onlar, kafirlerin ta kendileridir."⁴⁴

5-Bütün peygamberler, son Allah Rasulü olan Hz Muhammed (sav) gibi, Allah'ın kanunlarını bize ulaştıran insanlardır. Onlar, aynı zamanda Allah'ın kanunlarını söz, fiil ve takrirleriyle açıklamış ve uygulamışlardır.

Bu yönleriyle onlar Allah'ın hakimiyetinin kanunî temsilcileridir. Onların, bu konuda emanetlerini yerine getirmemeleri, yani Allah'ın kanunlarını gizlemeleri, değiştirmeleri, bozmaları, aksini söylemeleri asla caiz değildir. Farz-ı muhal böyle yapacak olsalar, Kur'an'ın kesin ifadesine göre, anında Allah'u Teala tarafından parçalanırlar.⁴⁵

İşte yukarıdaki ayette de geçtiği gibi, Rasule itaat, Allah'a itaat gibidir ve farzdır. Dolayısıyla onların emir ve yasaklarına uymak kesinlikle gerekir:

"Her kim Rasule itaat ederse, elbette ki Allah'a itaat etmiştir."⁴⁶

⁴¹ Nisa 59.

⁴² Nisa 65.

⁴³ Maide 50

⁴⁴ Maide 44

⁴⁵ Hakka, 44-47.

⁴⁶ Nisa 80

"Biz Peygamberleri Allah'ın izniyle ancak kendilerine itaat edilmesi için gönderdik."⁴⁷

"Peygamber size neyi verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü, Allah'ın azabı çetindir."⁴⁸

6- Allah ve Rasulünün koyduğu kanunlar, üstün ve öncelikli kanunlardır. Anayasa hükmünde olan bu kanunlara itaat ve inkiyat, her müslümana kesinlikle farzdır. Böyle bir kanun karşısında hiç bir Müslümanın görüş beyan etmeye, itiraz veya bir başka kanunla değiştirmeye hak ve salahiyeti yoktur. Bunlar, ya alınmakla iman korunan, ya da atılmakla kafir olunan kanunlardır. Bir başka seçenek yoktur insan için.

"Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra, kim peygambere karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir."⁴⁹

"Bazı insanlar, "Allah'a ve peygambere inandık ve itaat ettik" diyorlar; ondan sonra da içlerinden bir gurup yüz çeviriyor. Bunlar inanmış değillerdir. Onlar, aralarında hüküm vermesi için, Allah'a ve Peygambere çağrıldıklarında, bakarsın ki içlerinden bir kısmı yüz çevirip dönerler."⁵⁰

"Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Resulüne davet edildiklerinde, müminlerin sözü ancak, "İşittik ve itaat ettik." demeleridir. İşte asıl bunlar kurtuluşa erenlerdir."⁵¹

"Allah ve Rasul'ü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resulüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur."⁵²

⁴⁷ Nisa 64

⁴⁸ Haşr, 7

⁴⁹ Nisa, 115

⁵⁰ Nur, 47-48

⁵¹ Nur, 51

⁵² Ahzap, 36

Çağımızın İslam Hukukçularından Vehbi Zuhayli, "İslamda Yönetim Düzeni" başlığı altında,⁵³ "İslamda Devlet Kurmanın Hükmü"nü araştırmış ve kendisinin de katılıp, aksi görüşleri tenkit ettiği "imametın vacip olduğunu kabul eden görüş"ü "akli, şer'i ve görev delili" başlığı altında üç delil ile incelemiştir.⁵⁴

Bizim bu çalışmamızda esas maksadımız Kur'an'ın getirdiği devlet ve siyaseti araştırmak değildir. O yüzden bu kadarcıkla yetiniyor ve daha önce geçen "Kur'an'ın Bakışı" başlığı altındakileri hatırlatıyoruz.

Şüphesiz ki zikredilen çerçeve içinde Kur'an, özel ve orijinal bir siyaset ve iktidarı inananlar için öngörmüş, bu sınırların dışına taşmayı, asla müsamaha ile karşılamamıştır.⁵⁵ O yüzden –haşa- "Allah gökte otursun ve artık işimize karışmasın. Biz işimizi tanrısal buyruklarla değil, kendi özgür irademizle düzenleyeceğiz" demek, İslam açısından inkarcılık kabul edilmiştir. Evet, dinen inanılması zaruri olan herhangi bir ayeti ve içindeki hükmü ret veya inkar, kesinlikle dinden çıkarak küfre düşüştür. Akaid kitaplarımız, alay, istihfaf ve hakareti de, aynen ret ve inkar gibi küfür sebebi saymışlardır.⁵⁶

Sözümüzün başında İslam toplumunun, dünyanın en düzenli ve huzurlu toplumu olduğunu söylemiştik. Onun düzeni ve huzuru, şüphesiz ki İslam'a iman ve O'nun hukukunun uygulanması sebebiyledir. Bu gün sözde İslam toplumlarında görülen haksızlık, hukuksuzluk, huzursuzluk, yoksulluk, yozlaşma, terör ve anarşi, hiç şüphesiz ki İslam'ı bilmemekten ve onu yürürlükteki hukuktan ayrı tutmaktan dolayı meydana

⁵³ Vehbe Zuhayli, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, 8/383.

⁵⁴ age. 8/394-399

⁵⁵ Bakara, 229; Talak-1; Mücadele, 4; Maide, 44-47; Nisa, 60 vb

⁵⁶ Bütün Akaid ve İlmihal kitaplarındaki "İmanın Sıhhatinin şartları" bölümüne bakılabilir. Mesela bkz. Ali Aslan Aydın, İslam İnançları. s.171-172. Ahmet Saim Klavuz'un "İman –Küfür Sınırı" bu konuda yapılmış geniş bir çalışmadır. Mesela bkz. s.53.

gelmiştir. Bu günkü görülen acı olaylar, tezimizi güçlendirmektedir, çürütmekte değil. Bu gün sözde İslam toplumlarında orta yerde bir ayıp ve utancın olduğunda asla şüphe yoktur. Ama bu arızî durumun ayıbı, Müslümanlardan çok, onlara önce bunu zorla dayatan, sonra da ayıplayanlarındır aslında...

KUR'AN'IN DEVLETE BAKIŞI

İslam devletinin bütün özelliklerini Kur'an'da bulabiliriz. Kur'an, geçmiş kavimlerden bahsederken, onların devletlerinden ve kurallarından da bahseder. Haliyle bu devletler, kendi çağlarının bir gereği ve gerçeği olarak krallıklardır. Ancak Kur'an, doğrudan bir devlet şeklini belirlemez ve önermez. Kur'an'ın öngördüğü devlet şekli, koyduğu prensipler ve hakimiyet anlayışı ile beraber, peygamber ve Hulafa-i Raşidin tatbikatı göz önüne alınarak düşünüldüğünde, Ahmet Akgündüz'ün de ifade ettiği gibi daha çok “dindar bir cumhuriyettir”.⁵⁷

Kur'an Nemrut⁵⁸ ve Fir'avn⁵⁹ gibi kafir ve zalim krallardan bahsederken, Zülkarneyn,⁶⁰ Belkıs,⁶¹ Davud,⁶² Süleyman⁶³ gibi adil hükümdarlardan da bahseder. Bu tarihî kıssalar, ibretler, irşatlardan sonuç olarak bir devlet anlayışı, yönlendirişi ve emirleri çıkar.⁶⁴ Bu anlayış, yönlendiriş, emir ve prensipleri şöyle özetlemek mümkündür:

⁵⁷ İslam Anayasası, s. 10, 12-13.

⁵⁸ Bakara 258; Enbiya 68-71; Ankebut 24; Saffat, 97-98

⁵⁹ Taha 37-40; Kasas, 1.7; Araf 107-156 vb

⁶⁰ Kehf, 83-98

⁶¹ Neml, 30-44

⁶² Bakara 251; Enam, 84; Enbiya,78-79; Neml, 15; Sebe, 10; Sad, 20

⁶³ Neml ,16; Sad, 35-39

⁶⁴ Harun Han Şirvani, İslamda Siyasi Düşünce ve İdare, s.19-31; Hayreddin Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, 1/44-53; Ramazan Pak; Delil Ve Hikmetleriyle Fıkıh İlmihalı s. 292-296

1-Egemenlik Allah'ındır: Göklerin ve yerin Hakimi Allah'tır.⁶⁵ İnsanlar, O'nun kanunlarını uygulayan birer "halife"dirler.⁶⁶ Vazifeleri, kendi keyflerine, arzularına uymadan adaletle hareket ederek, kanun hakimiyetini sağlamaktır.⁶⁷

2-Düzen: Kur'an düzensizliği "Fitne, fesat, bağy, zulüm, hüsrân, isyan" kelimeleriyle mahkum eder. Kur'an "Fitne katilden beterdir."⁶⁸ Fitneye sebep olanlar Allah'ın gazabındadırlar⁶⁹ der. Yine Kur'an, yeryüzünde fitnenin tamamen kaldırılmasını ve geçerli olan dinin Allah'ın dini olan İslâm olmasını ister ve bunu gerçekleştirinceye kadar inananlara cihadı emreder.⁷⁰

3-Barış ve İtaat: İslâm, Allah'a teslim olmak ve itaat etmektir. İhtilâflar Kur'an ve sünnetle önlenmeli,⁷¹ bozuşan insanların arası adaletle ıslah edilmeli, barış, huzur ve kardeşlik içinde bir hayat sağlanmalıdır.⁷² Allah'a, peygambere ve amirlere isyan yasaklanmıştır.⁷³

4-Kanun Hakimiyeti ve Hukukun Üstünlüğü: Kur'an, kanunun herkese adilane uygulanmasının hayır olduğunu bildirmiş, en yakınların aleyhine de olsa adaletle hüküm verilmesini istemiştir.⁷⁴ İslâm'a aykırı olmayan emirlerinde buyruk sahiplerine itaatı emretmiştir.⁷⁵

5-İstişare: Kur'an'ın devlet anlayışında şûrâ'nın özel bir yeri vardır. Peygamber ve Müminler önemli işlerini istişare ile

⁶⁵ Al-i İmran, 26

⁶⁶ Bakara 9; Neml, 62.

⁶⁷ Sad, 26

⁶⁸ Bakara, 217

⁶⁹ Muhammed, 22-23

⁷⁰ Enfal, 39

⁷¹ Nisa, 59

⁷² Hucurat, 9-10

⁷³ Nisa 14; Maide, 56; Enfal, 27; Tevbe, 61-63; Hac, 78; Ahzap, 36; Cin, 23 vd

⁷⁴ Nisa, 58; Maide, 8; Bakara, 283; Şura,15

⁷⁵ Nisa, 59; En'am, 165

danışa danışa yürütürler.⁷⁶ İstişare edenler, başkalarına değer veren, yumuşak huylu, kabalıktan uzak, affedici kişilerdir.⁷⁷

6-Toplumsal Barış: Kur'an inananları kardeş sayar.⁷⁸ Toplumun Kur'an'a sıkı sıkı sarılmasını, dağılıp parçalanmamasını ister.⁷⁹ Herkes iyiliği emretmeli, kötülükten sakındırmalı,⁸⁰ iyilik ve takvada yarışmalı, kötülükte yardımlaşmamalı,⁸¹ malları haksız yollarla elde edip yememelidir.⁸² Kötülüklerin, fuhşun, fıskın kökü kazınmalıdır.⁸³ Çalışmak teşvik edilmiştir.⁸⁴ Ticaret serbest,⁸⁵ faiz haramdır.⁸⁶ Kumar,⁸⁷ hırsızlık,⁸⁸ rüşvet,⁸⁹ gasp⁹⁰ yasaklanmıştır. Irkçılık lanetlenmiş, evrensel iman kardeşliği esas alınmıştır.⁹¹

Dinde zorlama yoktur.⁹² Ancak hikmetle ve güzel öğütle davet vardır ve bir görevdir.⁹³ Kafirlerle ve Münafıklarla dostluk yasaklanmıştır.⁹⁴

7-Devletler Hukuku: Savaş, zulmü defetmek,⁹⁵ bizimle harp edenlere karşı koymak,⁹⁶ fitneyi ortadan kaldırmak ve dini

⁷⁶ Bakara, 233; Al-i İmran, 159; Araf, 107-114; Neml, 29-34; Şura, 38

⁷⁷ Ali İmran, 159

⁷⁸ Hucurat, 10

⁷⁹ Ali İmran, 103

⁸⁰ Al-i İmran 104

⁸¹ Nahl, 90

⁸² Bakara, 188; Nisa, 29-31

⁸³ Mümtetine, 12

⁸⁴ Necm, 39-42; Bakara, 201; Ali İmran, 145; Kasas, 77; Cuma,10

⁸⁵ Bakara, 275; Nisa, 29

⁸⁶ Bakara, 275

⁸⁷ Bakara, 219; Maide, 90-91

⁸⁸ Maide, 38-39

⁸⁹ Bakara, 188

⁹⁰ Bakara 188; Nisa, 29-31

⁹¹ Hucurat, 10-13

⁹² Bakara, 256

⁹³ Nahl, 125

⁹⁴ Araf, 87; Al-i İmran, 100;Maide, 51-52

⁹⁵ Rahman, 39

⁹⁶ Mümtetine, 9

hakim kılmak⁹⁷ için yapılır ve bu uğurda asla gevşeklik gösterilmez.⁹⁸ Gereksiz anlaşma tekliflerine aldırış edilmez.⁹⁹ Cihad, büyük bir ibadettir.¹⁰⁰ Esirlere iyi muamele emredilir.¹⁰¹

Kısacası, Kur'an'da ülkesi, halkı ve yasal otoritesiyle, insan haklarına dayalı, sosyal adaleti, hukukun üstünlüğünü ve kanun hakimiyetini sağlamış, toplumu barış ve mutluluğa yönlendiren bir devlet buluruz.

Bu devleti ayakta tutan iki sınıf vardır: Alimler ve idareciler.¹⁰² İkisi de birbirine bağlı, birbirine yardım eden, yardımlaşan insanlardır. Halkın iyiliği, bunların iyiliği ile doğru orantılıdır.¹⁰³

Görüldüğü gibi Kur'an, devlet ve siyaset hayatını ilgilendiren esasları belirlemiş ve genel bir çerçeve çizmiştir. Ancak o, devletin yapılanması ve yönetim biçiminin oluşmasını, kısacası siyasi hayatın düzenlenmesini doğrudan yapmamış, belli bir uygulama biçimini buyurmamıştır. Herhalde bunu, bir esneklik ve kolaylık olarak, hatta insana değer vererek ve çabalamaya, araştırmaya yönelmesini sağlayarak, insanların kendi çağlarındaki durumlarına uygun düzenlemeleri kendilerinin yapmasına, zaman ve zeminin gerektirdiği şartlara uygun kurumlarını kurmasına imkan sağlamak için yapmamış olsa gerektir.¹⁰⁴ Çünkü yaratan Allah, yarattığı insanın tekamül eden bir varlık olduğunu elbette biliyordu ve onu en güzele doğru yürütmesinde, büyük çabalar sarf ederek ve engin tecrübeler kazanarak olgunlaşmasında kendisine sevaplar bahşediordu. İnsanın, iyilik ve güzellik adına yaptığı fikrî ve

⁹⁷ Bakara, 193

⁹⁸ Muhammed, 4-35

⁹⁹ Mümtehine, 1

¹⁰⁰ Nisa, 74

¹⁰¹ Muhammed, 4; Enfal, 70

¹⁰² El -Hindî, Kenzu'l Ummal, 6/30. No:14708

¹⁰³ Münavi, Künüzü-l Hakaik, s. 32. Erbili, Kenzu-l İrfan s. 57, no:202)

¹⁰⁴ Hayrettin Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, 1/95; Siret Ansiklopedisi, 1/381; Nevin A. Mustafa, İslam Siyasi Düşüncesinde Muhalefet s.85,93-95;)

amelî her emek ve hareketine, hem dünyada, hem de ahirette değer ve ödül veriyordu.

Bu konuda Ahmet Akbulut şunları söylüyor: "Kur'an-ı Kerime göre, Allah yanında bir monarşi, bir oligarşi veya müşterek saltanat, ya da başka bir yönetim şekli tercih sebebi değildir. Önemli olan halkın refahının sağlanması ve adaletin hakim kılınmasıdır.¹⁰⁵ Kur'an , siyasi idarede tafsilatı, zaman ve mekana göre ayarlanması için müslümanlara bırakmıştır.¹⁰⁶ İslam, siyasi hayatı kayıtlamadığı gibi, teşkilat-ı diniyye de tesis etmemiştir. Bunun sebebi, İslam'ın siyasi hayata ilgisizliği değil, siyasi yapının doğasında bulunan dinamikliği ve değişkenliği dikkate almış olmasıdır. Kur'an'a göre siyasi iktidar teokratik (Allah'a dayanan) değildir. Siyasi iktidar halka dayanmalıdır. "İktidarın temeli mevzuunda İslam'ın getirdiği ilk tarihi yenilik budur."¹⁰⁷ Görülüyor ki İslam'ın ilkeleri insanın tarihi tecrübesini de dikkate alarak, onun beşeri istek ve ihtiyaçlarını daha iyi karşılayacak bir sisteme götürmeyi amaçlamaktadır. Bu ilkelerin insan tabiatına aykırı olması söz konusu değildir.

Kur'an'ın öngördüğü sisteme, çağımızın ifadesiyle, "Hukuk Devleti" diyebiliriz."¹⁰⁸

İleride devletin bazı özelliklerini biraz daha yakından göreceğiz.

SÜNNETİN DEVLETE BAKIŞI

Elimizdeki mevcut hadis kitaplarımızın en geniş ve kapsamlı olanlarından olan "Kenzu'l Ummal"ın 6. cildi, "Kitabu'l İmara" ile başlıyor. Konuyla ilgili hadisler 14580

¹⁰⁵ M.Hamidullah, İslam Peygamberi, s.2/150; Krş. Fazlurrahman, İslam, 303

¹⁰⁶ Derveze, Siretu'r Resul, 2/393-394; Ebu Zehre, Mezahibu'l İslamiyye, 1/21; Taha Hüseyin , El Fitne ,1/25; Yurdaydın ,Devlet ve Din, A.Ü.İ.F. Der.C. XXVI.176

¹⁰⁷ Devalibi , İslamda Devlet, 72;. Krş. Zuhruf, 54; Al-i İmran, 159

¹⁰⁸ Ahmet Akbulut, Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri s.19-20

rakamı ile başlayıp 15114 ile bitmektedir. Demek ki tam 534 hadis idarecilik ve onun bir dalı olan Kadılık - hakimlik işleriyle alakalı olmaktadır.

Bütün bu hadisleri tasnif ederek ilgili olanlarını alt alta yazmak, başlı başına bir kitap çalışması. Biz bunları kısmen yaptık. Gördük ki, idareci olmaya teşvik eden, sakındıran, idarecilere saygı ve ikram isteyen, onlara dua, nasihat, yardım ve desteği öğütleyen, beddua ve yardımsız bırakmaktan sakındıran, adil idarecilerin fazilet ve sevabını, zalim idarecilerin rezilet ve günahını, dünya ve ahiret cezalarını bildiren, işi ehline vermeyi emreden, kanuna ve hakka uygun iyi ve güzel emirlerinde onlara itaatı, kanuna uymayan haram ve çirkin işlerle emir verdiklerinde itaatsızlığı emreden, ne zaman ve hangi şartlarda isyan edileceğini bildiren konularla ilgili onlarca, hatta yüzlerce hadis-i şerifler var.

Şüphesiz bunları çalışmamızda bütünüyle vermemiz, kitabın hacmini büyüteceği için uygun görülmedi. Ama, her konuda birkaç hadis yazmayı da ihmal etmedik. Kaynaklarımız Kenzu'l Ummal ile beraber genellikle Kütüb-ü tis'a ve ekseriyetle onları birleştiren hadis çalışmaları oldu. Yeri geldikçe hadisler yerlerine yerleştirildiği için, burada sözü daha fazla uzatmak istemiyoruz.

İSLAM DEVLETİNİN ÖZELLİKLERİ

Peygamberimizin ve Hulefa-i Raşid'in dönemlerinin en büyük özelliği, herhalde İslamî prensiplerin en güzel biçimde uygulanmasıdır. İnsanlık tarihinin en büyük devrimi şüphesiz ki Hz. Muhammed (sav)'le gelen İslam devrimidir ve yaşadığı en mutlu çağ, devrim sonrası yaşanmış olan "asr-ı saadet", yani "mutluluk çağı"dır. Bu aynı zamanda insanlığın "altın çağı"dır.

O mutluluk çağını altınlaştıran, elbette ki idareci ve ilim adamlarının iyi niyetli üstün gayretleridir. Amaç, Allah'a kulluk

ile O'nun hoşnutluğunu kazanmak. Sonsuz ahiret hayatında kalıcı mutluluğu yakalamak.

İşte bu çağa damgasını vuran özellikleri ve üstün kaideleri kısaca da olsa, belirtmek gerekir düşüncesindeyiz. Bu aynı zamanda, konumuz olan idareci ve ilim adamı birlikteliğinin sebebini de ifade edecektir.

Hukukun Üstünlüğü:

Kur'an'a göre, Allah'ın kanunlarının hâkimiyeti ilkesine göre düzenlenen yönetim, hükümlerlik hakkından, Allah'ın emirleri lehine feragat etmiş bir yönetimdir. Merkezinde halifelik kurumunun yer aldığı bu yönetimin başında bulunan kişi Allah'ın kanunlarını uygulamakla yükümlüdür. Halife bu göreve getirilişini ve yetkilerini ümmetin seçimine borçludur. Bu düzen içinde yönetim yetkisi belli bir sınıf, aşiret ya da kişiye ait bir ayrıcalık değildir. Gerçek anlamda iman etmiş, yerine getirmekle yükümlü olduğu görevleri bilen, dürüst, güvenilir, takva sahibi ve erdemli herhangi bir müslüman bu göreve getirilebilir. Zalim, şehvet düşkün, nankör, ilahi sınırlara riayet etmeyen, bilgisiz, akıl ve ruh sağlığı bozuk, bedence özürlü kişiler yönetim sorumluluğunu üstlenemezler.¹⁰⁹

Ne Peygamber Efendimiz (as), ne de ondan sonra gelen Raşid halifeler, devleti mutlakiyet ve istibdatla yönetmemişlerdir. Tamamen yeryüzünde Allah'ın halifesi olduklarının bilinci ile O'nun hakimiyet ve hükümlerliğinin vekilliğini yürüterek, O'nun kanunlarını adalet ve hakkaniyetle uygulamışlardır. O dönemde yargı da bağımsızdı. Gerçi hakimleri, yargıçları halife atamıştır ama, kararlarından dolayı onlara asla karışmamış, bir etki ve baskı yapmamışlardır. Onlar sadece Allah (azze ve celle) tan korkarak, vicdanları ve bilgileri

¹⁰⁹ Alu İmran, 3/118, en-Nisa, 4/5, 59, 83, et-Tevbe, 9/16, el-Bakara, 2/124, 247; el-Kehf, 18/28, eş-Şuara, 26/151-152, Sad, 38/28, Hucurat, 49/13, Yusuf, 12/55, ez-Zümer, 39/9).

ile baş başa kalarak hükmediyorlardı. Hatta devlet başkanının aleyhinde dava açabiliyor ve mahkemeye celb edebiliyorlardı.¹¹⁰

Bu konudaki Kur'an ayetlerini zikretmiştik, tekrar etmeyeceğiz. Sünnete gelince, Peygamberimiz (as) de, ısrarla Allah'ın kitabına dikkat çekmiş ve sosyal hayatın tanziminde onu esas almıştır. Vefat edip giderken dahi, "Size iki şey bırakıyorum. Bunlara sıkı sıkı sarılır, iyi bağlanırsanız, yolunuzu şaşırmasız, sapıtmazsınız: Allah'ın kitabı, Rasulünün sünneti"¹¹¹ diyerek, insanlığı onlara yöneltmiştir.

Peygamberimizin İslam'ı uygulamada ne kadar titiz olduğunu, hukukun üstünlüğü ilkesini korurken karşısına en yakınlarının bile çıkma durumunda neler yaptığını,¹¹² hatta her yeni gelen emir ve yasaklarda uygulamaya daima önce kendisinden ve yakınlarından başladığını¹¹³ sanırım uzun uzun anlatmaya gerek yoktur.

Halifeleri de öyledir. Onlar, kendi şahsiyetlerini hiçbir zaman kanundan üstün tutmamışlar, "halife" ile "kral" farkını hep korumuşlardır. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi Onlar, kanun önünde sıradan bir vatandaş kabul etmişlerdir kendilerini. Onlar da mahkemede yargılanmışlar, hiçbir hakimden, farklı bir muamele ne görmüşler, ne de istemişlerdir.

İslâm'ın ilk halifesi (devlet başkanı) bu makama beyat ile (bir nevi seçim ile) gelmiş ve ilk hitabesinde şunları söylemiştir:

"En hayırlınız olmadığım halde beni bu makama getirdiniz; eğer beni hak (doğru, âdil, kanunlara uygun bir davranış) üzerinde bulursanız bana yardım edin, bâtıl üzerinde görürseniz beni düzeltin. Ben sizi yönetirken Allah'a itâat ettiğim sürece siz de bana itâat edin. Aksi halde bana itâat borcunuz yoktur. İyi bilin ki, başkalarından onun hakkını alıncaya kadar

¹¹⁰ Siret Ansiklopedisi, 4/110.

¹¹¹ Muvatta, Kader 3, (2, 899)

¹¹² Mesela bkz. Buhari, Enbiya 54; Müslim, Hudud 2; Tirmizi, Hudud (1454)

¹¹³ Faiz yasağı, evlatlığın lağvı ve eşleriyle evlenmenin caiz oluşunda olduğu gibi

içinizde en zayıf olan, benim nezdimde en güçlüdür. Başkalarının hakkını kendisinden alıncaya kadar içinizde en g cl  olan, benim yanımda en zayıf olandır. İŖte bu sözlerimi söyler ve Allah'tan beni bađıŖlamasını dilerim."¹¹⁴

Hayrettin Karaman'ın ifadesiyle; "bu hitabe, bugün, adına "hukuk devleti" denilen sistemin bundan on dört asır önceki ifadesidir ve uygulama da bu yönde olmuŖtur."¹¹⁵

Hız  mer,  bey b. Kab ile aralarındaki bir ihtilaftan dolayı mahkemeye  ıkmıŖ, mahkemede davacısıyla yan yana oturmuŖ, hatta gerekirse yemin bile vermiŖti.

Hız Ali ile bir zimmî arasında ihtilaf  ıktı. Mahkemeye baŖ vurdular. Halifeyi gören kadı Ŗureyh ayağa kalktı ve Hz. Ali'ye selam verdi. Buna razı olmayan Hz. Ali hakime: "Daha baŖtan sen bu iŖte haksızlık ettin" dedi.

Halk bu konuda o kadar özgürdü ki, rahat rahat halifeleri tenkit ediyor, haklı oldukları sürece verilen hükümlere itiraz ediyor ve dinletiyorlardı.

İslam, hukuk devletinin oluŖmasında ve hukukun üstünlüğü prensibinin geliŖmesinde, tabiri caizse büyük bir devrimi baŖarmıŖtır. Daha  nceki idarelerde, idare edenler mutlak iktidar sahipleri oldukları için, hukuk devleti prensibi bilinmiyordu. Krallar, sultanlar, kısıralar, kayserler, melikler, hakanlar ya hiçbir kaide ve kuralla sınırlı olmuyor veya kanunları kendileri koymuŖ buldukları için, yaptıkları tartıŖılamıyordu. Bunun tabii sonucu zul md , kan ve g zyaŖıydı. Bunların da tabii sonucu isyanlar, ihtilaller, baskınlar, sürekli artan Ŗiddet, iŖkence ve terör olaylarıydı.

Tarihte ilk defa İslam, devlet baŖkanlarını hukukun içine çekiyor ve hukukî bir  er eve ile sınırlıyordu.¹¹⁶

Klasik kitaplarımızda, halifenin vazifeleri ve yetkileri tek tek sayılmıŖtır. Kısaca ifade edilirse bunlar, Kur'an ve sünnet

¹¹⁴ Siret Ansiklopedisi, 4/115.

¹¹⁵ İslamın IŖıđında Günün Meseleleri, 2/415-416

¹¹⁶ Nevin A. Mustafa, İslam Siyasi D Ŗ ncesinde Muhalefet, s. 91

gibi temel naslarda beyan edilenler ile, zaman ve zeminin gerektirdiklerinden oluşan icthadî hükümlerin icra ve infazıdır.

İslam, ilk defa idarecileri "çoban, hizmetçi" yerine koyarak, kamu yönetimini bir "emanet" olarak değerlendirmiştir. Emanetlerin ehillerine verilmesi, idare edilenlerin görevidir.¹¹⁷ Emanete ihanet etmemeleri için idare edenlerin,¹¹⁸ görevlerini yaparken yaptıkları her şey şeffaftır, ümmetin gözü önündedir ve eleştiriye açıktır. Her fert, idarecilerinin üzerinde bir denetleyicidir. Denetim hakkını rahatça kullanabilme, o yönetimin İslamî oluşuyla doğrudan irtibatlıdır. Asr-1 Saadet ve Raşid Halifeler döneminde, ileride bazı örneklerini göreceğimiz gibi, bu denetim işi gayet güzel yapılabilmiş ve bütün bir insanlığa üstün değerler ilham eden örnek olaylar yaşanmıştır.

Ebu Yusuf "Kitab-ul Harac"da bu konuya dair hadislerden ve sahabe uygulamalarından örnekler verir ve der ki: "Halife, yalnız Allah'a karşı değil, aynı zamanda halka karşı da sorumludur". O ispat eder ki müslümanlar idarecilerini tam manasıyla tenkit etme hakkına haizdirler. Bu, her iki tarafın da hayrınadır. Bunun yokluğu, azap kapılarının açılması demektir. Bu sebeple idareciler, hak sözleri dinlemeye ve cevaplandırmaya tahammüllü olmalıdırlar.¹¹⁹

Devlet başkanı, görevlerini yaparken, halkın kendisine itaat etmesini ister. Elbette ki İslam hukuku halkı da bağlar. Ancak, ileride genişçe görüleceği gibi, eğer başkanın kendisi ilahi yasaları yaşamaz, hukukun dışına çıkar, fasık ve zalim olursa, itaat edilme hakkını yitirmiş olur. Halka düşen, ya onu hukukun içine çekmek veya makamından azlederek alaşağı etmektir. Bu husus halka vacip kılınmıştır. Bu halkın kaçınılmaz bir görevidir.

¹¹⁷ Nisa, 58

¹¹⁸ Enfal, 27

¹¹⁹ Kitabu'l Harac'tan (s.11.12) naklen Mevdudi, Hilafet ve Saltanat s. 414

Fıska, günaha düşerek hukuku çiğneyen bir başkanın verdiği emirler bağlayıcı değildir; o emirlere itaat edilmez. Hatta, ondan kurtulmak için herkesin yasal çerçevede çalışıp çabalaması hem dinî, hem de kanunî bir mecburiyettir.

Her konuda hukuka bağlı bir hukuk devletinin bazı kurumları da bulunmalıdır. Üzerinde çok durulması gereken bu kurumlar, kısaca şunlardır.¹²⁰

A-Anayasa: Devlet kurumlarının yetki ve sorumluluklarını belirleme hususundaki temel esaslar anayasada gösterilir. Anayasalar, hukuk devletinin garanti belgeleridir. Hiçbir kişi ve kurum, onun belirlediği sınırları aşamaz. Bu anlamda Kur'an, anayasa işlevini görmüştür.

B-Kuvvetler Ayrılığı: İslamî bir anayasada da devlet organları yasama, yürütme ve yargı olarak çeşitli yetkilerle düzenlenmiştir.¹²¹

Her yetkinin özel bir alanı vardır. Oraya dışarıdan müdahale yasaklanmıştır. Kuşkusuz bunun aksine bir durum, bütün kuvvetlerin bir elde toplanması demektir. Bunun sonucu ise karmaşa veya kanunsuzluk olacaktır.¹²²

C-Yargı Bağımsızlığı ve Denetimi: Bunun amacı hukukun korunmasıdır. Yargı makamının her türlü baskı ve etkiden bağımsız hareket etmesi, yetki sahiplerinin etkisinde kalmadan tarafsız biçimde işlemesi gerekir. Bu makamda çalışanların vazifesi hukuka ve adaletin gereklerine sarılarak ne kendi üyelerinin, ne de başkalarının ön yargı ve tutkularından etkilenmeden karar vermek, adaleti uygulamaktır.¹²³ Bağımsız olmayan bir yargı, kendinden bekleneni gerçekleştiremez.

¹²⁰ M. Faruk en Nebhan, İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları s. 25-26

¹²¹ Siret Ansiklopedisi, 1/392-394,412-414. Krş. Zuhayli, a.g.e. 8/388;

Hayreddin Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, 1/103-105

¹²² Hayreddin Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, 1/103-105

¹²³ en-Nisa, 4/58, el-En'am, 6/48, Sad, 38/26

Elbette yargının da bir murakabesi, bir kontrolü vardır. Bütün bunlar, anayasalarda belirlenmiştir.

Çağımızda daha belirgin hale geldiği gibi bütün bunlardan amaç, "İnsan hakları ve hürriyetlerini" gerçekleştirmektir. İslam, başta temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet olmak üzere, Raşit Halifelerin tatbikatı, müctehid imamların icthatları gibi kaynaklarda¹²⁴ getirdiği yasal düzenlemelerle bireylerin şahsi, manevi, iktisadi, sosyal, siyasi haklar, hürriyetler ve ödevlerini, bunların korunması veya kötüye kullanılmasının önlenmesini en güzel bir biçimde belirlemiş ve uygulamıştır. İslam'ın, dünya hukukuna kazandırdığı en önemli hususlardan biri, belki de birincisi, insan hak ve hürriyetlerinin düzenlenmesidir.¹²⁵

Adalet:

Hukukun üstünlüğü ve insanların kanun önünde eşitliği ilkesinin en büyük alameti veya gereği, şüphesiz ki insanın hukuk önünde herkesle eşit bir şekilde yargılanma hakkı ile dava açma ve adalet arama hakkının olmasıdır. Yani insanların mahkemede ve hakim önünde eşit muameleye tabi tutulması, herkesle aynı hükümlere muhatap kılınması demektir. Aynı hadisede bir kimseye bir hüküm, bir başkasına da diğer bir farklı hüküm uygulaması, eşitsizliktir. Tabii böyle bir davranış aynı zamanda "adaletsiz" sayıldığından, insanlar bu konularda daha çok "eşitlik" yerine "adalet"ten bahsetmektedirler. Çünkü eşitsiz adalet, adalet değildir.¹²⁶

Saadet çağının belki de en büyük özelliği, hukukun herkese eşit bir şekilde adaletle uygulanışdır. Orada hiç

¹²⁴ Hayreddin Karaman, Anahatlarıyla İslam Hukuku 1/171

¹²⁵ bkz. Servet Armağan, İslam Hukukunda Temel Hal ve Hürriyetler; M. Faruk en- Nebhan, İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları, s.181-208; Siret Ansiklopedisi 1/398-403

¹²⁶ Servet Armağan a.g. e. S12; Siret Ansiklopedisi, 4/112.

kimsenin imtiyazı yoktu. Toplumda en zayıf, en aşağı mertebede olanla, en üstte olan arasında, bu konuda farklı bir uygulama yoktu, endişe de yoktu. Zaten bu adalet, peygamberlere Allah'ın emridir. Aksi düşünülemez.¹²⁷

İslam, adalet duygusunu yerle bir ederek yok eden ırkçılık, aşiretçilik, ve asabiyet duygularını yok etmiştir. Hiçbir ırkın, coğrafyanın, rengin, dilin üstünlüğü yoktur. Üstünlük takva ileldir. O dahi hukuk önünde imtiyaz sağlamaz.¹²⁸

Peygamberimiz, adaletsiz uygulamaların geçmişteki milletleri nasıl helak ettiğini sık sık vurguladı. O'nun anlattığına göre Onlar, zayıf ve fakirler suç işlerse, kanunu uygular, ama zenginler, soylular, güçlüler aynı suçu işlerlerse bırakırlarmış. Bu adaletsizliğin sonu elbette ki helaktır. Sevgili Peygamberimiz, hırsızlık yapan bir kadına şefaet etmek isteyerek ilgili kanunun uygulanmamasını isteyen bir sahabiye ve O'nu yönlendirenlere çok sert çıkmıştır: "Kızım Fatıma bile hırsızlık yapsa, hiç tereddütsüz, onun da elini keserim".¹²⁹

Böylesine titizlikle uygulanan adalet, sonuçta insanlık tarihine şu harika örneği yaşatmıştır: Ömer Kirazlı merhum Hz Ebu Bekir Sıddik'i (ra) anlatan bir kitaba yazdığı takdimde şu bilgileri verir: "Öyle ki, devrinde, siyasi hayatında bir sene vardır; insanlardan bir şikayet vaki olmamıştır. Hakimler boş, hapishaneler açık kalmıştır... Cihan tarihinde bu sene tekdir. Ve bunun yegane amili Hazreti Ebu Bekir Sıddik'tir."¹³⁰

Şüphesiz adalet denince, sadece mahkemede yargılamada eşitlik anlaşılmaz. Devlet yasama, yönetim ve devlet imkan ve hizmetlerini halka sunmada da adil olmalıdır. Bu yüzden her şeyden evvel başkan ve diğer idareciler adil olmak zorundadırlar.

¹²⁷ Şura, 15

¹²⁸ Bu konunun kaynakları bir sonraki eşitlik bahsinde gelecektir.

¹²⁹ Buhari, Enbiya 54; Müslim, Hudud 2 ; Tirmizi, Hudud (1454)

¹³⁰ Bkz. Ramazanoğlu Mahmud Sami, Hazreti Ebu Bekir Sıddik, Erkam y. İst. 1981, s. 8.

Bilindiği gibi devlet başkanında aranan şartlardan biri de adalettir. Bunun yokluğu, zulmün varlığı demektir. Zulüm ise devleti yıpratır, toplumu huzursuz eder, kaos ve kargaşaya sürükler ve giderek yok eder. Belki de bu yüzden çağımızda hukukun üstün olduğu devlet denince, aynı zamanda sosyal, siyasi, iktisadi, idari, sağlık ve eğitim hayatında da adaleti gerçekleştirmiş devlet akla gelir.

Böylesine geniş bir adalet için devlet, her türlü hizmetlerin gerçekleştirilmesinde, vatandaşları arasında tam bir eşitlik uygulamalıdır. Kamu hizmetlerine girme ve kullanmada, devletin hizmetlerinden yararlanma fırsatlarında, hak ve sorumluluklarını yerine getirmede, her vatandaş eşit hak, imkan ve fırsatlara sahiptir.

İslam devletinde bazı makamlara kölelerin veya zımmi (gayri müslüm vatandaşlar)lerin getirilmemesi, bir eşitsizlik ve adaletsizlikten değil, görevin gerektirdiği şartların söz konusu olmasındandır. Bu tür bazı kısıtlamalar haklı olarak her zaman olduğu gibi bu gün de yaygın bir biçimde vardır. Mesela bu gün devlet başkanı seçimlerinde belli bir yaş ve tahsil sınırlandırması hukuken geçerlidir. Kimse bunu adalet ve eşitlik ilkesine aykırılık olarak kabul etmemektedir. İslam'ın da bu ve benzeri bazı makamları kullanmada bazı sınırlamalar getirmesi, elbette sonuç itibarıyla toplumun yararınadır ve adalet ilkesine aykırı değildir.

Eşitlik:

Asr-ı saadette hiçbir kişinin, sınıfın, soyun, beldenin, dilin, rengin her ne surette olursa olsun bir ayrıcalığı, imtiyazı, üstünlüğü yoktur. İslâm ülkesinde yaşayan bütün insanlar, hukuken eşittirler. Köle veya zimmî (gayr-i müslim vatandaş) bile olsalar durum farklı değildir.

Aslında Kur'an, bütün insanların bir erkek ve bir dişiden yaratıldığını, saygınlığın da ancak takva ile olduğunu bildirir.¹³¹ Bir temel ilke de, inananların kardeş olduğudur.¹³²

Peygamberimiz (sav), çok yoğun biçimde bu kardeşlik ve eşitlik ilkesine dikkat çekmiş, arab'ın acem'e (arap olmayana), acem'in arab'a asla üstünlüğünün olmadığını ısrarla vurgulamıştır.¹³³ O'nun ifadesiyle insanlar "bir tarağın dişleri gibi" eşittirler.¹³⁴

Oysa, İslam öncesinde eşitlik diye bir ilke asla yoktu. Alabildiğine kabile ve soy asabiyetine meftun bu insanlar arasında dolayısıyla haksızlık ve zulüm bitmiyordu. Eğer Peygamber efendimizin (sav) ve halifelerinin ısrarlı tutumları olmasaydı, bu güzel ilke tez zamanda bozulabilirdi. Nitekim, Müseyleme'tül Kezzap yalancı peygamber olarak ortaya atılınca, kabilesinden bir adam şöyle demiştir: "Biz, Müseyleme'nin yalancı olduğunu biliyoruz. Fakat Rabî kabilesinin yalancısı, elbette Mudar kabilesinin doğru söyleyeninden daha iyidir."¹³⁵

Bu taassubu kırmak için, kısmen Hz. Osman dönemi müstesna tutulursa halifeler bilerek kendi aile ve akrabalarını, hatta kabilelerini devlet yönetiminden ve görevlerinden uzak tutmuşlardır. Özellikle ilk iki halifenin bu konudaki uygulamaları, hayret verici ve nerdeyse, "eşitlik ilkesini tersinden bozmuşlar" dedirticidir.

İslâm'ın insana sunduğu bu kanun önünde eşitlik ilkesi nimeti, doğrusu çok yakın zamanlara kadar dünyanın en önemli sorunlarından biri olmuş, hatta 20. asrın başlarında, insan hakları bildirgelerine girmesine rağmen, uygulamada geçerlilik sağlanamamıştır. Bugün insan hakları evrensel beyannamesine imza atmış birçok ülkeler, bir çok sorunun, zulmün, kan ve

¹³¹ Hucurat -13 karş. ; Yunus - 19 ; Nisa -1; A'raf -189

¹³² Hucurat-10

¹³³ Aclunî, Keşfü'l Hafa, hn: 2847

¹³⁴ Ahmed, Müsned, 5/411

¹³⁵ Mevdudî, a. g. e. s. 112

gözyaşının kaynağını oluşturmaktadır. Daha dün kadar Kuzey Afrika'da ve Amerika'da zenci-beyaz çatışmaları sürerken, hatta bugün dahi üstü örtülü devam ederken, İslâm daha başlangıcında, peygamberimizin ifadesiyle, "Habeşli bir zenci"ye bile devlet başkanı veya başka bir idareci olma fırsatı veriyor ve yasal zeminde kaldıkça ona itaati emrediyordu.¹³⁶

Eşitlik esasının bir başka boyutu da, az önce anlatıldığı gibi yöneten ve yönetilenlerin kanun önünde eşit olmalarıdır. Şer'i düzenlemeler, buradaki emir ve yasaklar herkese uygulanır. İdareciye bakış açısı şöyledir: O, mü'minlerden biridir. Mü'minlere helâl kılınanlar, O'na da helâl, haram kılınanlar O'na da haramdır. Öyleyse yönetenin yaptığı işler eleştirilebilir, onlardan dolayı sorumlu tutulabilir veya muhalefet edilebilir. Yöneticiler, dinimizin yüklediği bir görev olarak yöneten veya yönetilen bütün mü'minlerin birbiriyle öğütleşme, hakkı ve iyiliği emredip kötülükten alıkoyma sorumluluklarını benimseyip kabul etmelidir.¹³⁷

Danışma:

İslâm devletinin en önemli özelliklerinden biri de, devlet işlerinin seçkin bir şura ile istişare edilerek, yani ehil insanlara danışılarak yürütülmesidir. Yöneticiler, yönetimle ilgili her hususta halkın veya onların içindeki çeşitli grupları veya kabileleri temsil eden ve devletin ileri gelen kimseleri sayılan ve bir bakıma bu günkü meclis veya parlamento'lara benzeyen "ehli'l hall ve'l akd"e veya alimlerin görüşlerine başvurmayı kendine görev bilir. Bu yönetimle ilgili işler, devlet başkanının seçiminden tutun da, hükümet işlerinin kurulması ve kurumlaşmasına, yasama ve yürütme organlarının düzenlenmesine ve bunların gözetim ve denetlenmesine

¹³⁶ Buhârî, Ahkâm 4, Ezân 54, 56

¹³⁷ Nevin A. Mustafa, a. g. e. s. 97

varıncaya kadar her türlü hususlardır.¹³⁸ Böylece İslâmî yönetim hata ve diktadan korunmuş olur.¹³⁹ Şüphesiz bu önemiyle şura, istişare veya danışma denilen husus, İslâm devletinin temellerini belirleyen anayasanın vazgeçilmez esaslarından biridir.

Konuyla ilgili ayetlerin numaralarını zikretmiştik.¹⁴⁰ Bu ayetlerde peygamberimiz (sav)'e de istişare emrediliyordu. Bilindiği gibi Peygamber efendimiz (sav) de, Allah'tan vahiy alan bir peygamber oluşunun dışında, diğer insanlar gibi bir insandı. Öyle söylemesini de bizzat Allah Teala istemiştir: "De ki, ben de ancak sizin gibi bir insanım, şu var ki bana ilahınızın bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor."¹⁴¹

Her ne kadar müslümanlara, peygambere itaat etmeleri¹⁴² ve O'nun önüne geçmemeleri,¹⁴³ aralarında o varken, acele ederek onu bir düşünce ve davranışa zorlamaları¹⁴⁴ emrediliyorsa da, hakkında vahiy olmayan meselelerde Hz. Peygamber onlarla istişare ettiği zaman, hiç çekinmeden gayet serbest bir şekilde fikirlerini beyan etmeleri istenmiştir.

Hız. Peygamber, ashabıyla sıkça istişare eder, danışırdı. Bu istişarenin sonucunda, kendi görüşüne ters düşse de, çoğunluğun görüşüne uyardı. Bilindiği gibi, Uhud Savaşı öncesi yapılan istişare de böyleydi. O, şehirde kalıp savunma savaşı vermek istemişti. Gördüğü rüyada buna işaretler de vardı. Ama çoğunluğun görüşüne uyarak, Uhud'a çıkmış, kısmî bir bozgun yaşamalarına rağmen, asla o görüş sahiplerini uyarmamış, sitem etmemiş, kınamamış, hatta dile bile getirmemiştir.¹⁴⁵

¹³⁸ Mevdudî a.g.e. s. 36,73

¹³⁹ M.Faruk' en-Nebhan, a.g.e. s.127; Nevin A. Mustafa, a.g.e. s.91

¹⁴⁰ Bkz. Kur'an'ın Devlete Bakışı

¹⁴¹ Kehf, 110

¹⁴² Âl-i İmran, 31-32, 132; Nisa, 13, 59, 64, 69-70, 80; Maide, 92; A'raf, 157-158; Enfal, 1, 20, 46 vb.

¹⁴³ Hucurat, 1

¹⁴⁴ Hucurat, 6

¹⁴⁵ Berki Ali Himmet, Keskioglu Osman, Hatemu'l Enbiya, s. 270

Bilindiği gibi insanlar dinlenilmelerini ve görüşlerine değer verilmesini isterler. Bunun aksine bir davranış onları huzursuz ve tatminsiz edebilir, gücendirip kırabilir, yalnızlığa ve küskünlüğe itebilir. Peygamberimizin istişaresi de, hem bir emri uygulamak, hem de onlara sevgi, şefkat ve merhametini göstermek, gönüllerini almak, değer verdiğini anlatmak, birlik ve beraberliği korumak, kin ve düşmanlıkların önüne geçmek, olabilecek yanlışları daha baştan yok etmek içindir. Üstelik istişarelerden bir hayli yararlanmıştı da.

“Akıl akıldan üstündür” demişler. Hz. Peygamber dahi danıştıktan sonra, artık hiç kimse buna ihtiyacı olmadığını söyleyemez herhalde.

Peygamberimizle rahatça görüş alışverişinde bulunulduğuna bir şahit de, Bedir gününde Habbab b. Münzir'in O'na söyledikleridir. Bedir'de bir yere konaklanınca, sahabi O'na sordu:

-Ey Allah'ın Rasulü, buraya Allah'ın vahyi ile mi konakladık, yoksa şahsî görüşünüzle mi?

-Şahs'i görüşümüzle, buyurdu.

-Ey Allah'ın Rasulü! Burası konaklamaya uygun bir yer değildir. İnsanları buradan kaldır. Suya yakın bir yere gidelim ve konaklayalım. Bir kuyu bulup suyla dolduralım. Diğerlerini yok edelim, düşmanlarımız susuz kalsınlar.

Peygamberimiz O'nun fikrini güzel buldu ve öyle de yaptı.¹⁴⁶

Peygamberimiz, çok kritik anlarda bile istişare ederek, karşıdakilerin fikrine uyduğu olmuştur. Meselâ, Hendek Savaşı'nda düşmanı bölmek için onlardan bazı kabilelerle, “hurma vermek karşılığında savaşı terk etme” şeklinde bir anlaşma yapmak istemiş, ama Ensar'ın istememesi üzerine vazgeçmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁶ age. s. 243

¹⁴⁷ age. s. 305

Yine Hudeybiye Anlaşması öncesinde Hz. Ömer'i Mekke'ye elçi göndermek istemişti. Hz. Ömer haklı gerekçelerini izah ederek kaçındı ve Hz. Osman'ı tavsiye etti. Efendimiz (sav) ısrar etmeyerek, bilindiği gibi Hz. Osman'ı elçi olarak gönderdi.¹⁴⁸

Hz. Ali der ki: “Birgün Resülullah (sav)'ın huzurundaydım:

-Ya Resulullah! Sizden sonra Kur'an'da hükmü bulunmayan, sizin de temas buyurmadığınız meselelerle karşılaşsak ne yapacağız? diye sordum.

Buyurdular ki:

-Ümmetimden âlim ve itaatkâr olanları bir araya toplayıp istişare için meseleyi onlara sor. Yalnız bir kişinin görüşünü alarak meseleyi halletmeye sakın kalkışma.¹⁴⁹

Hz. Peygamberden sonra “raşid” halifeler de O'nun yolundan gittiler ve müslümanların işleri için gayret gösteren sahabiler ile meşveret ederek ve O (SAV)na tabi oldular. Hatta Hz. Ebu Bekir ve Ömer, sırf danışmak için, alim ve görüş sahibi sahabilerin savaş, eğitim veya yerleşmek gibi çeşitli sebeplerle Medine'den ayrılmalarını istememişlerdir.

Yukarıda zikredilen ayet, hadis ve uygulamalardan çıkan sonuç; şura'nın, İslâm'ın temel prensiplerinden bir vecibe olduğudur. Onu terk edenler, Allah katında günahkâr, kullar karşısında da sorumlu olurlar. Bu hüküm, âlimlerin çoğunluğunun görüşüdür. Şura'nın “din açısından sevilen ve beğenilen” anlamına “mendup” ve “müstehap” olduğunu, dolayısıyla vacib değil, daha çok ahlakî bir fazilet olduğunu söyleyenler de olmuştur ama, doğrusu dinlenecek delilleri yoktur.¹⁵⁰

¹⁴⁸ age. s. 320

¹⁴⁹ Sîret Ansiklopedisi 1/384; Alusî, Ruhul Meanî'den naklen Mevdudî, a.g.e. s. 74

¹⁵⁰ M.Faruk en-Nebhan, a.g.e. s. 161-162

Bizde “siyasetname” geleneğinin önde gelen temsilcilerinden biri olan Muhammed b. Tartuşı, konusunun en kapsamlılarından olan “Siracu’l Mülûk” adlı eserinde söze, “Yöneten de yönetilen de müşavere ve nasihata muhtaçtır.” diye başlayarak şunları söyler:

“Dostlar, bilmelisiniz ki akıl danışan yetkili kimse, her ne kadar görüş belirterek akıl veren tecrübe erbabından daha üst bir konumda olsa da; onlardan aldığı yardım ile ufku açılacak, tıpkı ateşin yağla beslenip gürleşmesi gibi arif kimselerin görüşleriyle de sultan tecrübesini çoğaltacaktır. Öyleyse sakın ha içinden doğmasın: “İnsanlarla istişare ettiğin zaman bazıları senin başkalarına muhtaç olduğunu zannediyor.” gibi bir fikir. Böyle saçma bir düşünceye kapılırsan müşavereden geri durursun ve şunu bil ki sen övünmek için ya da birinden üstün olmak için değil, faydalanmak için istişare ediyorsun. Hem şan ve şeref istiyorsan istişare iyi bir şeydir. Çünkü siyaseti bilen kimseler senin tek başına karar vermediğini, rey sahibi kimselere danıştığını görünce seni öveceklerdir.”¹⁵¹

Şüphesiz ki, istişare olan yerde, düşünce ve ifade hürriyetlerinin de alabildiğine olması gerekir. Gerekir ki insanlar, hiçbir baskı ve korku duymadan görüşlerini serbestçe açıklayabilsinler. Bu konuyu, fikir ve ifade hürriyeti başlığında biraz daha açalım isterseniz.

Düşünce ve İfade Hürriyeti:

İslam dini baştan beri insanın düşünmesini, akletmesini, tefekkür, tedebbür ve tezekkür etmesini isteyen bir dindir.

İnkarcıların kötü tutumlarını devam ettirmelerini, hiç düşünmeden atalarını körü körüne taklit etmelerine bağlayan Kur’an, insanlara, tefekkür için zengin malzemeler sunmuştur. İnsanın yerleri ve gökleri, bunlar içinde yaratılanları düşünme,

¹⁵¹ age. s. 215

anlama ve kavraması ile Allah (azze ve celle)a ve İslam'ın temel değerlerine inanmayı sağlamasını ve sağlama almasını istemiştir. Hiç şüphesiz bu türlü bilgilenmeler, düşünme ve değerlendirmeler, imanda derinleşme ve zenginleşmeyi sağlarlar. Kur'an, insanların gerek aileden, gerek eğitim, çevre, örf ve adetlerden ve gerekse cari sistemden gelen olumsuzlukları, düşünerek, tefekkür ederek, gördüklerinden, duyduklarından, yaşadıklarından dersler ve ibretler alarak aşmalarını istemiştir.

Düşünmeden ziyade, düşünceyi ifade etmede insanlar sıkıntılar yaşamıştır. İslam bu konuda da çağları aşan bir hürriyet getirmiştir. O'na göre düşünceyi ifade, ancak fitneye sebep olur, kamu düzenini bozar, inananları rencide ederse engellenir. Bunlara sebep olmayan durumlarda İslam'ın düşünce ve ifade hürriyeti, özellikle de "iyiliği emir, kötülüğü nehiy" hususunda getirdiği yetki ve sorumluluklar takdire şayandır.

Muhammed Haşim Kemalî, "İslamda Fikir Hürriyeti" adlı eserinde haklı olarak şuna işaret eder: "Hür konuşmanın hizmet ettiği iki temel hedef bulunmaktadır: Hakikatin keşfi ile insan haysiyet ve şerefini yüceltmek. Toplum ve devlet tarafından konuşma hürriyetine konulan sınırlamalar ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan gerçeklerin ve fikirlerin ortaya çıkmasının öfke veya husumete sebep olacağı endişesi tabii olarak hakikatin keşfine engel olur. Serbest konuşma hakkı kendini geliştirmenin de elzem bir parçasıdır. Ferdin söylemek veya yazmak istediği şeylerin ifadesine sınırlamalar getirmek hem O'nun vakar ve şerefini, hem de şahsi gelişme isteğini tehlikeye atmaktadır."¹⁵²

Yrd. Doç. Dr. Ali Aksu, "İlk Dönem'de Düşünce Özgürlüğü" adıyla yaptığı çalışmanın sonunda şu değerlendirmeleri yapar:

"1-İslam, öncelikle yaratılışları gereği insanların akıllarını kullanmalarını istemiş, onları düşünmeye, incelemeye ve araştırmaya teşvik etmiştir. Bununla birlikte çeşitli ayetlerle

¹⁵² age. s.19

insanları, akıllarını kullanmamalarından dolayı yermiştir. İnanç meselesinde bunu görmekteyiz. İslam, insanın önce düşünmesini, ardından iman etmesini ve bu konuda kesinlikle zor kullanılmamasını emretmiştir. Aklı geriye itip, düşünmeyi bir kenara atıp başkalarını şuarsuzca taklit etmeyi, hurafelere inanmayı, akıl ve mantık ölçülerine vurmadan eski adet ve ananelere sarılmayı hoş karşılamamıştır.

2-İslam, bu bağlamda düşünen insanların, düşüncelerini açıkça beyan etmelerini (düşünce özgürlüğü) istemiştir. Bununla birlikte düşünce hürriyetinin, diğer insanların şahsiyetlerine ve haklarına zarar vermemesini şart koşmuştur. Bu şarta uyulduğu takdirde hiç bir fikir, açıklanmasından dolayı suç sayılamaz.

3-İslam'a göre insanlar birbirlerine iyiliği tavsiye edecek, kötülükten de sakındıracaktır. Bunu da fikir hürriyetinin bir gereği olarak kabul etmiştir. Eğer bu prensip uygulanmıyorsa, orada fikir hürriyetinden bahsedilemez. Çünkü insanın fikrini açıklaması için, öncelikle kendisinin güvenliği sağlanmalıdır. Hz. Peygamber ve Raşid halifeler dönemlerinde müslümanlar, fikir hürriyetini serbestçe kullanmaları sonucu, devlet idarecilerini rahatlıkla tenkit edebilmişlerdir

4-Yine İslam, insanları istişare etmeye ve birbirlerinin fikirlerini dinlemelerine fırsat vermelerini istemiştir. Bu da fikir hürriyetinin bir gereğidir. Aynı prensibin gerek Asrı Saadet gerekse Râşid Halifeler dönemlerinde olsun, uygulandığını ifade edebiliriz. Elbette ki, Râşid halifeler döneminde -özellikle Hz. Osman döneminde- kısmen de olsa fikir hürriyeti ihlalleri yaşanmıştır. Ancak bunu genellendirmemiz mümkün değildir.

5-Asr-ı Saadet ve Hulefâ-i Râşidin dönemlerinde, hukuk ve edep sınırını aşmamak kaydıyla fertlerin, fikirlerini her platformda hiç bir kimseden korkmadan söylediklerini müşahade etmekteyiz. Hatta İslam dışı düşüncelerin açıklanması ve üretilmesine de imkan sağlanmıştır. İslam bunu da suç saymamıştır. Ancak şu kadar ki, hiçbir düşünce sahibi fikrini açıklarken başkalarının düşüncelerine zarar vermemeli, şahıslara

hakaret etmemeli ve başka düşünceleri baskı altına alıcı tavırlar içerisine girmemelidir.¹⁵³

İslâm, toplumun sorumluluğunu sadece yönetenlere vermemiş, bütün ülke insanını sorumluluğa ortak etmiş, emanet bilincini geliştirmiştir. Emanetlere ihanet, Allah'a ve Resulü'ne ihanetle eşdeğer tutulmuştur. "Ey iman edenler! Allah'a ve Peygamber'e hainlik etmeyin, size bırakılan emanetlere de bile bile ihanet etmeyin."¹⁵⁴

Bu ayeti şöyle de anlamışlar: "Ey iman edenler! Allah' ve Peygamber'e hainlik etmeyin; sonra bile bile kendi emanetlerinize hainlik etmiş olursunuz."¹⁵⁵

Yine Allah Teala: "Elbette ki Allah size, emanetleri ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder." buyurmaktadır.¹⁵⁶

Hz.Peygamber (sav) de sözleriyle "emri bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker'in" önemini belirtmiş, hatta bunu iman ile özdeşleştirmiştir. Müslim'in, Ebu Said el-Hudrî'den rivayet ettiği hadis şu şekildedir: "Sizden biri, bir kötülük gördüğünde onu eliyle düzeltsin, gücü yetmezse diliyle düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalbi ile buğz etsin. Fakat bu, imanın en zayıf şeklidir"¹⁵⁷

Peygamberimizin, "Hepiniz çobansınız ve güttüklerinizden sorumlusunuz."¹⁵⁸ diye başlayan meşhur hadisi, toplumda sorumluluğu ne güzel yaymıştır. Bu konuda özellikle idarecileri uyaran hadisleri, konuyla ilgili yerde genişçe zikredeceğiz inşallah. Şu kadarını söyleyelim ki "iyiliği

¹⁵³ Ali.AKSU, <http://www.kurannesli.org/bilgibankasi/yazi.asp?id =347>

¹⁵⁴ Enfal, 27; Bkz. M. Es'ad Kur'an Mesajı; H.B. Çantay'ın Meal ve Dipnotu; Meal D.İ.B. yayınları.

¹⁵⁵ T.D.V.Y. Komisyon, Celal Yıldırım, Meal

¹⁵⁶ Nisa, 58

¹⁵⁷ Müslim, Sahih, Kahire ty, İman 78; Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, Hilafet ve Saltanat, çev. Ali Genceli, İstanbul 1966, s. 82-85

¹⁵⁸ Müslim, İmare, 5

emretme, kötülükten sakındırma" görevi; bütün ümmeti kapsayan bir görevdir.

Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker'in terk edilmesinin nasıl laneti gerektirdiğine iç içe giren şu ayet ve hadis bize çok güzel ifade etmektedir. "İsrail oğullarının başına gelen musibetlerden birisi, bir adam başka birisiyle karşılaşınca ona: "Be adam! Allah'tan kork, şu yaptığını bırak. Çünkü, bu sana helal değildir." dememesinden kaynaklanmaktaydı. Ertesi gün aynı adamı aynı işi yaparken görünce, onu bu işten alıkoymazdı. Böyle yaptıkları için, Allah onların kalplerinden birbirine karşı sevgiyi giderdi. Sonra Rasûlullâh şu ayeti okudu: "İsrail oğullarından inkar edenler, Dâvud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle lânetlenmişlerdi. Bu, haksız yere başkaldırmaları ve aşırı gitmelerindendir. Onlar birbirlerinin yaptıkları fenalıklara engel olmuyorlardı. Yapmakta oldukları ne kötü idi"¹⁵⁹ ve devamla şöyle buyurdu. "Hayır! İyiliği emredeceksiniz, kötülükten alıkoacaksınız. Yoksa Allah kalplerinizi birbirinize karşı çevirir ve onlar gibi lanetler."¹⁶⁰

Hatta peygamber Efendimiz, gerek "ifk - iftira" olayında olduğu gibi, gerekse ganimet taksiminde veya bazı şeyler isteme esnasında görüldüğü gibi Müslüman veya münafık bir çok insanın kendisine çok kaba davranmalarını da hoşgörü ile karşılamış, onları hak etseler dahi cezalandırma yönüne gitmemiştir.

İslam toplumunda emanet bilinci öyle bir sorumluluğa dönüşmüştü ki, mü'minlerin emiri Ömer (ra), Fırat kenarında yavrulayan bir keçiden ve yavrusundan kendini sorumlu bilir olmuştur.¹⁶¹

Sorumluluk, "Emr-i bil maruf"da görüleceği gibi herkesin benliğini sarmıştı. Herkes her gördüğüne, gücü nisbetinde eliyle, diliyle veya hiç olmazsa kalbiyle katılıyordu.

¹⁵⁹ Maide, 78-79

¹⁶⁰ Nevevi, Riyazü's-Sâlihın, Medine ty, s. 92-93

¹⁶¹ Hindî, Kenzu'l Ummal, no: 2512

Bu iyiliği emir, kötülükten nehiy, emanet ve sorumluluk konusunu niçin anlatıyoruz? Gayet açık. Elbette bu görevlerin yerine getirilmesi, ülkede en geniş anlamıyla, fikir ve ifade hürriyetini gerektirir. İşte o çağlarda kurulan ilk İslam devletinde bu hürriyetin, modern çağı kısıkandıracak ölçüde geniş ve yaygın kullanıldığını görmekteyiz. Gerek peygamberimiz, gerekse Raşid halifeler her isteyen vatandaşın kendilerine ulaşabileceği bir konumda bulunuyorlardı. Özellikle namaz sonrası geriye dönen imam, yani başkan, yüzünü cemaate dönmekle her an onları dinlemeye hazır olduğunu ifade ediyordu. Ne peygamberimizin, ne de halifelerinin, normal zamanlarında kapılarında bekçi veya polis, yollarda da korumaları yoktu. İnsanlar O'nları istedikleri zaman ziyaret edebilir ve dertlerini, dileklerini anlatabilirlerdi. Hatta ilk dönemlerde evlerine bile rahatça girebilirlerdi. Kur'an'ın birkaç yerinde, bunu bilerek veya bilmeyerek istismar ile efendimizi üzen insanlar uyarılmıştır.¹⁶²

Peygamberimiz ve halifeleri, bunu sadece kendileri yapmakla kalmamış, görev verdikleri her devlet memurundan da aynı şekilde istemiş, onlara uyarıcı mektuplar yazmış, sık sık onları halka sormuş, durumlarını teftiş etmiş, aksi davranışları görevlerinden almışlardır. Bu konudaki siyasî vesikalar incelendiğinde, bu durum açıkça görülür.¹⁶³

İslam, getirdiği inanç sistemiyle insanları özgür kılmış, Allah (azze ve celle) tan başkasından korkuyu kaldırmış, sadece Allah'a kulluk yapan ve sadece Allah'tan korkan bireyler haline getirmiştir. İnsanın Allah'tan başka kimseden korkmasına gerek yoktur. Zira hayatını, rızkını veren O'dur. O'nun izni olmadan hiçbir varlık hareket bile edemez. Öldüren O, diriltlen O'dur. Hiç kimse kendisine yarar yada zarar veremez, O kaderine ne yazmışsa sadece o olur ve bunu hiç kimse değiştiremez. Öyleyse kendisi gibi bir kul olandan korkması niye?. Böyle inanan birisi

¹⁶² Hucurat suresi ilk ayetler; Ahzab, 53

¹⁶³ Mevdudî; Hilafet ve Saltanat s. 108-109; Kettanî, et-Teratibu'l İdariye,

hiçbir haksızın önünde asla eğilmez, hiçbir zalimin ve zorbanın karşısında asla zillete düşmez.

Ali Aksoy'un da dediği gibi "İslam, kimseyi inanmaya zorlamadığı gibi, sadece belli şeyleri düşünmeye, yahut bir takım insanların düşündüklerini kopye ederek kendi düşüncesini ipotek altına almaya, veya öncükilerin düşündüklerinden farklı bir şeyler düşünmemeye zorlayan hiçbir emir ve yönerge getirmemiştir. Aksine insanları düşünerek, araştırarak, tatmin olarak inanmaya ya da inanmamaya çağırılmaktadır. Her şeyden önce, bütün emir ve yasaklarında akıl sahibi insanı muhatap kabul eden bir dinin, aklın en doğal fonksiyonu olan düşünce özgürlüğünü ortadan kaldırması düşünülemez.

Düşünce üretmek kadar üretilen düşünceyi açıklamak da önemlidir. Düşünce yalnız başına gelişemez. Bunun için elde edilen düşüncelerin ifade edilmesi, müzakere edilmesi gerekir. Herkes düşündüğünü açıklarsa, farklı düşünceler ortaya çıkar. Farklı görüşlerin ortaya çıkması da, ancak istişare, iyilikleri tavsiye kötülükleri uyarma ve muhalefet ile gerçekleşir.

İslâm dîni, fikir hürriyetini, ferdin doğuştan beraberinde getirdiği tabî hakları olarak görmektedir. Kur'an'daki şû'râ, emri bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker' kavramları, bunun varlığına birer delildir."¹⁶⁴

Danışma bahsinde geçmişti, Hulefâ-i Râşidin'den her biri devlet işlerinde, toplumun ileri gelenleri ile istişare etmeksizin karar almazlardı. Onların temel prensibi, bütün meselelerde, önce Allah'ın Kitabı'na başvurmak, orada bulamazsa Rasulullah'ın uygulamasına veya sözlerine bakmak şeklindeydi. Eğer Sünnette de bir şey bulamazsa, ehl-i rey ile istişarede bulunur, ona göre meseleyi hallederlerdi.

Halifeler, şura ehli ile oturur, meseleler üzerinde görüş alışverişinde bulunurlardı. Bütün bunları şunun için hatırlatıyoruz: bu görüşmeler, düşünce ve ifade özgürlüğü çerçevesinde gayet serbest bir ortamda olurdu. Mecliste

¹⁶⁴ ay

bulunanlar, Allah'tan başka kimseden korkmadan, çekinmeden, kimseye yağcılık etmeden, dalkavukluk yapma gereği duymadan, kimsenin hatırını dikkate almadan, tamamen samimi, içten, vicdanlarıyla baş başa olarak düşüncelerini söze döker, saygı ve sevgiyle ifade ederlerdi. Halifeler de, kendi görüşlerine aykırı ifadeleri huzurla dinler, gerekirse görüşlerini delillendirir veya hangi görüşü haklı bulursa, gurur meselesi yapmadan kabullenirdi. Kur'an ve sünnetin talim ve terbiyesinin bir gereği idi bu.¹⁶⁵

Hatta, Hz. Ömer gibi dirayetli bir halifenin, mehirleri sınırlandırma kararına, hutbeyi dinleyen sıradan bir kadın derhal ayağa kalkarak "Bu konuyu serbest bırakan ayet¹⁶⁶ karşısında senin hüküm vermeye hakkın yok" demiştir. Ve koca halife, haklı kadının hakkını ve bilgisini teslim ederek, bilgisizliğinden ötürü kendi kendini kınamış ve görüşünden vazgeçmiştir.

Hz. Ömer bir gün halka sormuştu:

-Haktan saparsam ne yaparsınız?

Cevap muhteşem:

-Kılıçlarımızla düzeltiriz.

Hz. Ömer'in buna cevabı daha muhteşem ve kıyamete kadar ders ve ibret verici:

-Allah'a şükrederim ki bu ümmet içinde Ömer'i kılıç ile düzeltecek birisini yaratmıştır.¹⁶⁷

Yine bilirsiniz, hutbeye yeni cübbesiyle çıkan Hz. Ömer'e Selmanî Farisî sorar:

-Bize düşenden cübbe çıkmadı. Sana nasıl çıktı?

Hz. Ömer'in hesabı hazır:

-Kalk konuş Abdullah!..

Oğlu Abdullah kalkar konuşur:

-Payıma düşen hisseyi babama verdim. Cübbe öylece çıktı.

¹⁶⁵ Bkz. Nevin A.Mustafa, a.g.e. s. 99-100 vd.

¹⁶⁶ Nisa, 20

¹⁶⁷ Servet Armağan a.g.e. s.122; Mevdudî, Hilafet ve Saltanat s. 119

Sahabinin cevabı da nettir:

-Şimdi konuş ve emret, dinleriz...¹⁶⁸

Aradan asırlar geçti. Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları bayrakları kaldırıldı. Bizim ülkemiz de altına imza attı. Ya uygulama... Adama İLK SAN yolsuzluğunu soruyorlar. Cevap:

-Verdimse ben verdim, kime ne?

Kimse de üstüne gidemiyor!

Yine, adama Danıştay'ın "yürütmeyi durdurmasına" rağmen yasak arazide yapılan üniversiteyi açarken, açılışın hukukiliğini soruyorlar. Cevap:

-Ben açtım oldu!..

Var mı itirazı olan?

Devletin valisine Bolu'da bir depremde yaklaşıyor ve kışın soğukta donduklarını, çadır istediklerini söylüyor. Vatandaş üşürken, kendisinin nasıl sıcak yerlerde yattığını soruyor. Cevap: ağzının üstüne bir tokat...

Oysa hak ve hürriyet ortamını, devletin kendisi temin edecektir. İşte asr-ı saadetin başarısı burada. İslâm'ın ilk halifesinin konuşmasında şu cümleler geçiyor: "Doğru da olduğum müddetçe bana yardım ediniz. Yanlışta olursam, beni düzeltiniz."

Hız. Ali'nin kanına susayan Hariciler'e bile toleransı, tarihin şeref levhalarında durmaktadır. Hayrettin Karaman hocamız düşünce hürriyetini anlattığı bir yazısında Serahsî'den alıntı yaparak şunları yazar: "Serahsî'nin¹⁶⁹ tesbitlerine göre Hâricîlerden bir grup, bir yerde toplanmış ve Halife Hız. Ali aleyhinde konuşmuşlardı. İçlerinden birisi Hız. Ali'yi öldüreceğine yemin etti. Durumu gören bir müslüman bu kişiyi yakalayıp Hız. Ali'ye getirdi ve aralarında şu konuşma geçti:

- Onu serbest bırak.

¹⁶⁸ Mevdudî, a.g.e. s.120

¹⁶⁹ el-Mebsût, c. X, s. 125 vd.

- Seni öldürmek üzere Allah'a yemin ettiği halde onu nasıl serbest bırakabilirim?

- Beni fiilen öldürmediği halde onu öldüreyim mi?

- Ama sana hakaret etti!

- Sen de ister ona hakaret edersin, ister hakaret de etmeden serbest bırakırsın! Serahsî bunu ve benzeri başka olayları naklettikten sonra "müslümanların çoğunluğunun düşünce ve inançlarına ters düşen düşünce ve inanç sahipleri, devlete isyan etmedikçe devletin bunları öldürme veya hapsedme haklarının bulunmadığı" sonucuna varmaktadır."¹⁷⁰

Hz. Osman efendimizin yönetiminin son yıllarında, yüzüne karşı yapılan tenkitleri nasıl dinlediği, kimsenin ağzını zorla kapatmadığı herkesin malumudur.

İşte bu sorumluluk ve emanet duygusu ile devlet ve ümmet korunmuştur. Herkes, kimseden çekinmeden görüşlerini açıklar ve ortak fikirler karara bağlanırdı.

Bütün bunlardan çıkan sonuç, yeryüzünde ilk cumhuriyet ruhunu İslâm ortaya koymuş, başta düşünce ve ifade olmak üzere bütün insan hak ve hürriyetlerini garanti altına almış, en güzeli de uygulanmıştı. Çünkü bizim gibi çok parlak prensiplerin kitaplara yazılıp da uygulanmadığı ülkelerde yaşayanlar, bunun ne demek olduğunu çok iyi bilirler.

Sonuç itibariyle devleti ve bütün otorite ve yetkilerini halktan alan yöneticileri gözetlemek ve denetlemek, yanlışları ikaz ile doğruya yöneltmek, bütün ümmeti kapsayan bir yetki ve görevdir. Özellikle de şura üyeleri, din ve hukuk alimleri halkı temsilen bu görevi ifa ederler.¹⁷¹

Devlet Malı:

Şüphesiz ki sorumluluk bilincinin en açık göstergelerinden biri de, devlet malını korumak, gelir ve

¹⁷⁰ İslâmın Işığında Günün Meseleleri, 2/411-412

¹⁷¹ Hayreddin Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku 1/106-107

giderleri hakkaniyet ölçülerinde toplayıp dağıtmak, kamu mallarını şahsî çıkarlar için kullanmamak, israf ile saçıp savurmamak, kör kuruşun bile hesabını iyi yapmak, iyi vermektir.

Beytu'l mal da denilen devlet hazinesi İslâm topluluğuna ait bütün mallardır ve idareciler elinde bir emanettir.¹⁷² Allah'ın ve halkın emaneti. Bu konuda yapılacak bir ihanet, kuşkusuz, Allah'a, Resulullah (sallallahu aleyhi vesellem)'a ve bütün insanlığa karşı yapılmış bir hainliktir. İslam, kanun dışı bir geliri kabul etmediği gibi, yasal olmayan bir harcamayı da yasaklar.

Krallık, kayserlik, kısıralık, padişahlık gibi diktatörlüklerde devlet hazinesi, idarecilerin özel malları kabul edilmiş olduğu için, alınırken de, verilirken ve harcanırken de zulmedilmiş, israf edilmiş, talan edilmiştir. Ahirete inancı olmayan sistemlerde, yasal kılıflar uydurularak, halkın malları haksız olarak ellerinden alınmış, adaletsiz ve ölçüsüz harcanmış, şahsî çıkarlar için kullanılmış, yağmalanmıştır. Özellikle bu gün bütün ülkelerdeki, hatta yönetimin halkta olduğu söylenen demokratik ülkelerdeki gelir dağılımında görülen adaletsizlikler bütçelere yansımış, daha da kötüsü bütçeler iktidar ve yandaşlarınca iç edilmiş, taraflı harcanmış, büyük yolsuzluklar ve skandallar yaşanır olmuştur.¹⁷³

Şüphesiz ki bütün devletlerin, bu arada özellikle de İslam devletinin en önemli ödevlerinden biri de, devlet gelirlerinin kanuni esaslara uygun olarak toplanıp toplanmadığını ve giderlerin yine aynı şekilde kanunlara uygun yapıp yapılmadığını araştırmak ve denetlemektir. Her türlü yanlış uygulamaları ve kötüye kullanmaları önlemek için bu denetim şarttır.¹⁷⁴

¹⁷² Dr. Selim A. Sıddıkî, İslâm Devletinde Malî Yapı s. 6; Siret Ansiklopedisi, 4/108

¹⁷³ Dr. Selim A. Sıddıkî, a.g.e, s.160; Biraz önce anlatılan iki misal, yaşadığımız canlı örnektir o skandallar için.

¹⁷⁴ Celal Yeniçeri , İslam'da Devlet Bütçesi S. 402

Peygamberimiz (sav) görevlendirdiği memurları, herhangi bir hıyanete yeltenmemeleri için baştan uyarılmış ve bu hususta Müslümanları ve özellikle de memurlarını eğitmiştir.

Memurlarını, ortalama bir refah seviyesinde yaşatan peygamberimiz, onlara eş, ev, binek ve hizmetçi masraflarını görebilecek bir miktarda maaş bağlamıştır. Bunun ötesinde bir servet yığan memurlarını, hain ve hırsız olmakla korkutmuş,¹⁷⁵ kamu mallarının az bir şey bile olsa devlete teslim edilmesini istemiştir.

Devlet memurunun hediye kabul etmesini rüşvet sayan Resulullah (sav) efendimiz, aynı zamanda memurlarını denetlemiş ve bu konuda ihmali gördüğü bir sahabeye iyi kızmıştır.¹⁷⁶

Peygamberimizden sonra devlet bütçesi kurumlaşmış, daha teşkilatlı olarak toplanıp dağıtılmış ve denetlenmiştir. Halifelerin, vali ve vergi memurlarını bizzat denetlediklerine dair bir çok bilgilere sahibiz.¹⁷⁷

İslam'a göre, devlet başkanının devlet gelirleri üzerinde, başkan olmak sıfatıyla her hangi bir hakkı yoktur. Halifeler döneminde de öyle olmuş ve onlar da devlet gelirlerinden, ihtiyaçlarını giderecek bir miktar maaş almışlardır.¹⁷⁸ Hz. Ebu Bekir ve Ömer, devletten maaş almalarının gerekçelerini şu ayete dayandırmışlardır: "Zengin olan veliler, iffetli olmaya çalışsın (yetimin malını yemesin), fakir olan da (ihtiyaç, emek ve örf) uygun olarak yesin".¹⁷⁹

Devlet işlerini görmelerinden ötürü başka bir işle meşgul olamayınca, onlar, örfü uygun bir maaş almışlardır.¹⁸⁰ Hatta bu

¹⁷⁵ Ebu Davut, Harac 9

¹⁷⁶ Buhari , Ahkam, 24,41

¹⁷⁷ Bkz Celal Yeniçeri, İslam'da Devlet Bütçesi , s, 403-410

¹⁷⁸ Siret Ansiklopedisi, 4/108

¹⁷⁹ Nisa, 6

¹⁸⁰ Celal Yeniçeri, dört halifeye bağlanan maaşları geniş olarak izah etmiştir. Bkz a.g.e, s.298-302

konuda, standartların altında bir geçime yetecek kadar maaş almışlar, zaruret içinde yaşamışlardır.¹⁸¹

Devlet mallarını korumak, onların nazarında, yönetimlerinin meşru olup olmayacağının en büyük alameti sayılmıştır. Nitekim Hz. Ömer, Selman-ı Farisi'ye sorar:

-Ben halife miyim, yoksa kral mı?

Hz. Selman şu cevabı verdi:

-Eğer sen, müslümanların malından bir dirhem dahi olsa kanunsuz olarak, hakkın olmadan alır ve o bir dirhemi keyfin için harcamaya kalkarsan, o zaman halife değil, kral olursun.¹⁸²

Hz. Ömer, bir gün bir mecliste bu konudaki endişesini dile getirir. Bir sahabi söz olarak, onun endişelerini giderici şu sözleri söyler:

-Halife hakkı olmadan, kanuna uygun bulunmadan devlet malından hiçbir şey alamaz ve harcayamaz. Ancak Allah'ın fazlı ve inayetiyle sen de haksız yere alıp harcamıyorsun. Kral veya padişaha gelince, halka zulmedebilir, istediği gibi devlet malından alabilir, başkalarına verebilir, kimse de kendisine bir şey diyemez.¹⁸³

İLK İSLAM DEVLETİNİN DOĞUŞU

Şüphesiz ki ilk İslam Devleti, Hz. Peygamber (sav)'in başkanlığında Medine'de kuruldu. O'nun Mekke'de geçen peygamberlik hayatı, bu devletin temellerini oluşturma dönemi olarak kabul edilebilir.

Mekke'den Medine'ye hicret eden müslümanlar, orada yaşayan Yahudiler, müşrik ve münafık Araplarca olmasa da, Ensar'ca, yani Medineli inanan kardeşleri tarafından çok iyi karşılanmışlar ve tarihte benzeri görülmemiş bir güzellikle aralarında "kardeşlik" anlaşması yaparak kaynaşmışlardı. Ancak

¹⁸¹ Mevdudi, Hilafet ve Saltanat s. 99-102; Siret Ansiklopedisi, 4/108

¹⁸² Mevdudi, Hilafet ve Saltanat, s. 97

¹⁸³ a.g.e, s. 98. naklettiği kaynak, İbn Sa'd, Tabakat, 3/ 306-307

Medine'de sadece müslümanlar yaşamıyorlardı. Az önce işaret edildiği gibi onlardan başka müşrik Araplar ve Yahudiler de orada yaşamaktaydılar. Bunlar, İslam'a karşı mesafeli idiler. Şüphesiz, güçlerinin yeteceğine inansalar, müslümanlara devlet kurma fırsatı vermezlerdi.

Bir de, içlerinden inanmadıkları halde, dışlarından inanmış görünen münafıklar vardı. Ve bu üç gurup da, Mekke ve dışındaki düşman kabilelerin müslümanlara ve onları barındırdıkları için kendilerine yönelik yapılan tehditlerden rahatsızdılar. Bütün bunlara, Medineli müslümanlar olan Ensar'ın Evs ve Hazreç adlı daha önceleri iki rakip-düşman kabileden oluştuklarını eklersek, Medine'nin barış içinde yaşamaya pek elverişli bir yer olmadığı kendiliğinden anlaşılır.

İşte Peygamberimiz (sav) böyle bir ortamda yapılabilecek olanın en iyisini yaptı: Bütün kabilelerin ileri gelenleri ile oturup konuşarak ortak bir metni "anayasa" olarak yazıya geçirdi ve o çerçevede hukukun üstünlüğünü esas alan ilk İslam Devleti'ni kurdu.

Bu devlet, "anayasası" incelendiği zaman açıkça görülür ki, barış ve insan haklarını esas alan bir devletti.¹⁸⁴ Bunu tanıyan fertler ve zümreler, din ve ırkları ne olursa olsun yeni siyasi toplumun birer üyesi olmakta, yeni haklar kazanmakta, sorumluluklar yüklenmektedir.

Yeryüzünün ilk yazılı anayasası olan¹⁸⁵ bu metinde özetlenecek olursa "kamu hukuku ile ilgili mevzularda düzenleyici ve bağlayıcı kaideler getirmekle, devlet iktidarını tesis etmekte, umumi çizgileriyle icra ve kaza fonksiyonlarına ait meseleleri ele almakta, farklı zümreleri tabi olacakları hukuki manzumede serbest bırakarak teşrii sahada da nizamlayıcı davranmaktadır. Ayrıca -detaylara inmemiş de olsa- gerek iktidarın ve gerekse teb'anın hak ve vecibeleri metinde yer

¹⁸⁴ Bu anayasa için bkz M.Hamidullah, İslam Peygamberi , 1 /139-153

¹⁸⁵ M.Hamidullah a.g.e 1/140

almıştır. Bütün bu vasıflarıyla ilk anayasa, başlı başına bir devrim teşkil etmektedir".¹⁸⁶

Kurulan bu yeni devletin temel dayanaklarına bakarsak şunları görürüz: Herkesin kabul ettiği bir devlet başkanı, Ku'an ve Sünnete dayalı sağlam bir hukuk, bütün ihtilafların anında ve adaletle çözüldüğü etkin bir yargı, ülkesi, devleti ve kardeşleri için her türlü fedakarlıktan kaçınmayan özverili ve fedakar bir toplum ve Allah için savaşan bir ordu.¹⁸⁷

İslam devletinde Hz. Peygamber (sav) devlet başkanlığının yanında ayrıca yargı işleri, ordu komutanlığı, eğitim ve irşad, diplomasi gibi daha bir çok kamu hizmetlerini bizzat yürütmüştür. O dönemde mescid, ibadet yeri olmakla beraber, aynı zamanda eğitim, yargı, sağlık, danışma meclisi, dış politika, genel kurmay, yardımlaşma... gibi bir çok kamu hizmetlerinin görüldüğü bir yerd. ¹⁸⁸ Çeşitli beldelere giden görevliler, yönetim, yargı, mali ve eğitim hizmetleri başta olmak üzere, bir çok hizmetleri gerçekleştirmişlerdir.

Medine'de kurulan İslam Devletinin sınırları genişledikçe, indirilen yeni ayetler doğrultusunda İslam devletinin anayasasında yeni gelişmeler olmuştur. Özellikle Hz. Peygamber (sav)'den sonra gelen Hulefa-i Raşidin döneminde, İslam Anayasa hukuku önemli gelişmeler göstermiştir. Özellikle Hz Ömer tarafından kurulan "divanlar" daha sonraki İslam devletlerinin temel kurumlarından birisi olarak varlığını hep korumuştur.¹⁸⁹

Raşit Halifeler dönemi, Peygamber Efendimizin döneminin bir uzantısı olarak Asr-ı Saadeti oluşturur. Halifeler, müslümanlar arasında ehliyet esası gözetilerek seçildiği için,

¹⁸⁶ Hayreddin Karaman, Anahatlarıyla İslam Hukuku 1/ 168-169

¹⁸⁷ M. Faruk en-Nebhan, a.g.e. s. 65-66

¹⁸⁸ M. Hamidullah, İslam Müesseselerine Giriş, s. 57-63; Cemal Nar, İslam Sancısı, s.93.; Osmanlı Ansiklopedisi 1/27

¹⁸⁹ a.y

toplumun gerçekten önderleriydiler. Yukarıda ayrıntılı anlatıldığı gibi etraflarına daima alimleri toplamışlar, hatta onların her hangi bir sebeple yönetim merkezi olan Medine'den ayrılmalarını istememişler, sürekli onlarla istişare ederek devlet işlerini yürütmüşler, çok güzel bir şekilde amir ile alim arasındaki ilişkilere örnek olmuşlardır. Her iki sınıf da iyi niyetle çalışarak birbirlerine yardımcı olmuşlar, ümmetin ıslahına çalışmışlardır.

Hasan el-Basri'ye göre, toplumun ıslahı ve kurtuluşu, yöneticilerin ıslahı ile, toplumun fesadı da, yöneticilerin fesadı ile olur. Kendi yaptıklarından sorumlu olması, aynı zamanda toplumun tamamının fiillerinden sorumlu olması demektir. Bu ise, ne kadar büyük bir sorumluluktur.

Bu sorumluluk, özellikle valileri atamakta ortaya çıkar. Yönetici, valilerin ve diğer görevlilerinin yaptıklarından öncelikle sorumludur. İşte bundan dolayı yönetici, cahil, aciz, tembel, sorumsuz, zayıf karakterli, kibirli ve zalim valiler atamamalıdır. Çünkü kibirli, haramlara dikkat etmezler, yaptıklarında ve verdikleri hükümlerde, Allah'ın dediklerine dikkat etmezler. Eğer yönetici, bu tür bir insanı vali atarsa, onlarla birlikte günahlarını da yüklenir. Tıpkı iyiliklerine ortak oldukları gibi...

Ona göre alimler de, sürekli olarak yöneticilere bu tür sorumluluklarını hatırlatmakla görevlidirler. Şöyle der: "Alimler, bildikleri doğruları gizlemeyeceklerine ve halka açıklayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdir."¹⁹⁰

İmam Gazali de: "Halkın bozulması, yöneticilerin bozulmasına bağlıdır. Yöneticilerin bozulması ise, alimlerin bozulması dolayısıyladır." diyor.¹⁹¹

Şüphesiz ki bu sözde büyük bir hakikat payı vardır. "İnsanlar idarecilerinin gidişatındadır". Sözü, tarihi bir tecrübenin tasdikinden geçmiştir. Ancak, ileride de görüleceği

¹⁹⁰ Mevlüt Uyanık, İslam Siyaset Felsefesinde Sivil İtatsızlık., Seba y. Ankara, Mayıs 1998. s. 54-55

¹⁹¹ M.Beşir Eryarsoy, İslam Devlet Yapısı, s, 28

gibi, zalim idareciler, zalim toplumlara verilen birer cezadrlar. Allah teala şöyle buyuruyor: "İşte böylece işledikleri günahlardan ötürü zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmının peşine takarız."¹⁹²

M. Ali Es Sabunî, bu ayetin tefsirinde İbn Abbas'tan şunları nakleder: "Allah bir kavimden razı olursa, onların başına en hayırlılarını getirir. Bir kavme de kızarsa, onların başına en şerhilerini getirir."¹⁹³

Bu manada meşhur bir kutsi hadis şöyledir: "Allah teala buyurur ki: "Ben Allah'ım! Benden başka ilah yoktur. Sultanlar Sultanıyım. Sultanların, padişahların kalpleri benim elimdedir. Kullar bana itaat ettiklerinde, sultanların kalplerini onlara karşı rahmet ve re'fete göre çeviririm, kullar bana isyan ettiklerinde, onların kalplerini kullara karşı kızgınlık ve azaba göre çevirir, ayarlarım, böylece idareciler onlara kötü davranırlar. Boşuna sultanlarınıza beddua ile kendinizi meşgul etmeyin. Aksine kendinizi zikir ve ibadetlerle, dini yaşamakla meşgul edin ki sizi onlardan kurtarayım."¹⁹⁴

Değişik rivayetleriyle kitaplarımıza giren bu hadis,¹⁹⁵ gerçekten büyük dersler ve ibretleri içermekte ve "Sizler nasıl olursanız, başınızda öyleleri idareciler olur."¹⁹⁶ hadisini hatırlatmaktadır.

Asr-ı Saadetin parlak nurlarını üzerinde taşıyan bu aziz halifelerin seçilme sistemlerini kısaca görelim inşallah. Bundaki maksadımız da, zaman içinde idarecilerde görülen bozulmanın sebeplerini kavrayabilmektir. İdarecilerdeki bu bozulma, bir

¹⁹² En'am, 129

¹⁹³ Safvetu't Tefasir, 1/419. Krş. Kurtubi, 7/85

¹⁹⁴ Bu hadisi Tebrizi, Mişkatta 3721 numara ile zikreder. Ali el-Kari, Mirkad'da aynı numara ile şerheder, 7/294-296. Hadis, Ebu Nuaymın el-Hilye'sinden alınmıştır. Kazvini, "mevzu" olduğunu söylemişse de, Askalanî, değişik yollarla rivayet ederek bu görüşü reddetmiştir. Bkz Mirkat, 7/294 de dipnot

¹⁹⁵ Sabuni, 2/419; Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, 2/338, Azim Neşriyat

¹⁹⁶ Deylemi, Müsned, 3/305 (4918); Keşfu'l Hafa, 2/166, 1997

kısım alimlerin de bozulmasına sebep olmuştur. Artık kötü alimler, zalim idarecilerin yanında izzet ararken, gerçek alimler de izzeti Allah'ta görerek, zalimlerden teberri etmiş, uzaklaşmışlardır.

İKİNCİ BÖLÜM: HİLAFET VE HALİFE

HİLAFET VE HALİFE

“Hilafet”, Peygamber Efendimizden sonra “İslam Devlet Başkanlığı”nı temsil eden bir kurumdur.¹⁹⁷ Bir başka ifadeyle “Allah'ın hâkimiyet hakkının bir tecellisi olarak İslâm hükümlerini uygulamaya koymaktan sorumlu makamının adıdır.”¹⁹⁸ Buna “İmamet” de denilmiştir. Nitekim bu kurumu temsil eden kişiye “Halife” dendiği gibi, “İmam” da denilmiştir. Hatta tarih içinde “emîru'l mü'minin” kelimesi de yaygın olarak kullanılmıştır. Bugün nasıl ki bizde veya başka yerlerde devlet başkanlarına “başkan”, “devlet başkanı”, “reis-i cumhur”, “cumhurbaşkanı” denildiği, geçmişte de “padişah”, “sultan” “hakan”, “kayser”, “kral”, “kısra”, “melik”, “imparator” vs. denildiği gibi, İslam Devlet Başkanına da genellikle “Halife” denir ve bu kurumun adı da “hilafettir”.

“İslâm hukukçuları "hilâfet" terimini, genellikle Hz. Peygamber (sas)'in yerine geçmek anlamına kullanmışlardır. "Gerçekte hilâfet, şeriatı Allah'tan tebliğ eden Peygamber'in yerine geçip dini korumak ve dünya işlerini de düzene

¹⁹⁷ Diyanet İslam Ansiklopedisi, “Hilafet” md. 17/539

¹⁹⁸ Şamil İslam Ansiklopedisi, “Hilafet md.

sokmak"¹⁹⁹ demektir; en yüksek başkanlık ve amme velayetidir; dini koruma ve dünya işlerini düzenleme makamıdır. Bu makama getirilene halife adı verilir.

Bu makama geçen kişi, toplumu sevk ve idarede Hz. Peygamber'e halef olmuştur. Bu nedenle "Peygamber'in halifesi" demekle sakınca görülmemiştir. Fakat bu tabir uzun olduğundan genellikle kolaylık için kısaltılmış ve yalnızca "halife" denilmiştir. Hz. Peygamber'in hadislerinde "hilâfet" ve onunla aynı kökten türeyen kelimeler, yerine göre terim anlamıyla, yerine göre kelime anlamıyla kullanılmış bulunuyor.²⁰⁰

Halife'ye "Allah'ın halifesi" demenin câiz olduğunu söyleyenler: "O, sizi yeryüzünün halifeleri yapandır"²⁰¹ anlamındaki ayeti delil gösterirler. Bunun caiz olmadığını söyleyenler de Hz. Ebu Bekir (ra)'ın kendisine Allah'ın halifesi denilmesine müsaade etmediğini söylerler.²⁰²

İlâhî emirler göz önünde bulundurulmadan kurulan yönetimlere hiçbir zaman "hilâfet" adı layık görülemez. "O, sizi yeryüzünde halifeler yapandır. Artık kim küfrederse küfrü kendi zararındır. Kâfirlerin küfrü kendilerine Rableri katında şiddetli buğzdan başka bir şey artırmaz. Kafirlerin küfrü kendilerine hüsrandan başka bir şey artırmaz."²⁰³

"Allah, içinizden iman edip de güzel amelde bulunanlara yeminle vâdetti ki, kendilerinden evvel gelenleri (kafirlerin yerine) nasıl halife yaptı ise, onları da muhakkak müşriklerin yerine geçirip halife kılacak; onlara kendileri için beğendiği dini her halükarda payidar kılacak; onların korkularını güvenliğe çevirecektir. Ta ki onlar bu güvenlik içinde bana

¹⁹⁹ İbn Haldun, Mukaddime, 191

²⁰⁰ Buhârî, Meğâzi, 37; Ahkâm, 43; Müslim, Hacc, 425; İmâre, 61; Ebu Dâvûd, Cihâd, 72; Tirmizî, Deavât, 41, 46; Nesâî, İstiâze, 43 vs

²⁰¹ el-Enam, 6/165

²⁰² el-Maverdî, el-Ahkâmû's-Sultâniyye, Çev. A. Şafak, s. 19; el-Ferra, el-Ahkâmû's-Sultâniyye, s. 27; İbn Haldun aynı yer; İbn Teymiyye, a.g.e., XXXV, 44-5

²⁰³ el-Fatır, 35/39

ibadet etsinler, bana hiçbir şeyi ortak tutmasınlar. Kim bundan sonra nankörlük ederse artık onlar fâsıkların ta kendileridir".²⁰⁴

Demek ki asıl önemli olan, bu yüce makamın gereklerinin yerine getirilmesidir. Bunlar da Allah'ın hükümlerini mutlak ölçü kabul etmek; sâlih amel işlemek ve Allah'a karşı gelmemek, küfre sapmamaktır. Kendisinde bu özellikler bulunmayan hiçbir yönetim "İslâmî" olma özelliği kazanamaz; İslâmî kavramlarla nitelendirilemez.²⁰⁵

İslam'da "hilafet", devletin yönetim biçimini ve hükümet tarzını belirlediği için önemlidir ve bu kavram bir nevi İslam Devleti için alem olmuştur. Onun için "halife" dendiği zaman, akla sıradan bir devlet başkanlığı değil de İslam Devlet başkanlığı gelir. Çünkü halifelik, Allah'ın hükümlerinin evrende bütün açıklığıyla ortaya çıkması demektir.

Bizim burada hilafeti söz konusu etmemizin amacı, iyi idareciler ile kötü idareciler arasındaki farkı ortaya çıkararak, alimlerin onlara karşı olan tavır ve tutumlarını belirlemektir. Ayrıca İslam'ı, İslam Devletini ve halife'yi insanlığın gündemine sürekli getirmek ve o gündemi canlı tutmak, hayatımızın gayesidir. Onun için ortalama bir okuyucuya yetecek kadar olan bilgileri alıp, tafsilatını İslam hukuku kitaplarına ve konuyla ilgili yazılmış özel eserlere havale edeceğiz.

Halifenin Tanımı:

"Halife", kelime anlamıyla, birinin yerine geçerek onu temsil eden, birinden sonra gelerek onun yerini alan, vekil olan veya temsil eden kişidir..²⁰⁶ İslam devlet başkanına bu adın verilmesi, iki sebepten ötürüdür.

²⁰⁴ en-Nur, 24/55

²⁰⁵ Şamil İslam Ansiklopedisi, "Hilafet md

²⁰⁶ DİA. İslam Ansiklopedisi, "Hilafet" md. 17/539

1-Halifeler, peygamber (sav)'den sonra geldikleri ve risalet hariç, devlet başkanı olarak din ve dünya işlerinin Allah'ın arzu ve iradesine uygun olarak yürütülmesi ve insanların irşad edilmesinde O'nun yerine geçmeleri ve O'nu temsil etmeleri sebebiyle..

2-Ümmet adına, yeryüzünde ve özellikle İslam ülkesinde Allah'ın hükümrancılığını temsil etmeleri sebebiyle.

“İlk halifenin Rasûlullah (sas)'den sonra gelip risalet dışında kalan görevleri yerine getirme hususunda onun yerini almış olması; asıl hâkim Allah olduğundan, O'nun yeryüzündeki hakimiyetini temsil etmesi ve bu temsilini, (hilafet) görevi bütün mü'minlere yöneltmiş bulunduğundan,²⁰⁷ mü'minlerin onu seçimle ve akidle bu makama getirmeleri dolayısıyla, İslâm devletinin başkanına “halife” adı verilir.

Ona "İmam" denmesinin nedeni ise; İslâm devlet başkanının namaz kıldıran imama benzetilmiş olmasındandır. İmamın arkasında namaz kılan cemaatin imama uymaları nasıl bir zorunluluk ise, toplumun da aynı şekilde devlet başkanına itaat etmesi gerekir. Bu nedenle devlet başkanlığına: "el-İmâmetü'l-Kübrâ" veya "el-İmâmetü'l-Uzmâ" (büyük imamlık) da denilir.

Aslında İslâm devlet başkanını belirli bir isimle adlandırma zorunluluğu yoktur. Ona verilen isimden çok onun işgal ettiği makamın özellikleri ve bunların yitirilmemesi önemlidir.”²⁰⁸

Daha önce, İslam devletinin gerekliliği konusundaki sözlerimiz, aynı zamanda hilafetin gerekliliği için de söylenebilir. Dolayısıyla Müslümanlar, bir halife seçimini ümmete vacip saymışlardır. Nasıl olmasın ki, aşağıda sayacağımız vazifelerin gerçekleştirilmesi, gerçekten bir hükümet tarzı olarak hilafeti gerektirmektedir.²⁰⁹

²⁰⁷ bk. el En'am, 6/165

²⁰⁸ Şamil İslam Ansiklopedisi, “Hilafet” md.

²⁰⁹ Bkz. Cemal Nar, İslamlaşma Bilinci'nde, “Hilafet Bilinci”. s. 97-101

Halifenin Görevleri:

Halifenin görevlerini şöylece sıralayabiliriz:

1-İslam dinini ve devletini korumak, dini irşat ve tebliğ çalışmalarıyla yaymaya çalışmak, bunun için gereken tedbirleri almak.

2-İslam Hukukuna göre adaleti sağlamak, yargıyı yürütmek, cezaları infaz etmek.

3-İslam ülkesinde emniyet ve asayişi sağlamak, barış ve huzuru temin etmek, aynı zamanda İslam ülkesini ve müslümanları iç ve dış tehdit ve tehlikelerden korumak, bunun için gereken tedbirleri almak, maddi ve manevi cihada her an hazır olmak ve gerektiğinde yapmak.

4-Devletin gelir ve giderlerine bakmak, sosyal refahı sağlamak, gelişme ve kalkınmayı sağlamak

5- Memurları ehliyete göre tayin edip denetlemek ve bütün kamu hizmetlerinin aksatılmadan yerine getirilmesi için gerekli her türlü tedbiri almak ve uygulamak.

Halifenin Hakları:

Halifenin, halkın hizmetinde çalışırken, ihtiyacı olan iki temel hakkı vardır ve bunları karşılamak, ümmete vaciptir.

1-Uygun bir maaş ile ihtiyaçlarını gidermek.

2-Yasal emirlerine itaat ile O'na yardımcı olmak.

Halife Olabilmenin Şartları:

Yukarıda hak ve vazifeleri belirlenen halifenin, elbette ki bunları yapabilmesi için bazı nitelikleri olması gerekir. Bunları kısaca belirtelim:

1-Müslüman olmak: İslam Devlet başkanının en önemli vazifesi ülke içinde İslam kanunlarını uygulamak, ve

uygulatmaktır. Hatta İslam'ı bütün dinlere üstün kılmak için çalışmaktır. Akıl ve mantık, bu görevi göreceğ olanın Müslüman olmasını gerektirir. Çünkü bir gayr-i müslimden, İslam'ı yaşama, yaşatma ve yaymasını beklemek abestir.. Kaldı ki bu konuda naslar da vardır. Kur'an'da bazı ayetler kafirin Müslüman'ı yönetme hakkının olmadığını bildirir: “Müminler, müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin ve onu her kim yaparsa Allah'dan ilişiği kesilmiş olur, ancak onlardan bir korunma yapmanız başkadır. Bununla beraber Allah sizi kendisinden korunmanız hususunda uyarır. Nihâyet gidiş Allah'adır”,²¹⁰

“Erkek ve kadın bütün müminler birbirlerinin dostları ve velileridirler. İyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirirler, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah'a ve Resulüne itaat ederler. İşte bunları Allah rahmetiyle yarlıgıyacaktır. Çünkü Allah azîzdür, hakîmdir.”⁴

“Kâfirler de aslında birbirlerinin dostları ve yardımcılarıdır.”⁵:

"Ey iman edenler! Allah'a itaat ediniz, Peygambere itaat ediniz, sizden olan Ulü'l Emr'e (buyruk sahiplerine) de (itaat ediniz.) Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz, -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasule götürün (onların talimatına göre halledin) Bu, hem daha hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir"⁶

Ayette geçen "ulü'l emr", yani buyruk sahibi, emir verme yetkisine sahip olanlar'ın kimler oldukları hakkında sahabe ve tabiinin ilk müfessirleri bir çok görüşler nakletmişlerdir. Tefsir ve hadis kitaplarında bir çok sınıflar sayılmasına rağmen⁸⁹ bunları iki kısma indirebiliriz:

²¹⁰ Al-i İmran, 28.

⁴ Tevbe 71.

⁵ Enfal 73.

⁶ Nisa 59

⁸⁹ Bkz.Elmalılı, 3/16; Ahmed Davudoğlu, Sahih-i Müslim Şerhinde 11 görüşü, ileri sürenleriyle beraber zikreder. Bkz.8/706-707

1-Amirler: Devlet başkanından tutun da, onun görevlendireceği bütün bakanlar, komutanlar, valiler, hakimler... gibi idarecilerdir.

2-Alimler: Özellikle ayet ve hadislerden hüküm çıkarma gücüne sahip olan İslam hukukçuları. Bunlar, eskilerin "erbab-ı ehli'l hall ve'l akd" dedikleri işleri görüp sonuca bağlayan, ittifakları bütün ümmeti temsil ederek Kur'an ve sünnetten sonra başlı başına bir şer'i delil meydana getiren (icma), devletin yasama, yargı ve eğitim alanında görev alan veya almayan müctehidler veya alimlerdir.⁷

Peygamber Efendimiz (sav) hiçbir zaman kafir ve müşrik birisini Müslümanlara yönetici olarak görevlendirmemiştir. Hadis kitaplarına baktığımızda idarecileri hep vasıflı insanlardan seçtiğini görüyoruz. "İlim ve iktidar" kitabımızda biz bu konuyu geniş olarak yazdık. Oradan bir hadisi aktaralım:

"Liderlerinizin iyileri, sizlerin kendilerini, Onların da sizleri sevmekte bulunanlarınız; Onların sizlere dua etmekte, sizin de onlara dua etmekte olduklarınızdır.

Liderlerinizin kötülere de o kimselerdir ki, siz onlardan nefret edersiniz; Onlarda sizden nefret ederler. Siz onlara lanet edersiniz, onlarda sizlere lanet ederler." Dedik ki:

-Onlara karşı savaş açmayalım mı?

-İçinizde namaz kıldıkları müddetçe hayır, aranızda namaz kıldıkları müddetçe hayır. Ancak kişinin başına geçen idareciyi Allah'a günah işlerken görürse ona iştirak etmesin ve onu hoş karşılamasın. Buna rağmen ona itaatten de elini çekmesin."⁸

Açıkça grüldüğü üzere Peygamber Efendimiz (sav) namaz kılmayan bir müslümanın halife olamayacağını ifade ediyor. Sonradan olmuşsa bile onunla savaşmanın hak olduğunu beyan ediyor. Nerde kaldı kafirin halife olması...

⁷ Elmalılı, a.e.g. 3/16; Razi, Mefatihul Gayb, 10/149

⁸ Buharî, Fiten, 2/2, 8/87; Müslim, İmaret 55

Halifeniz azli bahsinde de bu konuyu destekleyen daha geniş bilgiler verilecektir. Müctehitlerin ihtilaf etmediği bu kralı daha fazla uzatmanın gereği yoktur kanaatindeyim.

2-Maddi yeterlilik: Maddi yeterlilikten kasdımız, görevlerini yapabilecek akıl, bülüĝ, beden ve ruh sağlığına sahip hür bir kişi olmaktır. Bunları kısaca açalım:

a- Akıl: Mükellef, yani sorumlu olabilmek için bilindiği gibi akıllı olmak gerekir. Delinin dini vecibeleri olmadığı gibi, resmi vazifeleri de olamaz. Dolayısıyla deliden devlet başkanı olamaz. Ancak halife seçildikten sonra böyle bir durum arız olursa, hilafet görevi düşer. Derhal yerine başka birinin seçilmesi gerekir.

Yaşlılıktan meydana gelen hafıza kaybı, bunama, muhakeme gücünü kaybetme de delilik gibi değerlendirilir. ru da .

Bazı alimler geçici deliliğin bu göreve manisi yoktur demişlerse de tercih edilen görüşe göre manidir. Çünkü halife her an savaş ve barış gibi çok önemli kararlar almaktadır.⁹

b- Bülüĝ: Bülüĝ çağına erişmeyen de mükellef değildir. Kendi işlerini göremeyen bir çocuğun, ümmetin işlerini görmesi düşünülemez. Peygamber Efendimiz (sav): “ Üç kimseden sorumluluk kaldırılmıştır; Erginlik çağına kadar çocuk, uyanıncaya kadar uyuyan, akli başına gelinceye kadar deli.” Buyurmuşlardır.¹⁰

Beşeri hukuklarda devlet başkanlığı için belli bir yaş doldurmak genellikle şart kılınmıştır. Bazı hukukçular, gerektiğinde halife için de böyle bir şartın ileri sürülebileceğini söylemişlerdir.¹¹ Ancak bu tür daraltmalara gerek yoktur. Sonuçta halifeyi halk seçecektir. Ona güvenmek gerekir. İslam hukuku bu çağda uygulanan beşeri hukuklardan çok daha özgürlükçü, katılımcı ve halkçıdır.

⁹ Bkz. Nebhani. Age. S.397.

¹⁰ Buhari. Hudut.22; Tirmizi. Hudud, 1.

¹¹ Hayrettin Karaman, Mukayeseli İslam hukuku, 1/88; Udeh, age, s. 117.

c- Beden ve Ruh Sağlığı: Devlet başkanlığı hiç şüphesiz çok önemli bir iştir. Bu önemli olduğu kadar ağır da olan görevi yapacak olanın beden ve ruh sağlığı yerinde olmalıdır. Hatta insan işlerini organlarıyla yapacağı için, halife olacak kişinin eli ayağı gözü kulağı ve dili yerinde ve kullanılabilir olması gerekir. Bu organların tedavi ile iyileşecek olan geçici hastalıkları önemli değildir. Burun hastalığı da doğrudan görevi etkilemediği sürece bir mani teşkil etmez.

Maverdi gibi klasik hukukçularımız, halifenin vatandaşların işlerini idare edecek kadar bir görüş sağlığına (rey) ve düşmana karşı cihad ederek ümmeti koruyacak kadar cesaret, manevi kuvvet gibi ruh sağlığına sahip olmayı da hilafet için şart koşmuşlardır.¹²

Gerek Maverdi, gerekse el-Ferra ve İbn Haldun gibi alimlerimizin bedendeki meydana gelen noksanlıkların hilafete etkisini çok teferruatlı işlediklerini görüyoruz. Muhammed Faruk en-Nebhan bu görüşleri eserinde toplamıştır.¹³ Ancak çağımızda gelişen tıp, bu konuların çoğunu sorun olmaktan çıkarmıştır kanaatindeyiz.

d- Hürriyet: Kendisini bile idare etmeye yetkisi olmayan kölenin halife olamayacağı kesindir. Zaten hamdolsun kölelik kaldırılmıştır. Tekrar geri gelmesini, onu yok etmek için ilk ve etkin çareler sunan dinimiz hiç arzu etmez. Ancak savaş esiri olarak tutsak olan halifenin görevden kendiliğinden düşüp düşmeyeceği tartışılmıştır. Ancak bunun da göreve engel olduğunda şüphe yoktur.

3-Manevi yeterlilik: Kısaca bilgi, beceri, adalet ve ahlak sahibi olmak diyebiliriz. Yöneticilerin uyması gereken ahlakî esasları uzun uzadıya anlatan klasik ve çağdaş kitaplarımız vardır. Hatta bu konuda siyasiler için özel "siyasetname"lerimiz de yazılmıştır. Muhammed b. Tartûşî'nin "Sirâcu'l Mülûk" adlı eserini daha önce zikretmiştik. Nizamü'l Mülk'ün

¹² Bkz. Maverdi, age. s. 6.

¹³ S. 395 - 399

Siyasetname'si de meşhurdur. Klasiklerimiz, bilinen eserler olduğu için, çağımızda yazılan bir kitabın ismini vermekle yetinelim; Said Havva, “İslamda Yönetim Ve Yönetici”.

Hiç şüphesiz halifede imandan sonra bulunması gereken en önemli özellik, bilgi, ahlak ve adalettir. Bunun aksini düşünmek bile abestir. Bunları biraz açalım.

a- İlim:

İlimden amaç, sahibini dinî ve dünyevi işlerde doğru ve sağlıklı bir karar almaya götüren bilgi ve kazandırdığı anlayış ve kavrayıştır. Bunun şart olmasında alimlerin icması vardır. Ama “ne kadar ilim” sorusu, ihtilaf getirmiştir. Nebhan bu konudaki görüşlerden bir hayli derlemeler yapar. Biz de ondan faydalanalım.¹⁴

El-Cüveynî şöyle diyor: “İmamın şartlarından biri, hadiseler karşısında başkalarından fetva istemeye ihtiyacı olmayacak derecede, ictihad ehlinde olmasıdır. Bu üzerinde birleşilen bir noktadır.”

Gazali: “İmama da şart olan, kadı'da şart olan şeydir. Kadılığın şartlarında biri de mukallid değil, müctehid olmasıdır.” Diyor.

İbn Haldun bunu şöyle açıklıyor: “Çünkü başkalarını taklit bir eksikliktir, İmamet için ise bütün vasıflarda kemal şarttır.”

Bu sözlerden anlaşılan imamın müctehit olması şarttır. Bu olmazsa, hiç değilse kitab ve sünneti bilen, fıkha ve fıkıh usulü ilmine vakıf olması lazımdır.

İyi güzel de, bu derecede ilim üniversitelerde ilim adamları arasında bile bulunmaz veya zor bulunur. Nerde kaldı halifede bulunacak...

Herhalde burada ilimden maksat icmalı ilimdir. Yani Kur'an, sünnet, fıkıh ve usul-ü fıkıhtaki genel hükümleri ve

¹⁴ Age, s. 393 – 394.

dinin temel prensiplerini bilmek. Bunlar halife için yeterlidir. Çünkü halifenin bundan fazlasına ihtiyacı yoktur. İhtiyaç duyduğu anda istişare edeceği müsteşar ve danışmanları yanında bulundurması yeterlidir. Akli başında ve usul bilen, aynı zamanda danışmanın ayıp değil fazilet olduğuna inanan bir adam, danışmanları sayesinde her şeyi biliyor demektir. Bu haliyle O devlet ve toplumu rahatlıkla yönetebilir. Özellikle zamanımızda ilimler çok dallanıp budaklanmıştır. Her alanda uzman olmak zaten imkansızdır.

İmam için sadece siyasî, hukukî ve iktisadî ilimler de yetmez. Başta tarih olmak üzere, ayrıntılara girmeden her ilimden bir şeyler bilmesi, yönetim işlerinde ve beşeri ilişkilerinde kendisi için fevkalade yardımcı olacaktır.

b- Adalet:

Adalet denince bizde genellikle hukukun üstünlüğüne inanarak kanunlara bağlı kalmak, uygulamada doğruluktan şaşmamak akla gelir. Oysa başta ahlak olmak üzere İslamî ilimlerde adaletten maksat, farzları vacipleri yapan, haramlardan ve günahlardan kaçan, şüpheli işlerden uzak duran, iffet, namus ve şerefine düşkün, doğru sözlü, emaneti koruyucu, güvenilir bir Müslüman kimse demektir. Biz buna kısaca takva, iyi hal ve Salih amel de diyebiliriz.

İşte gerek halife ve gerekse atadığı kimselerin bu manada adaletli olmaları şarttır. Çünkü memuriyet bir emanettir, bir sorumluluktur. Fasık ve günahkar ise emin değildir. Onun için fasık, yani büyük günahları utanmadan açıktan işleyen bir kimse halife olamaz. Çünkü halife insanlara örnektir. Atalar “balık baştan kokar” demişler. Şayet baş, yani halife bozulursa, vatandaşlar dünden bozulur.

Adalet devlet başkanı için en başta gelen şartlardan birisidir. Çünkü O içte ve dışta devleti temsil eder. Şayet inancında ve ahlakında ithamlara uğrarsa halkın güvenini

kaybeder. Böyle bir güven bunalımı ona görevinde zorluklar çıkarır. Dolayısıyla insanların ahlakını, mallarını, şeref ve haysiyetlerini koruması zorlaşır. Bu durumda devlet de heybet ve azametini kaybeder.

Maverdî, imam bahsinde, adaletten ayrılması ile ilgili olarak şöyle diyor: “İmam, ümmetin yukarıda sayılan haklarını ifa ederken, lehlerine ve aleyhlerine olan Allah (azze ve celle)’ın haklarını da eda eder. Halifenin durumu değişmedikçe, insanların O’na itaat ve yardım etmesi mecburidir. Durumu değiştiren ve O’nu imamlıktan düşüren iki şeydir.

- 1- Adaletten ayrılması.
- 2- Bedeninde noksanlık.

Adaletten ayrılması, fisktır ve iki halde söz konusu olur. Birincisi, şehvetine tabi olması. İkincisi ise, şüphe çekici işler yapması.

Bunlardan birincisi, şehvetini kuvvetlendirerek ve hevasına boyun eğerek ihlal edici işler yapması ve yasaklanmış şeylerin ifasına ait fiillerdir. Bu durum, imamet akdinin yapılmasına ve hilafetin devamına engeldir. O imamlığını akdeden duruma dönse de imamlıktan düşer. Adaletle dönse de, imamete ancak yeni bir akitle tekrar dönebilir. Bazı ilm-i kelim alimleri şöyle diyorlar: “Adaletle dönmesiyle yeni bir akde ve biata hacet kalmaksızın, imamete döner. O’na yeniden biat etmekte büyük meşakket vardır.”¹⁵

Seçildiği zaman iyi olmasına rağmen sonradan ahlak ve adaletini bozanlar, eğer küfre götüren bir kusura düşmüş ise, kesinlikle azledilir, yani görevinden alınır. Küfre düşürmeyen büyük günahları açıktan yapıyorsa, yine azledilir.

Eğer görevi bırakmamak için direnirse ne olacak? Bu konu çok ciddi bir meseledir ve az ileride “halifenin azlı” başlığı altında geniş olarak işlenecektir. Burada kısaca söylemek gerekirse; konu hakkında üç görüş vardır:

¹⁵ Maverdi, s. 17; Nebhan, age. s. 393/396

1- Gayr-ı meşru emirlerine itaat edilmez, ama isyan da edilmez, sabredilir.

2-Netice neye mal olursa olsun azledilir, yani görevinden alınır.

3-Azletme işi büyük bir fitne ve zarara sebep olmadan yapılabilecek güç ve imkan varsa yapılmalı, değilse mecburen sabredilmeli, azle imkan verecek şartların oluşması için çalışılmalı, güç ve imkanın zamanı beklenmelidir. Tercih edilen görüş de budur.

4-*Erkek olmak*: Kadına değer vermeme anlamında değil ama, gerek nassın bulunması, gerekse görevin gerektirdiği güçlük açısından, hukukçular halifenin erkek olma şartını koşmuşlardır.

Nassdan kastedilen şu hadistir: Ebû Bekre (radiyallâhu anh)'den: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan işitmiş olduğum bir kelimenin Cemel Vak'ası sırasında Allah'ın izni ile faydasını gördüm. Şöyle ki bir ara, neredeyse ashâb-ı Cemel'e katılarak onların yanında yer alıp savaşıma karar vermiştim. Hemen, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, "İranlıların başına Kısra'nın kızı kraliçe oldu" diye haber geldiği zaman (söylemiş olduğu sözü hatırladım ve onlara katılmaktan vazgeçtim. O zaman Efendimiz:) "İşlerini kadına tevdi eden bir kavim felâh bulmayacaktır" demiş idi" ¹⁶

Buna " Yukarda zikredilen hadiste açıktan bir yasaklama olmadığını, üstelik Kur'an'da Belkıs'ın devlet başkanlığından müsbet olarak bahsedilmesini" delil getirerek itiraz edenler de olmuştur.

Bu konuyu, her iki tarafın delillerini de inceleyerek araştıran Hayreddin Karaman, sonuçta şu kanaata varmıştır: "Devlet başkanlığında öncelik erkeklere aittir; bu görevin

¹⁶ Buhârî, Fiten 17, Megâzi 82; Tirmizî, Fiten 75, (2263); Nesâî, Kudât 8 (8, 227) Tirmizî'de şu ziyade gelmiştir: "Hz. Aişe Basra'ya geldiği zaman bunu hatırladım. Bu söz sayesinde Allah beni muhâfaza etti". Açıklamalar için bkz. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 6/418-419

gerektirdiği fitrî donanım daha ziyade erkeklerde vardır, bununla beraber ihtiyaç ve zaruret bulunursa kapı kadınlar için de açıktır.”¹⁷

5-Kureyş Kabilesinden Olmak: İslam Hukukçularının çoğu, halifenin Kureyş'ten olmasını şart koşmuşlardır. Ancak bu konu da derin tartışmalara sebep olmuştur. Tartışmanın esas sebebi, şu hadislerdir: “İmamlar Kureyştendir.”¹⁸

“Doğru gittikleri ve dini tatbik ettikleri sürece, bu emirlik işi Kureyşin elinde kalır.”¹⁹

Ancak bazı alimler de İslam'n genel kaidelerini ele alarak bu görüşü kabul etmemişlerdir. Peygamber Efendimiz (sav) in “Başınıza kafası dazlak bir Habeşli de geçse, dinleyiniz ve itaat ediniz”²⁰ hadisi ile Hz. Ömer'in “Şayet Huzeyfe'nin azadlısı Salim hayatta olsaydı O'nu halife yapmanızı isterdim.”²¹ Demesini delil olarak almışlardır.

Her ne kadar hadisin sıhhati hakkında geniş münakaşalar olmuşsa da,²² genellikle hadisler sahih görölmüş ama içerdiği şart “O günkü zamana özel, o gün gerekli olan konjoktürel bir şart” olarak değerlendirilmiş, İslam'ın genel prensipleri göz önüne alınarak benimsenmemiştir.

Eskilerden İbn Haldun,²³ yenilerden Hallaf²⁴ gibi alimler “hadisten maksadın, Kureyşin gücünün üstünlüğünü herkesin kabul etmesi ile sorunsuz herkesin itaat etmesi, böylece İslam birliğinin korunması, görüş ayrılıkları ve bölünüp

¹⁷ İslam'ın Işığında Günün Meseleleri, 3/307

¹⁸ Buhari, Menakıp, 2; Müslim, İmare, 1.

¹⁹

²⁰ Buhari, Ahkam, 4; Müslim, İmare, 36 – 37.

²¹

²² Müslim, İmâret 3, (1819); Buhârî, Menâkıb 1; Müslim, İmâret 2, (1818). Değerlendirmeler için bkz. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/405-410

²³ Mukaddime, s. 153.

²⁴ Bkz. Hallaf, es- Siyasetü'ş Şer'iyye, s.57

parçalanmalarla gücün kaybedilmemesi, ümmetin huzur ve sükunet içinde yaşamasını temin etmek istemesidir.” Demişlerdir. Zamanla Kureyş zayıflar ve bu özelliğini kaybederse, lafza göre değil, manaya göre hareket etmek gerekecektir. Nitekim çağdaş İslam alimleri de bu kanaattedir. Bilindiği gibi uygulamalar da bu doğrultudadır.

Halifenin Seçimi:

Daha önce de belirtildiği gibi Kur'an, halifenin seçimi konusunda belli bir kural getirmemiştir İslam hukukçuları bu konuda genellikle Hulefa-i Raşidin dönemindeki uygulamayı yasallaştırmışlardır. Bu tatbikat onlar için önemli bir tecrübedir. İbrahim Canan bu önemi şöyle dillendirir: “Mevzumuz olan imamet, yâni İslâm'ın siyasî ve idarî sistemi açısından Hulefâ-i Râşidîn mühim bir yer tutar. İnsanlığın kapitalizm, komünizm gibi iktisadî; monarşi, demokrasi, diktatörlük gibi siyâsî sistemleri arasında İslâmî sistemi, bütün buutlarıyla ve gerçek (otantik) vechesiyle anlamak için Hulefa-i Râşidîn dönemini ve onların tatbîkâtını anlamak, bilmek vazgeçilmez bir zarûrettir. Gerçek İslâm'ın, onların şahsında temsil edildiği, hakikî İslâmî örneklerin kâmil mânada onların elleriyle tatbik edildiği kanaatindeyiz. Sonraki nesillerde her hâl-u kârda gayr-ı İslâmî unsurlarla sistemin müşevveşleşeceğine telmîhan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Benden sonra nübüvvet hilâfeti otuz yıldır" buyurmuştur.”²¹⁵

Bu şekiller aslında nassla belirlenmediğinden, bütün teferruatıyla düşünüldüğünde nihai şekiller değildir. İnsanların tarih içinde kazandıkları toplumsal tecrübeler sonucunda buldukları daha güzel, daha adil, daha katılımcı, bütün

²¹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 6/452-453

teferruatıyla daha belirgin şekiller, İslam'ın belirlediği genel prensipler çerçevesinde kalmak şartıyla, toplumun menfaat ve maslahatını daha güzel gerçekleştiriyorsa, onların benimsenip uygulanmasında bir mahzur yoktur.

Geçmişteki uygulamaya göre ortaya dört yol çıkmaktadır. Biz bunları kısaca zikrettikten sonra, konumuzla yakın alakasından ötürü bir değerlendirmeye gideceğiz.

1-Bey'at yolu: Bey'at, başkana temsil ve tasarruf yetkisini vermektir. Bu yol, alimler, hakimler, üst düzey idareciler ve halktan seçme yetkisinde olanların, ehil bir kimseye biat etmesiyle gerçekleşir. Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesi, Medine'de bulunanların biat etmesiyle olmuştur.

2-İstihlaf yolu: Mevcud halifenin, müslümanları ihtilafтан korumak gibi bir iyi niyetle, halife olmaya ehil birisini, çeşitli inceleme ve istişareden sonra, vefatıyla birlikte kendi yerine halife olmasını teklif etmesidir. Sonuç, halkın rızası ve gönüllü bey'atına bağlıdır. Hz. Ömer'in halife oluşu, Hz. Ebu Bekir'in böyle bir istihlafı (yerine aday göstermesiyle) olmuştur. Bu, ileride geniş olarak işleyeceğimiz gayr-ı meşru olan “veliahtlık” yolundan apayrı olan meşru bir yoldur.

3-Şûra yolu: Şûra, içlerinden halife çıkarabilecek seçkin bir komisyondur. Şura yolu böyle bir komisyonun çeşitli düşünme, tartışma ve araştırmalardan sonra, oybirliği veya çokluğu ile, halife olacak bir isim tesbit ederek, mevcut halifenin vefatından sonra ona biat etmeyi temin yoludur.

Bilindiği gibi, Hz. Ömer, ağır bir şekilde yaralanınca, böylece bir şura seçerek, halife seçimini onlara havele etmişti.

4-İstila yolu: İstila, meşru halifenin hayatında ya da ölümünden sonra, seçim, şura ve istihlaf olmaksızın hilafet makamının zorla ele geçirilmesi ve bunun arkasından da yine zorla halkın bey'atının alınmasıdır. Aslında İslam'ın temel esaslarına uymayan, dolayısıyla kabul edilmesi mümkün olmayan bir yoldur. Geçmişte bazı alimlerin, ümmeti fitneden, yani anarşi, terör ve iç savaştan korumak amacıyla, zarurete

dayalı bir ruhsat olarak meşru gördükleri bu yol, halifenin vefatıyla, ehil bir kişinin çıkıp, kimseden biad veya istihlaf almaksızın, cebir ve şiddet yoluyla hilafeti ele geçirmesidir.

Alimler, istila yönteminin iki biçiminden söz etmişlerdir. Birinci biçim; müstevlinin halifelik için gereken şartlara sahip olması ve yönetimi dinin yasakladığı bir fiil işlemeyen, barışçı yollarla ele geçirmesidir. İkinci biçim de, gerekli şartlara sahip olmayan bir kimsenin savaş gibi dinin yasakladığı vasıtalarla yönetimi ele geçirmesidir. İslâm bilginlerinin bir bölümü, istila yönteminin birinci biçiminin halkın bey'atının zor kullanılmadan alınması şartıyla meşru sayılabileceği görüşündedir. İkinci biçimi ise, İslâm'ın temel ilkelerine kökten aykırı olduğundan, gayri meşru bir yöntem sayılmış, böyle bir yönetimin kendisine itaat edilme hakkına sahip olmadığı belirtilmiştir.

Selef alimlerimize saygımız olmasaydı, bunu bir "usül", bir "yol" olarak asla zikretmezdik. Kaldi ki onlar da asıl bir yol saymamışlar ve açıkça "zaruret" ve "ruhsat" diyerek çaresizliği gündeme getirmişlerdir. Hz Muaviye'nin hilafetini buna örnek olarak gösterenler olmuştur.²¹⁶

İslâm'ın asla kabul etmediği bir şekil de, hilafetin babadan oğla verasetle geçtiği soya dayalı saltanat şeklidir. "İbn Hazm; hilâfetin verâsete dayanmayacağını söyler ve İslâm'ın soya dayanan saltanatı tanımadığını şöyle belirtir: "Müslümanlar arasındaki imamette verasetin câiz olmadığını Râfîzîler dışında kabul etmeyen yoktur. Onlar hem erginlik yaşına gelmemiş kimsenin İmam olabileceğini kabul ederler, hem de bu konuda veraseti câiz görürler."²¹⁷

²¹⁶ Hayrettin Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, 1/91

²¹⁷ Şamil İslam Ansiklopedisi, "Hilafet maddesinde şu kaynaklardan alıntı yapar; İbn Hazm, el-Fisal, IV, 166'dan nakleden M. Ebu Zehra, İslâm'da Fıkhî Mezhebler Tarihi, IV, 73

Halifeyi Seçenler:

Hangi yolla olursa olsun sonunda esas olan halkın halifeye biat etmesidir. Bu biat esas alınınca ortaya bu gün de yaygın olarak kullanılan iki seçim yöntemi çıkmaktadır:

a- Hz. Ebu bekr'in seçiminde olduğu gibi halk doğrudan başkanı seçer.

b- Diğer iki yöntemde olduğu gibi halk "ehlü'l hal ve'l akd" denilen "seçiciler kurulu"nu seçer. Onlar da aralarından birini halife seçerler.

Bu günkü seçim sistemleri de "doğrudan" ve "dolaylı - temsili" olarak bu yöntemleri kullanmaktadır. Bu seçimin nasıl yapılacağı bir teferruattır ve zamanı geldiğinde kanunlarla tesbit edilir. Bu noktada çağın tecrübelerinden yararlanmak yasak değildir. Önemli olan İslam'ın genel prensiplerinin ihlal edilmemesidir.

Bu açıdan bakıldığında "seçmen" önemlidir. Seçmen, yukarıda anlatılan manada "adil" ve "alim" olmalıdır. Adilden maksat imanlı, salih amelli, büyük günahlardan kaçan ahlaklı ve erdemli bir kişi olmasıdır. Alimden maksat ise hilafet için aday olan kişide aranılan şartları bilmeye yeterli bir ilim sahibi olmaktır. Ayrıca adaylar arasında hangisinin daha yararlı olabileceğini ortaya çıkaracak bir görüş ve kanaat sahibi olmak da gerekir. Bunlar ondaki sorumluluk bilincinin sonuçlarıdır. Hilafet ile saltanat arasındaki en önemli farklardan biri de hiç şüphesiz bu seçimlerdir.

Seçmenin bu tür seçimlere katılması bir zorunluluktur.

Gayr-i Müslim azınlıkların halife veya meclisdeki vekillerin seçiminde oy kullanamamaları, haklarını da kullanamamalarını doğurmaz. Onların hakları İslam'ın teminatı altındadır. Ancak bu hakların ne derece kullanıldığının denetimi veya yeni isteklerinin meclise ve yönetime rahat iletilmesi için belli bir "azınlıklar kontenjanı" da oluşturulabilir.²⁵

²⁵ Bkz. Cemal Nar, İslamlaşma Bilinci, s.119.

Hilafetin Süresi:

Bilindiği gibi monarşilerde devlet başkanı ölene kadar başta kalır. Demokrasilerde ise belli bir zaman için seçilen devlet başkanı, sürenin bitimiyle görevini de bitirir.

İslam alimleri geçmiş uygulamalara bakarak devlet başkanı için belli bir süre koymamış, ehliyetini koruduğu sürece görevde kalacağını kabul etmişlerdir. Ancak, ileride geniş olarak işleneceği gibi, dilerse görevden çekilebilir. Ehliyet şartlarını yitirenler ise azledilir.

Bu anlayış, “tecrübeden istifade” etmeye uygundur. Ancak bazı alimler, çağımızda yaygın olarak uygulanan belli bir müddet için seçime de sıcak bakmışlar, bunu yasaklayan bir nassın olmadığını ifade etmişlerdir.

Muhammed Hamidullah iktidarın süresi ile ilgili değerlendirmesinde şunları söyler: “Siyasî başkan, görevinden alınabilir; peki, sınırlı bir süre için bu göreve atanabilir mi? İslâmiyet, Hulefâ-i Râşidîn döneminde tevarüse dayanmayan bir cumhuriyet yönetimine tanık olmuştur. Ancak, bildiğim kadarıyla, seçimler belirli süreler için yapılmamıştır: Devlet başkanları, gerekli görülmesi halinde görevden alınabilmeleri koşulu saklı kalmak üzere, ömür boyu görevde kalmak üzere seçilmişlerdir. Sınırlı bir süre için seçim yapılması yasaklanmamıştır; ancak İslâmî gelenekler göz önünde bulundurulurken ömür boyu göreve getirilme ilkesi benimsenmiştir. Muhtemelen ilk Müslümanlar, bütün Peygamberlerin Allah tarafından ömür boyu seçilmiş olduklarını düşünerek böyle davranmışlardı. Zira ne Kur’an’da ve ne de hadislerde, Allah tarafından herhangi bir peygamberin görevine son verildiği yolunda bir kayıt yoktur. Allah onların bazı davranışlarını beğenmeyerek uyarılmış, ancak vazifelerinden uzaklaştırmamıştır.

Şöyle de denebilir: Eğer insanın iktidarı yerinde ise, onun başkanlıkta giderek artan deneyimlerinden yararlanma yoluna gidilmeli, aksi takdirde, yani artık âciz ve yetersiz bir hale gelmişse, bu görevinden af edilerek yönetimden uzaklaştırılmalıdır. Çünkü İslâm, başkanlığın mutlak tevarüs yoluyla bir başkasına geçmesini kabul etmez.”²¹⁸

Halifenin şartlarını barındırdığı sürece ömür boyu görev yapmasının delili, görüldüğü gibi Kur’an ve sünnet değil, sahabe uygulamasıdır. Ebubekir el-Cezâirî gibi bazı çağdaş müellifler, belli bir müddet için başkan seçimini batılı demokrasilere benzemeye çalışmakla itham ederek gereksiz ve faydasız bulmuşlardır.²¹⁹ Said Havva ise her ne kadar bu konuda açık bir ayet ve hadis yoksa da ümmetin icmaı vardır diyerek icmanın da bir delil oluşuna dikkat çekiyor.²⁶

Bunun, başta tecrübe ve istikrar olarak faydalı yönleri olduğu gibi, daha hayırlısının başa geçme ihtimalini ertelemesi bakımından muhtemel mahzurları da olabilir. Halifenin, belli bir zaman dilimi için seçilmesini yasaklayıcı bir nass olmadığına göre, bunu tartışmanın bir zararı olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim Avrupa İslam Konseyinin hazırladığı anayasa taslağının 23. maddesinde şu ifadeler yer alır. “...görev süresi, göreve başlama (biad) tarihinden itibaren tayin edilecek belli bir müddet olabilir.”²²⁰

Halifenin Azli:

İsterseniz önce şu iki kuralı birer cümle ile ifade edelim:

²¹⁸ M. Hamidullah, Kuranda Devlet\İktidarın Süresi - Peygamber (sav)’imizin Hayatı - Takdim - Muhammed Hamidullah.htm

²¹⁹ Bkz. İslam Düsturu, s.19

²⁶ el-İslam, s.391

²²⁰ Bkz. Ahmet Akgündüz, İslam Anayasası, s.134

1-Ulu'l emre itaat vacibdir. Onda görülen hoşlanılmayan haller veya şahsa karşı yapılan haksızlıklar veya zulümler itaat vazifesini kaldırmaz, isyan hakkı getirmez.

2-İmam masiyeti, günahı, haramı emredecek olursa, itaat hakkını kaybeder. Zulme maruz kalmak başka, masiyet emrine maruz kalmak başka şeydir. Ulu'l emr dinen günah sayılan bir şeyi mesela içki içmeyi, namaz kılmamayı, tesettürü terketmeyi emretse itaat edilemez.

3-Ulu'l emr, İslamdan çıkarak küfre düşerse, kendiliğinden azledilmiş olur. Müslümanlara yöneticilik hakkını kaybeder. Bu durumda bütün müslümanlara, isyan etmek vacip olur. İbn Hacer, hükmü şöyle bağlamıştır : "İsyana gücü yeten, sevap kazanır. Müdahene eden, yani yağcılık yapan günahkar olur. Aciz kalana da, oradan hicret gerekir."¹⁴⁴

Şimdi bu konuyu biraz daha açalım.

Daha önce "Halife Olabilmenin Şartları" konusunda bundan kısaca bahsetmiştik. Orada da açıklandığı gibi, halife olmanın belli şartları vardır. O şartları kendinde bulunduran ve meşru bir yolla halife seçilen kişide görevini engelleyici bir kusur bulunmadığı sürece, yukarıda anlatıldığı gibi ömür boyu veya belli bir süre içinde halifeliği devam eder

Bu şartlar kaybedilir veya görevini yapmasını engelleyici bir kusur bulunursa, halife azledilir ve yerine o makama layık bir kişi seçilir.

Halifenin görevden alınmasını (azl edimesini, hal' edilmesini) gerektiren kusurları iki grupta inceleyebiliriz:

1-Bedeninde meydana gelen noksanlık.

2-Din, ahlak ve adaletinde meydana gelen noksanlık.¹⁴⁵

¹⁴⁴ İbrahim Canan, Kütüb-ü Sitte 6/437

¹⁴⁵ Meverdi a.e.g. s. 20-25; Ferra, el- Ahkamu's Sultaniye, s. 23 vd. Konuyla ilgili bilgiler için bkz. Nebhan a.g.e. s. 470; Ahmet Akgündüz, Türk Hukuk Tarihi, 1/216; Hayreddin Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku 1/97; Anahatlarıyla İslam Hukuku, 1/201; M. Beşir Eryarsoy, İslam Devlet Yapısı

Halifenin bedeninde meydana gelen noksanlıklar, üç gurupta incelenmiştir:

a) Beş duyu organında noksanlık: Körlük, sağırlık, dilsizlik.

b) Aza noksanlığı: İki el ve iki ayağın noksanlığı gibi.

c) Tasarruf noksanlığı: Delilik, hacr (baskıya maruz kalarak görev yapamama) ve düşmana esir düşme gibi.

Din, ahlak ve adaletinde meydana gelen noksanlık iki gurupta incelenmiştir.

a) Halife, açıkça küfre düşerse, azlinin gerekli oluşunda alimlerin ittifakı vardır. Burada küfürden maksat, hiçbir tevil götürmeyecek şekilde kişiyi İslam'dan çıkararak ve kafir yapan inanç ve davranışlardır.¹⁴⁶

b) Halifenin küfür derecesine varmayan günah, fiske ve kusurları azli gerektirir mi sorusuna iki farklı cevap verilmiştir:

1- "Gerektirmez" diyenler: Görüşleri, yukarıda genişçe anlatılmıştır.

2- "Gerektirir" diyenler: Özellikle çağımız alimleri, emr-i bilma'ruf nehyi anıl münkerden sonra fiske içinde ısrar ederse, müslümanlar halifeyi mümkün olan her vasıta ile azil ve hal' için çalışırlar, demektedirler.¹⁴⁷

Ahmet Akgündüz'ün Türkçeye aktardığı "İslam Anayasası"nın ilgili maddeleri şöyledir:

"Madde 33.

a-Devlet reisi, anayasa hükümlerini ve şer'i hükümleri ihlal ettiği zaman yargılanır. Yargılanması için, Şûra Meclisinin üyelerinin üçte iki çoğunlukla kararı gerekir. Yargılama

s. 219-224; Rayyis a.g.e. s. 450; Abdulkadir Udeh, İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk, 4/192-223; Haşiyet-ü İbn-i Abidin, 4/264)

¹⁴⁶ Nebhan a.e.g. s. 470-477; H. Karaman, Anahatlarıyla İslam Hukuku, 1 /201; İbrahim Canan, Anarşi s. 271; Mevdudi, Hilafet ve Saltanat s. 352 vd; Haşiyet'ü İbn-i Abidin, 4/264)

¹⁴⁷ Nebhan, a.e.g. s. 477; Hayrettin Karaman, a.e.g. 1/201. Bu konuda alimlerin görüşlerini Rayyis ve Nebhan genişçe iktibas etmişlerdir, bakılabilir.

sonucunda biat akdini ihlal ettiği sabit olursa, devlet başkanlığı vasfı düşer. Bunun için de, üyelerinin üçte iki çoğunluğu ile alınan Biat Meclisinin kararı şarttır.

b- Devlet reisinin ithamı, yargılanması ve azli ile alakalı hususları ve kaideleri kanun tanzim eder.

Madde 34.

a- Devlet reisi görevden kendi rızası ile ayrıldığında, istifa dilekçesi Şûra Meclisine tevcih olunur.

b- Devlet reisliği makamı boşaldığında, geçici olarak yerine Şûra Meclisi reisi geçer ve yeni devlet başkanının seçimi tayin edilecek belli bir süre içinde mutlaka yapılır.

c- Mevcut devlet reisinin üstlendiği vazifeyi ifa edememesi halinde de, kendisine Şûra Meclisi reisi vekâlet eder. Bu durum, azamî süresi belirlenen bir vakte kadar mümkündür. Bu süre içinde vazifesine dönemezse, devlet başkanlığı görevi boşalmış sayılır.”

Görüldüğü gibi kafir, zalim ve fasık olan halifenin azledilmesi gereğinde bir ihtilaf yoktur. Sorun bunun nasıl yapılacağındadır. Nitekim bazı alimlerin konu hakkındaki görüşlerini maddelememiz bunu açıkça ortaya koyacaktır:

Taftazani “Akaid Şerhi”nde şöyle der: “Şafi’den rivayet edildiğine göre fisk ve fücür sahibi imam ve bütün hakim ve emirler azledilmiş sayılır.”

Abdulkadir el-Cürçani, “Usulü’ d Din”de şöyle der: “Bu durumdan döndüğü zaman ümmet ona bir ölçü teşkil eder: Onu hatadan sevaba çevirmek, yahut onun yerine başkasını getirmek ve onunla birlikte aynı şeyi yapan hakim, vali ve memurların da değiştirilmesi lazımdır. Eğer onu yolundan vazgeçirip döndürürlerse ne ala, aksi halde kendisini değiştirirler.”

Şehristanî: “Şehadet ve hakimlik hakkında istidlal edilen hükümler, imamet için şart olan vasıflar hakkında da geçerlidir. Şayet bundan sonra, cehalet, zulüm, dalalet ve küfrü görünürse imametten ayrılır veya biz onu hal’ederiz.”

Gazali: “Zalim sultanın vazifesinden ayrılması gerekir. O, ya ma’zuldür (azledilmiş sayılır) ya da azli gerekir. O, hakikatte sultan değildir.”

Fahredden er-Razi: “Zalimlere Allah’ın emri konusunda güvenilmez. Bu mevzuda onlara tabi olunmaz. Onlar dinen imam olamazlar. Ayetlerin delaletiyle fasıkın velayeti (memuriyeti) batıldır.”

İbn Hazm: “İmama itaat, bizi Allah’ın kitabı ve resulünün sünnetiyle idare ettiği sürece vaciptir. Bunun ikisinden, bir miktar ayrılrsa bile, vazifesine devamına engel olunur. Hakkında ceza tatbik edilir. Şayet hal’den başka çare olmayacağına inanılırsa, halledilir ve yerine başkası getirilir.”¹⁴⁸

Esas mesele bundan sonra başlıyor. Tartışılan asıl nokta, halife azil karşısında direnirse ne yapılacağıdır. Böyle zalim halifeye karşı ayaklanmak ve silah çekmek caiz midir? Bu soruya üç ayrı ictihadla cevap verilmiştir:

1-Devrimci Görüş: Buna başkaldırı, kıyam, huruc da denilmiştir. Hariciler, kısmen Mutezile ile Şiadan Zeydiyye, İsmailiyye, Keysaniyye'nin görüşü olarak bilinir. Kapsamlı ve köklü bir değişim için netice neye mal olursa olsun, fasık halifeye karşı ayaklanılır ve azledilir.

2-Sabırcı Görüş: Ehli sünnetin çoğunluğu ve İmamiye Şia'sının görüşleri olarak bilinir. Zalim imamın durumu bilinmekle beraber düzeltmek için her hangi bir iradi müdahalede bulunulmayacak, kalben sevilme ve buğzedilse bile isyan edilmeyerek günah olmayan yerlerde itaata devam edilecek, şahsa yapılan zulme sabredilecektir.

Özellikle belirtelim, yukarda genişçe anlatıldığı gibi bu itaat, asla halifenin dine aykırı emirlerine itaat değildir. Zira "Halika (yaratıcıya) isyan olan konuda mahluka itaat yoktur" ve "İtaat marufadır" hadisleri bu konuda kesin bir kaidedir. Ama isyan ve savaş da değildir. Bir bakıma “pasif direniş” ve “sivil itaatsızlık” kavramlarının fiilen uygulanması da denilebilir.

¹⁴⁸ Bu görüşler için bkz. en-Nebhan, age. 473-474

3-Temkinci Görüş: Ebu Hanife ve Mutezile'den bazılarının görüşüdür. Bekleme, gözetme, fırsat kollama, başarı şartlarını arama, şartların oluşmadığı durumlarda sabırla bekleme, şartların ouştuğu anda da kıyam ederek halifeyi makamından azletme anlamındadır. Buna göre eğer ellerinde yeterli güç ve kuvvet varsa ve isyan büyük bir zarara sebep olmayacaksa yapılmalı, zalim, fasık bir halifeye itaat edilmemelidir. Bunlara göre, ayaklanmanın ve silah çekmenin doğuracağı zararlar, günahkar ve zalim devlet başkanının göreve devam etmesindeki zarar karşılaştırılıp, bu iki zarardan hangisi daha az ve hafif ise onu tercih etmek gerekir.¹⁴⁹

Temkinci (temekkün) görüşü, devrim ile sabır arasında bir orta yoldur. Bir yandan sabırdır ama, aynı zamanda harekete geçmeye hazır, içinde düzeltme için müdahale arzusunu taşıyan bir sabırdır. Bir yandan da başarıyı mümkün kılan güç ve kudretin toplanmasını bekleyen "gizli" bir devrimdir.¹⁵⁰

Bir gerçeği tekrar vurgulayalım; bütün bu görüşlerin ortak bir yanı vardır: Şekli ve biçimi değişik olsa bile zalim, fasık ve günahkar başkana takınılan ortak tavır ve tepki; ret ve buğzdir.

Bu görüşleri biraz daha yakından görmeye çalışalım:

Devrimci Görüş:

Bu görüş, her ne kadar temelinde iyiliği emir, kötülüğü imkan nisbetinde yasaklama ve düzeltme gibi İslamî asıllar olsa da, çoğunlukla kabul edilmemiş, sadece Hariciler ve Şia'dan bir gurubun görüşü olarak kalmıştır.

¹⁴⁹ M.Ziyouddin Rayyis a.e.g. s. 450-457; Nevin Abdulhalik Mustafa, İslam Siyasi Düşüncesinde Muhalefet, s. 183 vd.; H. Karaman, Anahatlarıyla İslam Hukuku, 1/201; Ahmet Akgündüz, a.e.g. 2 /216-217; Nebhani, a.e.g. s. 475 vd; Abdulkadir Udeh, a.e.g. 4/196 vd; Mevdudi, Hilafet ve Saltanat, s. 387-390; İbn Abidin, 4/263-264

¹⁵⁰ Nevin A. Mustafa a.e.g. s. 186

Aslında tepeden inmece, devrimci tavır, İslam düşüncesinde pek hoş karşılanmamış, önce halkın bir düşünceye hazırlanması, kabullendirilmesi, inandırılması ve uğrunda malıyla canıyla fedakarlık yapacak kıvama erdirilmesi usul olarak benimsenmiştir. Buna bir milletin özünü değiştirerek ulaşılan devrim de denilebilir. Ancak müslümanların lehine gelişmiş fiilî bir devrim olmuş ise, herhalde müslümanların buna karşı çıkıp mücadele edeceği beklenilmez.

Devrimci görüş, kendisine delil olarak emr-i bi'l ma'ruf'u emreden ayetler¹⁵¹ ile kötülüğü elle, kılıçla, zalimin elini tutmakla, huzurunda hak sözü haykırmakla engellemeyi emreden hadisleri¹⁵² alır.¹⁵³

Özellikle Haricîler, tarih boyunca başkaldırı ile tanınmışlardır. Onlara göre, zalim imamları tanımayanların sayısı kırk kişiyi bulunca devrim vaciptir. Sayıları üçten aşağı düşünce, devrim yapmaksızın durmaları caiz olabilir. Bu halde oturur ve inançlarını gizlerler.

Bu inanç, elbette başarı getirmez ve getirmemiştir. Sayıları kırkı bulunca, isyanı kendilerine vacip kılmış, isyan ederek kan dökmüş, ama her defasında da mağlup olarak güçlerini kırdırmış ve zayıflatmışlardır. Bu, aptalca ve ahmakça sayılabilecek marjinal bir düşünce ve davranış biçimidir.

Nitekim, daha sonraları onların birer kolu olan “İbadiye” ve “Sufriye” bu usulü değiştirdiler. Gizli propaganda ile taraftar toplamaya başladılar. Sonuçta mağrip bölgelerinde bazı başarılarla da ulaştılar.

“Temkinci” görüşün sahipleri, onların bu başarısızlığa mahkum görüşlerinden ders alarak, bir çok haksızlığın, zulmün ve kan dökülmesinin sebebi olan yersiz, zamansız, hazırlıksız

¹⁵¹ Ali İmran, 104-110 vb

¹⁵² Müslim, İman, 20; Tirmizi, Ahkam, 4, Fitlen, 12, Tefsir, Sure 67; Ebu Davud, Melahim, 17; İbn Mace, Fiten, 2/1320

¹⁵³ Geniş bilgi için bkz Nevin, a.e.g. s. 191-194

çıkışlardan kendilerini alarak, başarı şartlarının oluşmasını bekletiler. Ancak o zaman başkaldırıya cevaz verdiler.

“Temkinci” görüşün başarı ile sonuçlanacağını bilen ve halk desteğinden mahrum iktidardakiler de tarih içinde genellikle, kendilerine karşı hazırlık yapan muhaliflerini çeşitli şekillerde aldatarak, devrimin zamanı gelmediği, şartları oluşmadığı halde, oluşmuş gibi gösterip erken harekete itmiş ve acımasızca ezmişlerdir.¹⁵⁴

Sabırcı Görüş:

Bu görüş, ehl-i sünnetin çoğunluğu ile, İsna Aşeriyye İmamiyesinin görüşüdür. Zalim sultana karşı, isyan yerine sabretmeyi esas alan görüştür. Bu görüşe göre, zalim sultanın Allah'a isyan ve günah olan emirleri yerine getirilmeyecek, bunun karşılığında gelen eziyet ve işkencelere sabredilecek, haksızlığa katlanılacak; sevaba erilecektir. Ancak bu görüşten hiçbir zaman zulmü onaylama ve ona teslimiyet anlaşılmamıştır.

Sabır, aklın ve şeriatın gerektirdiğini yerine getirme uğrunda nefsi tutma demektir. Sabır pek çok faziletleri içerir. Onun için, "Sabır, dinin yarısıdır" denmiştir.

Daha önce de dikkat çekildiği gibi bu sabır, hiçbir zaman zulmün ve taşkınlığın meşruluğunu veya haklılığını kabullenme veya onaylama anlamında değildir. Sabrın esası, kötülüğü ölemeye güç yetirememektir. Ölçü şu hadistir: "Sizden biriniz bir kötülük görürse, onu eliyle düzeltsin, gücü yetmezse diliyle düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin. Bu ise imanın en zayıfıdır."¹⁵⁵

Sabır ehli, organizeli devlet güçlerine karşı isyanın bir fayda vermediğini, başarı getirmediğini, hatta yer yer kadın, çocuk demeden insanların katledilmesi, ırz ve namusların

¹⁵⁴ Bazı örnekler için bkz. Nevin, age. s. 283-284

¹⁵⁵ Müslim, İman 20, Tirmizi Fiten 12

çığnenmesi, evlerin yakılması, beldelerin yıkılması, hiçbir şeyden habersiz bir çok mazlumun çok büyük cezalarla cezalandırılması, malların ve mülklerin talan edilmesi gibi daha büyük zulüm ve kötülöklere sebep olduğunu Hariciler ve Şiilerin isyanlarında görmüşler ve kötülüğü önleme yollarından biri olan "el ile düzletme"yi devlete bırakarak, dil ve kalp ile düzeltmeyi kabullenmiş ve kullanmışlardır. Bu, kötülüğü bir yerde sessizce reddediştir. "Pasif direniş" veya "sivil itatsızlık" denilen mücadele biçiminin ilk örnekleridir. Şimdilerde buna "demokratik muhalefet biçimi" de diyorlar. Bu anlayış, alimler ile idarecilerin aralarının açılmasının en büyük etkenlerinden biri olmuştur.

Devrim ekölü, bir "aktif muhalefet" biçimi ise, sabır ekölü de bir "pasif muhalefettir". Ama muhalefettir. Çünkü, her ne kadar görünüşte bir sükut ve sessizlik varsa da, aslında içte ve derinde, düzeltme ve değişim arzu ve niyetlerinin sürekli beslendiği ve büyütöldüğü de bir gerçektir. Zaten, gücü yetene elle ve dille düzeltmeyi emreden ve devrim ekölüne delil olabilecek olan hadiste, gücü yetmeyene, o gün gelinceye kadar kalbiyle buğzetme görevi verilmişti. Bu da imanının en zayıf derecesi olduğuna göre, sabır ekölüne sahip bir müslömanın, içinden düzeltme ve değiştirme niyetlerini beslememesi mümkün değildir. Yani bu yönüyle sabır, asla bir tutsaklık ve teslimiyet değildir.

Bu konuda Nevin A. Mustafa şunları söyler: "Sabır, hiç şüphesiz İslam'da, muhalefeti ifade biçimlerinden biridir. Çünkü bu hiçbir şekilde zulmün ve taşkınlığın meşruiyetini onaylamayı ve ona teslimiyeti içermez. Sabır, hadisin mübah kıldığı güç yetirme şartıyla ilgilidir. Öyleyse sabır kalple ve bazen de dille kötölükten alıkoymak anlamına gelir. Sabır, eli veya bazen dili kullanmaktan nefsi tutmak ve güç yetirme şartına bağlanarak "kalple" yetinmektir. Böylelikle sabır tutumunda, kötölüğe karşı suskun kalma günahından kurtuluş söz konusudur. Çünkü ilahi cezayı gerektiren davranış, kötölükten sıkıntı duymamak ve batıl

karşısında tam olarak pasif kalmaktır. Oysa sabır, hattızatında sessizce reddedişi ifade eden bir “tavır” ve "tutum" dur. Bu ise, daha aktif bir tutumun doğmasına zemin teşkil eder. Hatta hazırlık ve itici güç olabilir”.¹⁵⁶

Bu görüşün sahibi alimler sultanların kapısına gitmekten kaçınmışlardır ama yeri geldikçe onlara ve onlar adına yönetenlere öğütler vermiş, tavsiyelerle hayra yönlendirmeye çalışmışlardır. Onlardan eziyet ve işkence görmelerine rağmen, yanlışa katılmamış, haksızlığa destekçi olmamış, hak bildiklerinde sabırla direnmişlerdir. Elbette idarecilerle beraber olmaktan korkmalarının haklı sebepleri vardır. Onlar dinlerine düşkün insanlardır. Münafıklığa düşmekten korkar, önleyemedikleri kötü iş veya söze şahitlik etmek istemezlerdi. Hatta bu beraberliğin onlara meşruiyet kazandırmasından korkar, halkı yanıltmak istemezlerdi. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra)'ın söyledikleri ilgi çekicidir. Oğulları, sultanlara gitmesi için onu teşvik edince şöyle demiştir:

-Evlatlarım! Bir topluluğun etrafını çevrelediği leşe mi gideyim? Yemin olsun ki, elimden gelirse bu meclislere asla katılmayacağım."

Oğulları, yoksulluk ve açlıktan korkularını söyleyince, şöyle dedi:

-Evlatlarım! Zayıf bir mü'min olarak ölmem, şişman bir münafık olarak ölmemden daha iyidir."¹⁵⁷

Hasan Basrî de “sabırcı görüş” sahibidir. Çünkü başarılı olunmaması halinde çok kan dökülür gerekçesiyle kıyımların içinde bizzat yer almamıştır. Bununla beraber, idarecilerin verdiği maaşı reddetmiş, işledikleri zulümleri bir bir saymış, bunun gıybet olacağını söyleyenlere ise, “zâlimin zulmünü dile

¹⁵⁶ Nevin A. Mustafa, a.e.g. s. 261

¹⁵⁷ Nevin A. Mustafa. a.g.e. s. 265; Hasan-ı Basri, Said b.el- Müseyyeb, Malik Enes, İmam Şafii, Ahmed b. Hanbel'in Sabır ekolüne ait söz ve davranışları için bkz. a.e.g. s. 266-274

getirmek gıybet değildir” demiştir. Bu dönemde, her tarafta zâlimler tarafından oluk oluk müslüman kanı akıtılırken âlimlerden bazılarının “ilim” adı altında fer’î meselelerle halkı oyalamasına içerleyen Hasan Basrî hayretini şöyle dile getirecektir: “Ne garip! Müslümanların kanlarının köpek kanı gibi akıtılmasına aldırmayanlar, pire kanının hükmünü soruyorlar.”

İlahi takdirin bir cilvesidir ki, şia içinde Zeydiyye, İsmailiyye ve Keysaniyye devrimci görüşü benimsemiş olarak bir çok ayaklanmalara teşebbüs etmiş ve başarısız olmuşlar iken, sabır görüşüne sahip olan İmamiyye gurubu, İran'da, dünyanın en büyük devrimlerinden birini gerçekleştirmiştir. Bu da devrimci görüşün yöneticilerinin, geçmişten aldıkları dersle, sabır görüşünde pişikten sonra, temkin görüşünün gereği olarak, "zamanı gelince devrim"i benimsemiş olmalarından kaynaklansa gerektir.

Temkinci Görüş:

EbuHanife ve Mütezile'nin temsil ettiği bu görüşü, zalim ve fasık imama başkaldırmada fırsat ve imkanları kollayarak başarı şartlarını elde edinceye kadar sabırla bekleme diye tanımlayabiliriz

Bu görüşün temelinde, Hariciler ve Şiilerin, başarı sebeplerini yakalamadan giriştikleri zamansız ve zeminsiz ayaklanmalarının hüsrarla sonuçlanan tecrübelerinden alınmış dersler ve ibretler vardır. Bu açıdan "devrim" ile "sabır" görüşleri arasında bir "orta yol" dur. Bilindiği gibi "işlerin en hayırlısı", ifrat ve tefritten uzak "orta olanıdır".¹⁵⁸ "Dimyat'a pirince giderken, evdeki bulgurdan olmamak" elbette akıl ve tecrübe gereğidir.

¹⁵⁸ Aclüni, Keşfu'l Hafa, 1/391 (1247)

Bu görüşün dayandığı bir kaide de, "iki zarar bir araya geldiğinde, ehveni, yani daha az zararlı olanı tercih edilir" ilkesidir.¹⁵⁹

“Emr-i bi'lma'ruf, nehy-i ani'l münker” adına kötülükleri önlemeye ve düzeltmeye çalışanlar, eğer zalim idarecinin iş başında kalmasının zararını, ona karşı ayaklanarak kuvvet yoluyla düzeltmeye girişmekten hasıl olacak zarardan daha büyük görürlerse, ona karşı ayaklanarak savaşmayı vacib görürler.¹⁶⁰

Bilindiği gibi İslam'a göre halifenin iki sorumluluğu vardır: 1. Allah'a karşı 2. Ümmete karşı.

Yukarıda genişçe görüldüğü gibi İslam'a göre idarecilik ve her türlü kamu görevi birer emanettir. Emanet yüklenen herkes, bu emanetten dolayı sorumludur. Allah önündeki bu sorumluluğu, pek çok ayet ve hadisler açıklamıştır.

Ümmete karşı sorumluluğa gelince, esasen kendisi, yapılan bir akitle ümmetin vekili olmuştur. Kendisine yetki veren de, ümmet ile yaptığı bu akittir. Bu akit gereğince ümmet onu denetler, yaptıklarından sorumlu tutar ve gerektirici bir durum varsa, akdini fesheder. Şeriat, ümmete bu hakkı vermiştir. İyiliği emretme, kötülüğü yasaklama, iş hususunda istişare, yöneticilere nasihat, adaletini değiştirip zulme ve zorbalığa sapanı azletme gibi ayet ve hadislerde yerini alan bir çok haklar, ümmetin tabii haklarıdır.

İşte bunlara binaen, zalim ve günahkar bir imama karşı girişilen ayaklanmayı İslam meşru görüp "bağy" saymamıştır.¹⁶¹ Zalimin azledilmesi için yapılan bu ayaklanmanın desteklenmesini ister. Burada çok önemli bir husus da, tabi ki bu

¹⁵⁹ Mecelle, şu kaideleri zikreder: Zarar-ı ammi def için zarar-ı has ihtiyar olunur. Zarar-ı eşed, zarar-ı ehaf ile izale olunur. İki fesad tearuz etikte, ehaffi irtikab ile a'zaminin çaresine bakılır. Ehven-i Şereyn ihtiyar olunur. Zarar bi kaderi'l imkan def olunur. Madde 26-31

¹⁶⁰ Nevin A. Mustafa, a.e.g. s. 260

¹⁶¹ Nevin, a.e.g. s. 278

ayaklanmanın adaletli müslümanlarca yapılmasını şart koşar. Değilse, o zalime yardım gerekmez. Zalim idareciye sahip çıkılıp desteklenmesini de emretmez. Çünkü İslam, asla zulmü sevmez ve desteklemez. Normalde savaşıyan iki zalim arasında tarafsız ve tepkisiz kalır.

Zalim idareciyi azlederek yerine oturan kimse, imamet şartlarını haiz birisi ise ne ala. İslam ve onun adına hüküm veren alimler, onu tanır. Değilse, onun da azli için yeni bir süreç başlamış demektir.

“Temekkün-temkinci görüş” gerçekten orta yoldur. O, ne sürekli sabır ve teslimiyet ile gökten zenbille çözüm indirilmesini beklemek, ne de yeterli hazırlık yapılmadan, ölçüp biçip iyi düşünülmeden, plansız programsız ayaklanma ile sıkıntı, eziyet, işkence ve katliamlara sebep olmamaktadır. Ancak, şöyle yada böyle, bütün İslam alimlerinin ortak bir görüşü vardır; o da, zalimlere meyletmeme, sevmeme, desteklememe, elden geldiğince tavır alarak muhalefet etme...

Selef ve haleften bazı alimlerimizin konuyla ilgili görüşlerini zikrederek mevzuyu geliştirelim isterseniz:

İmamı’l Haremeyn Ebu’l Meâlî el-Cüveynî, İmam zulme ve günaha düşerse, O’na karşı ayaklanmak için etrafında toplanacak bir kimsenin bulunmasından bahsediyor. Sözlerinin devamı şöyle: “Şayet böyle birini bulamazsak, ülkenin çeşitli yerlerinde fertlerin tek tek harekete geçmesine izin vermeyiz. Çünkü onlar bunu yaptıklarında yok olabilir ve kökleri kazanabilir. Bu, baskıların artmasına ve fitnelerin çoğalmasına sebep olur. Ancak, etrafında emrine uyanları ve taraftarları olan otorite sahibi birinde ittifak edildiğinde, sevabını Allah’tan umarak iyiliği emredip kötülükten alıkoyduğunda ve bunu Müslümanlar adına (kifayeten) yürüttüğünde görevini böylece yapsın. Kamu yararının gözetilmesi, başarılı yolun araştırılması

ve mevcut zararlar muhtemel zararı karşılaştırması şartıyla Allah O'nun yardımcısıdır.”¹⁶²

Ebu Bekir el-Cassas'ın iyiliği emredip kötülükten alıkoyma görevini yürüten ve “isyankar gurup”la savaşan muhalefet konusunda farklı bir görüşü vardır. Şöyle diyor: “Ümmetin selef ve halefe mensup alim ve fukahasından hiç biri bunun vacip olduğunu reddetmemiştir. Yalnızca ayak takımı ve hadis ehlinin cahilleri reddetmiştir. Çünkü onlar isyankar gurupla savaşmaya ihtiyaç duyulduğunda iyiliği emredip kötülükten alıkoymayı kabul etmezler, silah taşımayı ve isyankar gurupla savaşmayı, ihtiyaç duyulduğunda iyiliği emredip kötülükten alıkoymayı “fitne” diye adlandırırlar. Oysa bu konudaki Yüce Allah'ın “isyankar gurupla Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın”¹⁶³ buyruğunu ve bu ayetteki sözlerini kılıçla ve başkalarıyla savaşmanın vacip oluşunu içerdiğini biliyorlar. Buna rağmen, sultanın zulmünün ve haksızlığının düzeltilmeyeceğini ve Allah'ın haram kıldığı canın katledilmeyeceğini, sultanın dışındakilerin kötülüklerinin dille ve silah olmaksızın elle düzeltileceğini ileri sürüyorlar. Öylece ümmete onlara muhalif düşmanlarından daha zararlı oluyorlar. Çünkü onlar, isyankar guruba karşı savaşmaktan ve sultanın zulüm ve haksızlığına karşı çıkmaktan insanları alıkoyarlar. Bunun sonucunda zulüm yaygınlaşır ve ülke harap olur... Bütün bunların sebebi, iyiliği emredip kötülükten alıkoyma görevini yapmayışları ve zalim sultana karşı çıkmayışlarıdır.”¹⁶⁴

Ebu Bekir el-Cassas'ın zalim yöneticiye karşı ve ortaya çıkan kötülüğün düzeltilmesinde kuvvet kullanarak muhalefetin vacip olduğu konusundaki görüşü son derece açıktır.¹⁶⁵

¹⁶² Nevin, age. s.122. Cüveynî'nin “Kıyasu'l Ümem Fî İltiyasi'l Zulem” kitabından naklen, “Daru'd Da've”, 1979, s. 89

¹⁶³ Hucurat, 9

¹⁶⁴ el-Cassas, Ahkamu'l Kur'an, 2/40

¹⁶⁵ Nevin, age. s. 120

Ebu Hanife'ye göre hilafet makamına oturacak kimsenin adil olması şarttır. Zalim ve fasık bir şahsın halifeliliği caiz olmadığı gibi, kadılığı ve müftülüğü de caiz değildir. Eğer böyle bir kimse, hilafet makamını zorla işgal etmiş olsa, bu durumda onun hilafet ve imameti caiz olmadığı gibi, halkın kendisine itaat etmesi de zaruri değildir.¹⁶⁶ Zorla biad alması, irade hürriyetini ortadan kaldırdığı için batıldır, geçersizdir.

Ebu Bekir el-Cassas şöyle der: "Ebu Hanife için "zalim veya fasığın imamlığını kabul etmiştir." diyenler, ne büyük haksızlıkta bulunuyor ve imam Ebu Hanife'ye ne kadar zulmetmiş oluyorlar"¹⁶⁷

Böyle bir imama karşı ayaklanma hakkında ise Ebu Hanife şunları söyler: "Fasık imama karşı hazırlıklı, planlı ve zamanı iyi seçilmiş isyan teşebbüsü gayr-ı meşru değildir. Hatta caiz olmaktan öte vaciptir de."¹⁶⁸ Fakat böyle bir hareketin falso vermeden ve başarıyla sonuçlandırılması için iyi organize edilmesi şarttır. Hele ayaklanmanın başarılı olup olmayacağına dair hesapların çok iyi değerlendirilmesi icap eder.¹⁶⁹

Bilindiği gibi Ebu Hanife bu görüşü sadece söylemekle kalmamış, aynı zamanda uygulamaya da koymuştur. Bunun bir çok örneğini Mevdudi "Hilafet ve Saltanat" adlı eserinde dile getirmiştir. Bunlardan biri de Zeyd bin Ali'nin ayaklanmasına hem sözle teşvik ederek hem de mal ile destek vererek katılmasıdır.

Bilfiil katılmasını isteyen mektubu gelince İmam, Zeyd b. Ali'nin elçisine şunları söylemiştir. "Şayet insanların onu yardımsız bırakmayacağını ve gerçekten onunla birlikte olacaklarını bilsem, O'na uyar ve O'na muhalefet edenlerle birlikte savaşırdım. Çünkü hak imam odur. Ama, korkarım ki atası Hz. Hüseyin gibi, onu da yardımsız bırakacaklar. Fakat

¹⁶⁶ Mevdudi, Hilafet ve Saltanat s. 353; Nevin, a.e.g. s. 286-293

¹⁶⁷ Mevdudî, a.e.g. 387; Nevin A. Mustafa, a.e.g. s. 96

¹⁶⁸ Mevdudî, a.e.g. s. 387

¹⁶⁹ Mevdudî, a.e.g. s. 390-377; Nevin A. Mustafa, a.e.g. s. 289

malımla ona yardım ediyorum ki bununla kendisine muhalefet edene karşı güçlensin”.¹⁷⁰

Yukarıda da denildiği gibi Ebu Hanife'nin zindanlarda kırbaçlanmasının altında yatan sebep, kadılığı kabul etmeyerek zalim sultanın yanında olmadığını göstermesidir. Çünkü O, yeri geldiğinde zalimlere karşı beslediği muhalefeti defalarca sergilemiştir.

Bu konuda bu coğrafyada yaşamış çağdaş alimlerimizden de bazı görüşlere bakalım isterseniz. Haydar Hatiboğlu, İslam dinine göre kötü ve zalim İslam devleti idarecilerine karşı takınılacak tavrın ne olacağı hususunda Davûdî'den şunları özetler: “Alimlerin bu nokta hakkındaki görüşleri şöyledir: Bir fitne ve zulme sebebiyet vermeden o devlet yetkilisinin işine son verilmesi ve işgal ettiği mevkiden indirilmesi mümkün ise, bu yola gidilir. Fakat bu yolla görevden alınması mümkün görülmediği takdirde yapılacak şey, sabretmektir. Bazıları da şu görüşü beyan etmişlerdir: Fasık ve zalim bir kimsenin emirlik gibi devlet makamına baştan seçilmemesi gerekir. Kendisine biad edilirken adaletli olup da, sonradan sapıtıp zulüm ve haksızlık yapmaya başlayan emir, küfrü benimsemedikçe ona karşı isyan ve ihtilal yoluna gidilmez. Dinsizliği ve küfrü kabullenince, artık ona karşı çıkmak ve onu mevkiinden indirmek için başka çarelere baş vurmamak vacip ve meşru olur.”¹⁷¹

Ömer Nasuhi Bilmen Üstadımız “İslam hukukunda bağlilere müteallik meselelere dair” açtığı bölümde, bağının tarifini yapıyor¹⁷² ve şu ikazda bulunuyor: “ Tarifteki “muhik olan veliyyi'l emr” (Veliyyu'l Emr'i şöyle tarif eder: “Ya İslam cemaatinin seçimi ile veya kendisinin kuvvet ve nüfuzuyla

¹⁷⁰ Mevdudi a.e.g. s. 375-378; Nevin A. Mustafa a.e.g. s. 290

¹⁷¹ Sünen'i İbn Mace Tercemesi ve Şerhi, 8/16. Aynı bilgilerin İbn Hacer'den nakli için bkz. İ.Canan, İslam Işığında Anarşi, s. 272

¹⁷² Hukuk-u İslamiyye Ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, 3/333. İfadeler biraz sadeleştirilmiştir

hakimiyet makamını elde edip Müslümanların bir emniyet ve selamet dairesinde yaşamalarını sağlamaya muvaffak olan herhangi bir Müslüman kişi demektir”) kaydına nazaran bâğiy, ancak adil, muhik-haklı olan bir veliyyulemr’in hak olan emirlerine karşı yapılan bir muhalefet ve isyandan ibarettir. Yoksa bir veliyyulemr’in, zalim bir hükümdarın haddizatında hak, meşru, yasal olmayan hareketlerine, emirlerine muhalefet göstermek bağı’den – başkaldırından- sayılmaz. Bu halde idareciye düşen vazife, haksız hareketleri, işlenen zulümleri terk etmekten başka değildir.

Zalim bir idareciye karşı isyan edilmesi takdirinde Müslümanların kendisine yardım etmeleri icap etmez. Çünkü böyle bir yardım, zulme destek vermek olur.

Tarifteki “biğayr-i hakkin – haksız yere” kaydı da gösteriyor ki, bağı, ancak haksız yere yapılan muhalefet ile gerçekleşir, yoksa bir hakka dayanan muhalefet, bağı -isyansayılmaz. Buna göre zalim veya üstüne düşen vazifeleri yerine getirmekten aciz bir idareciye karşı isyan eden kimse bağıy (isyancı) değildir. Belki böyle bir idareci, azle -görevden almaya- mustahak olur. Eğer azli bir fitneye sebep olmazsa.

Zulüm ve haksızlığa karşı hakkıyla muhalefet eden bir zümreye bir fayda düşünüldüğü takdirde her müslümanın yardım etmesi bir vazifedir.”¹⁷³

Ömer Nasuhi Bilmen Hocamız “Bir fayda düşünüldüğü takdirde” derken, gerekli güç ve kuvvet ve cemaatı kasetmiştir. Kendisi tarifinde “menea sahibi” diyor. Menea’yı da şöyle tarif ediyor: “Menea: kuvvet cemaat. Bu kelime, hem isim, hem masdar, hem de mai’in çoğulu olabilir. Çoğul olduğuna göre: “Bir şahsın hâmişî ve aşireti olan kimseler” demek olur ki, o şahsa başkalarının tecavüz etmelerine mani olurlar. En az on ve bir görüşe göre dört kişiden müteşekkil bir kuvvete sahip olan kimseye “zî menea” denir”¹⁷⁴

¹⁷³ Ö.N. Bilmen, age. 3/411

¹⁷⁴ a.e.g. 3/344

Demek ki güç, kuvvet, cemaat, izzet ve hamisi yani destekçisi, koruyucusu olmayan herhangi bir şahsın, bir veliyyul emre karşı münferit muhalefeti ise sıradan bir isyandan ibaret olacağı cihetle hakkında “buğat” ahkâmı uygulanmaz.

Yine böyle bir isyan “te’vile” yani, sahibince meşru görülen bir delile dayanmalıdır.¹⁷⁵ Bunun “açıkça küfür” olduğunu söyleyenler, Ubade İbn-i Sabit’in şu rivayetini delil getiriyorlar: “Hz. Peygamber (sav) biat almak üzere bizi çağırdı. Gittik biat ettik. Bizden biat sırasında koştuğu şartlar arasında “dinlemek ve itaat etmek” şartı da vardı. Öyle ki emir hoşumuza gitse de, gitmese de, darlıkta olsak da bollukta olsak da, başımızdakiler bencillığe düşerek makamlarını kendi menfaatlerine kullansalar da, itaat edecektik. Yine makam sahipleriyle, yanımızda Allah’tan açık bir delile muhalefetle açıkça bir küfre düşmedikleri müddetçe, makam hususunda kavgaya girmemek şartı da vardı.”¹⁷⁶

İbrahim Canan, Aynî,¹⁷⁷ İbn-i Hacer,¹⁷⁸ ve Nevevî’den¹⁷⁹ nakiller yapıyor ve “küfür, tevil imkanı olmayan bir nassla, yani ya Kur’an’dan bir ayet, veya sahih bir hadisle sabit olmalıdır. Küfrün dışındaki fıska, zulmü sebebiyle saltanat hususunda imamla kavganın caiz olmadığını, bu tür kötülüklerin rıfkla, münasip bir dille imama söylemek, hatırlatmak güzel görülmüştür.” sözlerini aktarıyor.¹⁸⁰

Ancak kafir imam ve idareciler için, ifadeler gayet açıktır: “İbn-i Hacer, bir başka vesile ile, kafir imama karşı isyan vecibesinin icma ile sabit olduğunu ve bu vecibenin her müslümana terettüp ettiğini belirterek sözünü şöyle noktalar: Buna gücü yeten sevap kazanır, göz yumup müdahane eden

¹⁷⁵ a.e.g. 3/411

¹⁷⁶ Buhari, Fiten, 2 ; Müslim, İmare, 42. (1709). Hadisin Şerhi için bak. A. Davutoğlu, Müslim Şerhi, 8/718

¹⁷⁷ Aynî, Umde, 24/178

¹⁷⁸ Fethu’l Bâri, 16/114

¹⁷⁹ Nevevî, Şerhi Müslim, 12/244

¹⁸⁰ İslam Işığında Anarşi, s. 271-272

(yağcılık yapan) günahkar olur, gücü yetmeyen de oradan hicret eder.”¹⁸¹

Kadı İyaz’ın beyanına göre alimler, kafirlerden müslümanlara hükümdar olamayacağına, hatta evvelce müslümanken sonradan kafir olsa, azledilmiş sayılacağına ittifak etmişlerdir. Namaz kılmayanın hükmü de budur.¹⁸²

Sonuç olarak, eğer fitneye sebep olmayacak ve netice almak imkanı da olacaksa, gücü yeten herkesin zalim ve kafir sultanın her çeşit kötülüğüne karşı müdahale etmesi vaciptir. Böyle bir kimse müdahale etmezse, mesuldür.¹⁸³

Bu şartlarla mücadele veren kimselere yardım etmek de bir vazifedir.¹⁸⁴

Eğer fitneye sebep olacaksa ve netice alma ihtimali çok zayıfsa, duruma göre, kalben buğz, sabır, karışmamak tavsiye edilmiştir.¹⁸⁵ Bu tavsiyenin altında da, bir çok hadisler vardır. Bu konuda en fazla delil getirilen hadis şudur:

“Huzeyfe anlatıyor: “Herkes Resulullah’a hep hayırdan sorardı, ben ise, bir gün bulaşabilir korkusuyla, şerden sorardım. Bir seferinde aramızda şu konuşma geçti:

-Ey Allah’ın Resulu biliyorsun, biz cahiliye ve şer devri yaşadık. Allah bizi İslam gibi bir hayırla nimetlendirdi. Bu hayırdan sonra tekrar şer var mı?

-Evet, var.

-Peki bu şerden sonra tekrar hayır var mı?

-Evet var, fakat bunda bulanıklık var.

-Ondaki bulanıklık da ne?

-O zaman bir gurup insan olacak, benim gösterdiğim yoldan ayrılıp bir başka yola gidecek. Onların bazen iyi, bazen kötü olduklarını görürsün.

¹⁸¹ İbni Hacer, a.e.g. 16/240-241. İ.Canan, a.e.g. s. 272 den nakledildi.

¹⁸² Ahmet Davutoğlu, Müslim Şerhi 8/718

¹⁸³ İ.Canan a.e.g. s. 268

¹⁸⁴ Ö.Nasuhi Bilmen, a.e.g. 3/411

¹⁸⁵ İ.Canan a.e.g. s. 268

-Peki bu hayırdan sonra şer var mı?

-Evet, bunlardan sonra cehennem kapılarına çağırınlar olacak, onlara kim uyarsa, uyanı cehenneme atacaklar.

-Ey Allah'ın Resulü, bunları (cehenneme çağırınları) bize anlat.

-Onlar bizim derimizi taşırlar, bizim dilimizle konuşurlar.

-Bu zamana yetişirsem bana ne yapmamı emredersin?.

-Müslümanların imamlarına ve cemaatlarına katıl.

-O zaman onların ne cemaatleri ve ne de imamları mevcut değilse?

-O takdirde mevcut olan bütün grupları terket, öyle ki bir ağacın köküne dışlerinle tutunmuş vaziyette olman (gibi ne kadar kötü şartlar içinde de olsan) ölüm sana gelinceye kadar öyle kal, (fakat gruplara karışma).¹⁸⁶

Bu hadisi şerh eden alimler “onlar bizim derimizi taşırlar” tabirine dayanarak çıkacağı bildirilen kötülerin kendi kavmimizden, kendi dinimize mensup kimseler olacağına, “bizim dilimizle konuşurlar” sözünden de onların harici bir işgalci olmayıp, yerli dile mensup ırkdaş olmaktan başka, ayet, hadis ve hikmetli sözler söyleyen kimseler olacağına hükmederler.¹⁸⁷ İbn Battal şöyle der. “Bu hadiste fukahaca ifade edilmiş bulunan “Zalim imamlara isyan etmemek ve Müslümanların cemaatine katılmak gerektiği” hususuna delil vardır. Zira (isyan edilmeyecek olan) sonuncu grubu “Cehennem kapılarına çağırıcılar “ olarak tavsif etti.”¹⁸⁸

Yukarıda benzerlerini zikrettiğimiz gibi, itaatla ilgili bir hadis de şudur: Seleme bin Yezid el-Cu'fi (r.a.) Resulullah (sav)'a soru sorarak:

¹⁸⁶ Buhari, Fiteni,11; Müslim, İmaret, 51.(1847) Açıklama için bak. A.Davudoğlu, age..9/14

¹⁸⁷ Ali el -Karî, Mirkad, 5/136; Sindi, Haşiyeye Ala İbn-i Mace, 2/475-476

¹⁸⁸ İbn-i Hacer, Fethu'l Barî, 16/146; Ali el-Kari, Mirkat, 5/136. bkz. İ. Canan, age..s.267

-Ya Nebiyallah! Lütfen söyle! Başımıza, kendi haklarını bizden isteyen, fakat bizim haklarımızı bize vermeyen amirler gelirse, bize ne emir buyurursun?

O, kendisinden yüz çevirdi. Sonra tekrar sordu. Yine ondan yüzünü çevirdi. Sonra ikincide veya üçüncüde ona tekrar sordu da Eş'as bin Kays onu çekti. Efendimiz (sav) de:

-Dinleyin ve itaat edin! Onlara, ancak yüklendikleri, size de yüklendikleriniz vardır. Buyurdular.¹⁸⁹

İbrahim Canan bey, bu itaatta ısrarın sebebini “fitneyi önlemek” olarak ifade ediyor ve şu izahı getiriyor: “Fitnenin sebep olacağı ferdi ve içtimai zararların büyüklüğü ve çokluğu sebebiyle İslamiyet bütün gücüyle fitneyi önleyici ve bastırıcı tedbirlere ağırlık vermiştir. Fitnenin önlenmesi uğruna fertlerden fedakarlığın azamisini istemiştir. Fitnede başlıca şu zararlar vardır:

1-Namus kanı dökülür halbuki, daha önce belirtildiği üzere Kur'an-ı Kerim, namuslu bir kimseyi öldürmeyi bütün insanları öldürmek gibi büyük bir suç olarak değerlendirmiştir.

2-Fitnenin çıkarılması kolay, durdurulması imkansız denecek kadar zordur. Fitne bir kere çıktı mı onun açtığı içtimai yaralar, nesilden nesile geçer tam iyileşmeden kıyamete kadar devam eder. İşte Şîa fitnesi: Hz. Osman zamanından günümüze on dört asır geçtiği halde zaman zaman ızdırabını çekmekteyiz.

3-Milli birliği bozar, cemiyetin za'fa uğramasına sebep olur, bu da dış düşmanların iştahını kabartır.

4-Fitne hareketlerinden cemiyette her an mevcut olan şer unsurlar istifade eder. İnananlar, nizam taraftarları, devletin güçlü kalmasını isteyenler mutlak suretle bundan zarar görürler. Zira, İslamiyet, Allah'ın rızasını kazanmaktan ibaret olması gereken hedefe meşru olan vasıtalarla gitmeye izin vermiştir.

¹⁸⁹ Müslim, İmaret, 49 (1846); Tirmizi, Fiten, 30. Hadisin Şerhi için bkz. A.Davutoğlu, Müslim Şerhi, 9/14. Konuyla ilgili başka hadisler için bkz. İ. Canan, a.g.e. s. 263-264, 268-270

Gayr-ı meşru vasıtalarla tevessül etmek kesinlikle yasaklanmıştır. Anarşi ve fitne ise yolların en gayr-i meşrusu ilan edilmiştir.

5-Fitne ile tarihte hedefe varılmamıştır ve varılmayacaktır da. Yukarıda geçen hadiste belirtildiği üzere, tarihte bazı fırkalar Kur'anî çizgiden çeşitli tevillere çıkarak ihtilalci fikirleri benimsemişlerdir. Bunlar zaman zaman fitne çıkarmışlar, hatta iktidarı da elde etmişlerdir. Fakat bunların hiç biri başarılarını ve hatta hayatiyetlerini devam ettirememişlerdir.

Bunlardan az önce ismi geçen Mutezile kendi gibi düşünmeyenleri tekfir etmek, fasık imama itaat etmemek gibi prensipleri benimsemiş, ilk nazarda daha dinamik, daha canlı olacağı intibahı vermesine rağmen elde ettiği başarıları devam ettirememiştir. Onun Abbasi sarayında hakimiyet kurduğu hicri 218-234 yılları arası kendisi gibi düşünmeyen ilim adamlarına tatbik edilen zulüm, işkence, hapis ve kıtallerle doludur ve İslam tarihinin en kara sahifelerini teşkil eder.” İhtilalci yobaz prensiplere dayanarak akıbetlerini hüsrarla kapamasalardı İslam tefekkürüne katacakları renklilikle fikrî hayatta sebep olacakları hareketlilik ve canlılık sayesinde belki de İslam tarihinin ve İslam medeniyetinin daha parlak ve daha mesud mecralara yönelmesine imkan hazırlayacaklardı.¹⁹⁰

Bazı Değerlendirmeler:

1.Bilindiği gibi, istila yolu müstesna diğer usuller, Raşit halifeler dönemindeki uygulamalardan çıkarılmış usullerdir.²²¹ İstila yolu ise, istisnai bir durumdur.²²² Bazılarının bu yola örnek olarak Hz. Muaviye'nin halife oluşunu zikrettiklerini görmüştük.

Raşit Halifelerin uygulamalarından aşağıdaki sonuçları sıralayabiliriz:

¹⁹⁰ İbrahim Canan a.g.e. s. 273 – 274

²²¹ TDVİA, 17/540

²²² Zuhayli, a.g.e, 8/411

a.Devlet başkanının seçimle belirlenmesi esastır. İktidar, rızaya dayalı halkın seçimine ve gönüllü bey'atına bağlıdır. Dolayısıyla, ileride genişçe görüleceği gibi yönetimin babadan oğula geçmesi anlamında veliahtlık sistemi, yani sultanlık, padişahlık, krallık usulü asla caiz değildir.²²³ Bu anlamda hilafet, cumhuriyetçi bir sistemdir.

b.Seçimde esas olan, serbest olmasıdır. Onun bu özelliğine hiçbir şekilde gölge düşürülemez. Asıl olan, halkın serbest iradeleri ve rızaları ile, seçilen ehil kişiye bey'at etmeleridir.

c.Seçime, seçme niteliklerine sahip herkesin katılması istenir. Ancak, çoğunluğun katılımı ve biatı yeterlidir. Aksi bir durum, ancak zorluk getirir.

d.Halife aday sayısı için belirli bir sınırlama söz konusu değildir. Önemli olan seçilme niteliğinin bulunmasıdır.²²⁴ Adayların birden fazla olması halinde, halife seçimle belirlenir.²²⁵

e.Cebir ve şiddet kullanarak hilafeti zorla ele geçirmek meşru değildir, batıldır,²²⁶ hiçbir kıymet taşımaz.²²⁷

2.Devlet başkanını seçme hususunda, istila yolu hariç, Raşid Halifelerce uygulanan bütün yollar, meşrudur. Ancak, devlet başkanını seçme şekilleri, dondurulamaz. Biad esası muhafaza edilmek şartıyla daha uygun usuller de uygulanabilir. Raşid Halifelerin farklı usullerle başa geçmiş olması, bu kanaati pekiştirmektedir.²²⁸

Buna göre halife seçiminin şekli o kadar önemli değildir. Zaman ve zemine göre İslam Devletinin anayasaları tarafından yeni ve daha güzel, daha sağlıklı, daha katılımcı yollar

²²³ Hayrettin Karaman, Anahatlarıyla İslam Hukuku,1/198

²²⁴ M. Beşir Eryarsoy, İslam Devlet Yapısı, s, 119; Mevdudi, a.g.e. s. 42

²²⁵ Hayrettin Karaman, İslamın Işığında Günün Meseleleri, 3/425-426

²²⁶ Mevdudi, Hilafet ve Saltanat, s. 38,42,348,353-355.

²²⁷ Bkz. Bakara 124; Kefh, 28; Şuara, 151-152; Sa'd, 28

²²⁸ M. Beşir Eryarsoy, a.g.e. s,127

denenebilir.²²⁹ Kur'an ve sünnet bu hususta sessizdir. "Sükut, ikrardan gelir". Kur'anın bu konudaki değerlendirmelerini daha önce görmüştük.²³⁰

Resulullah (sav)'ın vefatına yakın zamanlarda bir vasiyetname yazdırmak istemesini, kendisinden sonraki halifeliği açıklamak istemesine yoranlar olmuştur. Ne var ki, ilahi takdir gereği bu gerçekleşmemiş, sünnet de bu konuda tıpkı Kur'an gibi, temel prensipleri ortaya koyarak sonucu ümmetin istişare ile halletmesini istemek durumunda kalmıştır. "Bu yüzden, herhangi bir şüpheye mahal bırakmaksızın kesinlikle söylenebilir ki, İslam'da idare yada halk yönetiminin bir şekli zorunlu kılınmamıştır. Vekillik şartlarını yerine getiren ve toplumun üyeleri tarafından uygun görülen herhangi bir form, belirli bir zaman ve mekanda ülke meselelerini yürütmesi için müslümanlar tarafından adapte edilebilir. Adapte edilen bu form, halifeliğin hedef ve gayelerini etkili bir şekilde yerine getirdiği müddetçe yürürlükte kalabilir, ancak halk yönetiminin herhangi bir formu İslam'ın siyasi sisteminde önemli bir unsur kabul edilmez."²³¹

3-Bu gün dünyada "cumhuriyet" ve "demokrasi" kelimelerinin bayrakları dalgalanmaktadır. Bunlardan anlaşılan mana ise, devlet yönetiminde halkı temsil edecek kişilerin belli aralıklarla ve özgürce seçildiği, seçim aracılığı ile iktidarın halk çoğunluğunun tercihine göre belirlendiği, yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin birbirlerine karşı bağımsız ve birbirini dengeli bir biçimde denetleme esası üzerine kurulu, siyasi ve idari kararların oluşturulması aşamalarında her türlü eleştiri, özeleştiri ve önerinin serbest olduğu, ancak karar alındıktan

²²⁹ Hayrettin Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, 1/95; Ahmet Akgündüz, İslam Anayasası, s. 10,12.; Mevdudi, Hilafet ve Saltanat, s; 43

²³⁰ bkz. "Kur'anın Devlete Bakışı"

²³¹ Siret Ansiklopedisi, 1/380-381. Krş. Abdulkerim Zeydan, İslamda Fert ve Devlet, s.39-41

sonra tam bir itaatla ve hiyerarşik biçimde alınan kararların uygulandığı yönetim sistemidir.²³²

Yukarda değişik devlet biçimleri kısaca zikredilmiş, İslam'ın onlardan hiçbirinin aynısı olmadığı vurgulanmış, İslam için "dindar bir cumhuriyet" deyimini kullananları hatırlatmıştık. Kendinden olmayan kavramlarla İslam'ın anlatılmaya çalışılmasını öteden beri doğru bulmuyoruz. Bu düşüncelerle İbrahim Canan Bey'in şu tesbitini destekliyoruz:

"Bu vesîle ile bir noktaya parmak basmak istiyoruz. Dört Halife Devri denince zihinler "İslâm demokrasisi" tâbiriyle şartlandırılmış durumdadır. Biz bu tâbirin yanlışlığına inanıyoruz. Zîra demokrasi Batı'ya ait bir sistemdir. İslâm'ın siyasî sistemini -bazı noktalardaki hâricî benzerlikler sebebiyle- demokrasi ile iltibas etmemek, karıştırmamak gerekir. Üstelik, her ne hikmetse, bugünün dünyasında birbirine taban tabana zıt Doğu ve Batı blok devletlerince birbiriyle yarışırçasına sahiplenilmiş olan demokrasiyi bir ideal sistem olarak telakkî edip, mezkûr maratona katılma espirisiyle "demokrasi İslâm'da da var, dolayısıyla İslâm'ın bir eksiği yok" mânasında iddialar mahzurludur, İslâmî nizamın anlaşılmasına mânidir.

Böyle bir davranışın psikolojik planında demokrasiyi esas alma, ideal kabûl etme zihniyeti yatmaktadır. Halbuki İslâm vahye dayanır, semâdan inen bir amud-u nurânîdir.²³³ Onda beşerî katkı yoktur. Bununla o, hiçbir sûretle mukâyese imkânına sahip değildir. Biz İslâm'ı, hiçbir beşerî katkı ile teşvîş etmeden, kendi orijinal cüzlerinden mürekkep müstakil bir bütün olarak anlamaya çalışmalıyız. Aksi takdirde gereksiz iltibaslar onu kavramamıza mâni olacaktır.

Şunu açıklıkla söyleyebiliriz: İslâmî nizâm, asla demokrasi değildir, diktatörlük hiç değildir, kesinlikle monarşi olamaz. O hâlde nedir? denirse, "önce, Batılı ve beşerî sistemleri ifade eden tâbirlerin dışına çıkmak gerek" deriz. Bu noktada

²³² Ömer Demir- Mustafa Acar, Sosyal Bilimler Sözlüğü, s. 46, 57

²³³ Amud-u nurânî: dikine doğru nurdan bir sütun.

mutabık kalındıktan sonra sistemin mahiyetini anlamaya geçilebilir. Buna Osmanlıların yaptığı gibi meşrûtiyet denmiş, doğrudan nizam-ı İslâm denmiş, nizam-ı ilâhî denmiş, meşrutiyyet-i meşrûa denmiş veya bir başka isim takılmış bizce mühim değil. Yeter ki Batı menşe'li, mevcut beşerî sistemlerden birinin ismiyle peşin bir sıbgaya tâbi tutulmasın.”²³⁴

4.Ashab-ı kiramın uygulamaları ve ondan çıkarılan sonuçları gördükten sonra, “bu uygulamaları cahiliyye devrine dönüş ve İslam'ın ruhunu anlayamayış, dolayısıyla müslümanlara yanlış örnek oluş" iddialarını doğru bulmadığımızı ifade etmek istiyoruz.

İlginç İddialar:

Bu iddiaları ileri sürenlerden biri olan Ahmet Akbulut, emek ve çabasını takdir ettiğimiz eserinde²³⁵ bir hayli ilginç iddialar ileri sürmektedir. Biz kitabı baştan sona dikkatle okuduk. Şüphesiz, haklı bulduğumuz eleştirileri yanında bir hayli katılmadıklarımız da vardır. Bunların genişçe tahlil ve tenkidi, bu kitabımızın amacı değildir. İlgilenenler için "Sonuç" bölümünde, kitabın kapsamlı bir özeti sunulmuş. Biz, bazı parçalar alarak görüşlerinin bir kısmını görelim:

"Sahabe dönemini siyasi model olarak almak yanlıştır. Onlar, kendi devirleri için bile geçerli olabilecek bir siyasi sistem kuramamışlar ve kısa zamanda sistemleri yıkılıp girmiştir.²³⁶ Onları taklit hatadır. Bu seviyesizlik, müslümanlardan düşünmeyi kaldırdığı gibi, ihtilafları da kurumlaştırmıştır. İslam'da siyasi anlamda ilk sapma, Hz. Peygamberin vefatından

²³⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 6/452-453

²³⁵ Dr. Ahmet Akbulut, Sahabe Devri Siyasi Hadislerinin Kelamı Problemlere Etkileri

²³⁶ a.g.e, s. 344

sonra başlamıştır. Bu bakımdan sahabe dönemi, model alınacak bir devir değil, ibret alınacak bir dönemdir.”²³⁷

Bunun sebeplerini de şöyle açıklamıştır:

“1.Beni Saide olayı, cahiliyye siyasi kültürünün, henüz müslümanların kafalarından silinmediğini ortaya koyar.”²³⁸

2.Cahiliyye çağında araplar, riyasette veraseti kabul etmezlerdi. Her kabilenin yaşlılarından oluşan bir meclisi vardı. Başlarına, aralarından seçtikleri bir kişiyi geçirirlerdi.²³⁹ Başa geçen bu kimsenin de otoritesi sınırlıydı.. Kabilecilik yaygındı..²⁴⁰ Ayrıca araplar, kendilerini başka milletlerden üstün görürlerdi.²⁴¹ Raşid halifelerin seçim ve uygulamalarında bu kültür yeniden ortaya çıkmıştır.²⁴² Peygamberden sonra gelmesi, İslamî olması demek değildir.²⁴³ Bu sebeple, ilk müslümanların kurduğu hilafet rejimi, arap geleneğinden doğmuş, sonraki müslümanlarca İslamlaştırılmıştır.²⁴⁴ Bu geçmiş, müslümanlara modellik yapamaz.²⁴⁵

3.Peygamberimizin vefatından sonra, siyasi bakımdan müslümanlar dört gruba ayrıldılar:

a- Ensar Grubu: Beni Saide'de toplanmışlar, hilafet yada hilafete ortaklık istiyorlardı.

b- Hz. Ali Grubu: Hz. Fatıma'nın evinde toplanmış, "Ali'den başkasına biat etmeyiz" diyorlardı.

c- Hz. Ebu Bekir Grubu: Beni Saide'de ona biat edenler.

²³⁷ a.g.e, s. 82, 345

²³⁸ a.g.e, s.66, 77, 341

²³⁹ Bu kanaatin desteklenmesi için bkz. Vecdi Akyüz, Hilafetin Saltanata Dönüşmesi, s.13,120; Ahmet Yaman, Siyaset-Hukuk İlişkisi, s.31; Filibeli Ahmet Hilmi, İslam Tarihi, s.92 (C.N.)

²⁴⁰ a.g.e, s.13

²⁴¹ a.g.e, s. 16

²⁴² s. 16, 73

²⁴³ s. 87

²⁴⁴ s. 88, 89

²⁴⁵ s. 345

d- İsyancı Grup: Hz. Ebu Bekir'i Halife olarak tanımadıkları için, O'nun memurlarına zekat vermeyi reddedenler.²⁴⁶

Siyasi ihtiraslar ayaklanmıştı.²⁴⁷ Siyasi çekişmeler çok da seviyeli değildi.²⁴⁸

4.Hz. Ebu Bekir'in, kendisinden sonra yerine Hz. Ömer'i tayin etmesi özellikle Ensar'ın iç yapısından kaynaklanan zafiyeti sebebiyle Beni Saide'de hilafet makamını ele geçiren Kureyş aristokrasisinin, hakimiyetlerini tehlikeye atmamak için, Beni Said'e seviyesinde tartışmayı bile göze alamamalarının bir neticesi olsa gerektir. Hz. Ömer'in kendinden sonra ümmetin halifesini seçmek için tayin ettiği altı kişilik komitede²⁴⁹ Kureyş kabilesinin dışında birinin bulunmaması da bu tesbiti te'yid etmektedir. Bu Kureyş asabiyeti, Kureyş'in dışındaki müslümanların, siyasi idare ile ilgilenmemelerine de sebep oldu.²⁵⁰

Bu anlayışa göre, peygamberden sonra, Hz. Ebu Bekir ve Ömer başta olmak üzere bir avuç Kureyş aristokrasisi, meşveretsiz, istişaresiz bir oldu bitti ile hilafeti ele geçirmiş ve bir daha da başkalarına gitmemesi için istihlaf ve şura'ya havale uygulamasını getirmişlerdir...(!) Bunların dile getirilmesi, sahabenin tenkit edilmezliği ile engellenmiştir(!)²⁵¹ İslamda halka güvenmeme anlamında ilk jakoben tavır Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'de görülür.²⁵²

Bunun sonucu şudur: İslam siyasi nizamı, sahabe tarafından kurulamamıştır.²⁵³ Güzel bir gelecek kurabilmek için, kör taklidi atarak, geçmişi sorgulamak gerekir.²⁵⁴

²⁴⁶ s. 64

²⁴⁷ s. 60

²⁴⁸ s. 60, 61. Hilafeti arzulayanlar için bak. s. 49-52

²⁴⁹ Komitenin akrabalık ilişkileri için bak., s.153

²⁵⁰ s. 25

²⁵¹ s. 28, 29, 77, 84, 89

²⁵² s. 142

²⁵³ s. 130

5. Muaviye'nin devleti, İslamî esaslarla bağdaşmayan, cahiliyye çağının ruhuna uygun, adından başka İslam ile ilgili olmayan bir devlettir.²⁵⁵

Bütün bunları anlattıktan sonra, yazar; "Müslümanlara hiçbir zaman, geçmiş modellik yapamaz" der ve izah eder: "Çünkü Kur'an, müminlere bu zihniyeti telkin etmektedir. Müslüman her an daha iyiye ve daha güzele ulaşmak zorunda olan insandır. Geçmişin statik kalıplarıyla bunun sağlanamayacağı da ortadadır. Her Müslüman, muhteşem mazisi ile, daha muhteşem olması gereken istikbali arasında, onları birleştiren bir köprü kurmak ve köprü olmak durumundadır. Müslümanlarda oluşan geleneksel zihniyetin, onların az gelişmişliklerini geliştirdiğini görmek zorundayız."²⁵⁶

İddialara Cevaplar:

Bu ve benzeri iddiaların geçersizliğini, daha önceki bölümlerde yazılanlarla görmüştük. Bu konuda alimlerin kitaplarında uzun uzadıya reddiyeler vardır. Bunlardan biri de Prof. Dr. M. Ziyaeddin Rayyis'dir "İslam'da Siyasi Düşünce Tarihi " adlı kitabında, bu görüşlerin kaynağının müsteşrikler (Doğubilimciler - oryantalistler) olduğunu ifade eder. Papaz Lemmens'in öne sürdüğü bu görüşleri, T. Arnold ve benzeri bir çok müsteşrikler tekrar ede gelmişlerdir. Buna göre:

1-Sahabeden Hz. Ebu Bekir, Hz Ömer ve Hz Ebu Ubeyde'nin hilafeti ele geçirmek üzere iş ve güç birliğine giderek, sahabeye komplo kurma iddiaları, doğrudan doğruya sahabeyi lekelemek, onların yüce ahlakına gölge düşürmek, iman ve bağlılıklarına sataşmak amacına yöneliktir. Bunda, adı geçenlerin eğildikleri dönemlerdeki ruhu tanımayışlarının, havariler mertebesini da aşan yüce kişilikleri tam anlamıyla

²⁵⁴ s. 30, 130

²⁵⁵ s. 281

²⁵⁶ s. 345-346

kavrayamayışın da büyük payı vardır. Ve bunlar, aklın da, tarihin de anlayamayacağı söylentilerdir. Hatta iftira niteliğindedir.²⁵⁷

2-Beni Sakife toplantısı, İslam tarihinin en önemli ve etkili bir toplantısıdır ve görüşler tam bir özgürlük içinde açıklanmıştır. Nitekim, batılı bir yazar olan Prof. Mac. Donald, bu toplantı için "çağdaş yöntemlerle tartışmaların sürdüğü bir siyasal kongre" demekten kendini alamamıştır.²⁵⁸

3-Hz. Ebu Bekir'in halife seçiminde asla cahiliye örfü geçerli kılınmamış, İslamî görüş ve usul ile ikna ağır basmıştır. Onun tercihindeki asıl sebep, dindarlığı ve yüce kişiliğidir. Cahiliyyede olduğu gibi hiyerarşi veya yaşlı ve etkili kişiler seçilmiş olsaydı, herhalde Hazrec'in büyüğü Sa'd b. Ubade veya Ümeyye oğullarının büyüğü Ebu Süfyan, yahut Haşim oğullarının büyüğü Abbas Halife seçilirdi. Onların iddiası doğru olsaydı yaşlı daha küçük, hem de nüfusu az olan Teymoğullarından bir kişi başkan seçilmezdi.²⁵⁹

4-O günün şartlarına göre ileri bir düzey olduğu inkar edilmez olan bey'at, şura ve istihlaf yoluyla seçim, elbette ki kesin bir nass değildir. Müslümanlar, daha güzel bir usul bulabilirlerse, onları almaya bir maninin olmadığı, daha önce de zikredilmiştir.

5-Mevdudi, Raşid halifeler devrini sadece siyasi hükümet değil, aynı zamanda bir nevi "nübüvete niyabet" olarak niteler. Çünkü onlar, bir yandan devlet ve toplumun yönetim işleriyle uğraşırken, bir yandan da onları irşad ile terbiye ediyor, eğitiyor, hidayete kılavuzluyorlardı. Bundan dolayı onlara "Hulefa-i Raşide" yerine, "Hulefa-i Mürşide" demenin daha doğru olduğunu söyler.²⁶⁰ Hatta onların yönetimine verdiği isim de

²⁵⁷ M.Z. Rayyis, a.g.e. s. 57-58

²⁵⁸ s. 58-59

²⁵⁹ s. 60-61

²⁶⁰ Mevdudi, Hilafet ve Saltanat

dikkat çekicidir. "Hilafet ala minhaci'n nübüvvet" Yani "peygamberlik ölçü ve metoduna uygun hilafet."²⁶¹

BOZULMAYA DOĞRU

Bozulma, peygamberlik metoduna uygun raşid halifeler döneminden yavaş yavaş uzaklaşarak, bir cahilî yönetim tarzı olan saltanata doğru dönüşümle başlamıştır. Tabi ki bu dönüşümle gelen bozulma, sadece devlet hayatı ve yönetim biçimiyle ilgili alanlarda kalmadı. Aksine bireysel ve toplumsal olarak bütün bir sosyal hayatı da olumsuz etkiledi.

Mevdudi, bu konuyu derinlemesine inceleyenlerdendir. Vardığı sonuçlara göre, bozulma Hz. Ömer'in ümmet adına korktuğu ve ikaz ettiği hususların, O'nun vefatından sonra birer birer gerçekleşmesiyle başlar. Bu hususların başında, kabile taassubu gelmektedir.

Bilindiği gibi Peygamberimiz ve ilk iki halife genellikle yakın akraba ve hatta kendi kabilelerinden pek yönetici seçmemişlerdir. Hz. Ömer, yukarıda belirtildiği gibi, halife olması muhtemel şura üyelerine açık açık söylemiştir: "Benden sonra halife olursanız, sakın akraba ve aşiretinizi, Müslümanların başına musallat etmeyin."²⁶²

Hz. Ömer, hilafet saltanata dönüşmesin diye çocuklarını bu işten men etmişti.²⁶³ Hz. Ali'nin de oğlu Hz. Hasan'ı halife isteyenlere verdiği cevap aynıdır.²⁶⁴

Mevdudi'nin örnekler vererek incelemesine göre, çok iyi niyetli ve merhametli bir insan olan Hz. Osman döneminde bu siyaset yavaş yavaş değişmeye başladı. O, akrabalarını peyder pey iş başına getirdi. Onlara büyük vazifeler ve atıyyeler verdi.

²⁶¹ a.g.e. s. 125-126

²⁶² Mevdudi, age. s.127

²⁶³ age. s. 93.

²⁶⁴ age. s. 94-95; Nevin A. Mustafa, age. s. 154

Tabiatıyla bu davranış halkın gözünden kaçmıyor ve itirazlara yol açıyordu.²⁶⁵

Mevdudi, Hz. Osman döneminde yaşanan büyük ve acı olaylar için başka sebepler de sayıyor. Bütün bu sebepler bir araya gelince, sonuçta müthiş bir kargaşa ve kaos yaşanmıştır. İslam tarihinin en acı olaylarından biri, hem de nerdeyse sonraki bütün acı olayların zahirde kaynağı mesabesinde olan bir olay olmuştur; Hz. Osman, Medine'yi işgal eden âsilerce şehid edilmiştir.²⁶⁶

Maalesef bu kargaşa ve fitne olayları O'ndan sonra halife olan Hz. Ali döneminde de devam etmiş, hilafet Hz. Muaviye ile saltanata dönüşünceye kadar da sürüp gitmiştir. Sonrası zaten malum.

Hz. Muaviye, her ne kadar İslam aleminin birliğini sağlamış ve İslam dünyasını genişletmişse de, bu arada bazı acı olaylara da imza atmıştır. Özellikle hilafetten saltanata geçişin remzi olan "veliahtlık" sistemini tekrar hortlatmakla, çok büyük bir yanlış yapmıştır.²⁶⁷ Onun için Hz. Muaviye'nin devletine şu hükmü verenler de olmuştur: "Muaviye, İslamî esaslarla bağdaşmayan, cahiliyye çağının ruhuna uygun, adından başka İslam ile ilgisi olmayan bir devlet kurdu."²⁶⁸

Şu rivayet de aynı kanaati ifade ediyor: "Sefine (radıyallâhu anha) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Hilâfet, ümmetim arasında otuz yıl sürecektir. Bundan sonra saltanat gelecektir."

Said İbnu Cumhân dedi ki:

"Sonra ilâve etti: "Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in hilâfetine Hz. Ömer'in hilâfetini, Hz. Osman'ın hilâfetine Hz. Ali'nin hilâfetini (radıyallahu anhüm ecmain) ekle (parmaklarıyla say) bak!" dedi. Bunları (sayınca hakikaten) otuz yıl bulduk."

²⁶⁵ age. s.127

²⁶⁶ Bkz. age. s.131-204

²⁶⁷ age. s.204

²⁶⁸ Ahmet Akbulut, age. s.74

Sefine'ye: "Emevîler, hilâfetin kendilerinde (devam ettiğini) zannederler" denmişti, şu cevabı verdi: "Benî'z-Zerkâ yalan söylüyor. Onlar krallardır, hem de en kötü krallar."²⁶⁹

Hadisin açıklamasında şunlar söylenmiştir: "Alkamî der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra gelen otuz yıl içinde Dört Halife ile Hz. Hasan (radıyallâhu anhüm)'in halifelikleri vardır. Şöyle ki:

Hz. Ebû Bekir'in hilafeti 2 yıl 3 ay 10 gündür.

Hz. Ömer'in hilafeti 10 yıl 6 ay 8 gündür.

Hz. Osman'ın hilafeti 11 yıl 11 ay 9 gündür.

Hz. Ali'nin hilafeti 4 yıl 9 ay 7 gündür.

Hz. Hasan'ın hilafeti 7 aydır.

Nevevî'nin verdiği rakamlarda ufak tefek fark mevcuttur. Bizce mühim değil.

Hadiste geçen: "Bundan sonra saltanat (kralliyet=mülk) gelecektir" demek, "nübüvvet hilâfetinden sonra..." demektir. Âlimler, bu hadise dayanarak Emevî ve daha sonraki devirlerde devlet başkanları "halife" ünvanını almış olsalar da, bu halifeliğin Dört Halife döneminde olduğu gibi nübüvvet hilâfeti olmadığını, sâdece bir isimden ibaret olduğunu söylemişlerdir. Nübüvvet hilâfetine bihakkın lâıyk olabilmek için amel yönüyle sünnete uymak gerekir. Sefine (radıyallâhu anh)'nin, Hz. Muâviye için: "Meliklerin birincisi" dediği rivâyet edilmiştir. Öyle ise nübüvvet hilâfetinden maksad kâmil mânada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a halef olmaktır ki, âlimler bunu beş halife ile sınırlarlar."²⁷⁰

Sahabi oluşundan ötürü Hz. Muaviye'yi sayıyor ve seviyoruz. Ama bu hatayı da görmemiz gerekiyor sanıyoruz.

Peki, nedir hilafet ile saltanat arasındaki farklar? Konuyu takip etmeye devam ediyoruz.

²⁶⁹ Ebû Dâvud, Sünnet, 9 (4648, 4647); Tirmizî, Fiten 48, (2227)

²⁷⁰ Bkz. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi.; 6/411-412

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SİYASET

VELİAHT VE VELİAHTLIK

Yukarıda hilafet ve halifeyle ilgili verilen bilgilerden de anlaşılıyor ki, halife Allah'ın hakimiyetini gerçekleştirme görevi olan, İslam ümmetinin aralarından seçtiği ve sorumluluk yüklediği, sürekli olarak da denetlediği İslam Devlet Başkamıdır. Selef alimlerine göre O, bu görevi yapabilecek belli şartları kendinde barındıran bir insan olarak, vasıflarını yitirmeden görevini yapabildiği kadar iktidarını sürdürebilir. Ancak zamanımızdaki bazı alimler, bunun dini bir gereklilik olmadığını ileri sürerek, halifeyi, “anayasa”da belirlenen belli bir süre için seçmenin de mümkün olacağını söylemişlerdir. Her iki görüşün de delilleri vardır ve bunlar yeri geldiğinde incelenecektir.

Bilindiği gibi, gerçekte kanun koyucu Allah'tır. Ümmetin, müçtehitlerin ve bunlardan birisi olarak halifenin vazifesi ve yetkisi, araştırma, yorum, içtihat, istişare yoluyla ilahî kanunu keşfedip ortaya çıkarmak ve uygulamaktır.

Halifeyi seçen ve yetkilerini O'na devreden ümmet, zamanı gelince halifenin yerine geçecek olanı da kendisi belirler ve seçer. Halifenin kendisinden sonra yerine geçecek olanı belirlemede yapabileceği, tıpkı başkaları gibi, sadece adayını

göstermektedir. Adaylardan birinin seçilmesi tamamen ümmetin rızasına ve biatına bağlıdır.²⁷¹

Halife devlet işlerini yürütürken İslam devletinin temel özellikleri olarak açıkladığımız hukukun üstünlüğü, adalet, eşitlik, sorumluluk ve danışma ile işleri yürütme gibi esaslardan asla ayrılamaz.²⁷²

Oysa saltanat dediğimiz zaman, yukarıda sayılan prensiplerden kısmen veya tamamen vazgeçmemiz gerekecektir. Çünkü genellikle saltanat rejiminde hakimiyetin kaynağı ve temsili, bir şahısta toplanır ve bu şahıs, halkın seçimi ve rızası ile değil, kendi iradesi ve gücü ile iktidara gelir. Genellikle ölünceye veya bir başka güç O'nu zorla iktidardan düşürünceye kadar yönetimi elinde tutar. Yasama, yürütme ve yargı yetkileri O'nun elindedir. Devleti dilediği gibi yönetir. Dilerse dilediği kimselere danışır veya danışmaz. Kimseye hesap da vermez.

Saltanatın, krallığın, kısıralığın, kayserliğin, padişahlığın en kötü yanlarından biri de, yerine geçecek kimseyi bile mevcut kralın, sultanın, padişahın belirlemesidir.²⁷³ Yani veliahtlık sistemi.

Söz buraya gelmişken, bazıların "İslam'ın da tanıdığını" söyledikleri veliahtlık sistemini biraz daha yakından tanıyalım. O zaman anlayacağız ki, bazı alimlerin ilk iki halifenin uygulamasını itibara alarak cevaz verdikleri istihlaf (hilafete aday gösterme) usulü ile, saltanat döneminde uygulanan ve yönetimin babadan oğula miras olarak geçmesi şeklinde olan veliahtlık uygulamasının hiçbir alakası yoktur.

Veliaht Ve Veliahtlığın Tanımı:

Arapça'da "veliyyü'l ahd" veya "velayetü'l ahd" olarak ifade edilen veliahtlık, dilimizde bir hükümdarın, bir padişahın,

²⁷¹ N.A. Mustafa, age. s.162

²⁷² H. Karaman, İslamın Işığında Günün Meseleleri, 3/426-427

²⁷³ ay

kendinden sonra devletin başına geçecek olan kişiyi belirlemesidir. Genellikle bu kişi hükümdarın oğlu veya akrabasıdır. Halen halkın yönetimini yürüten kişiden bu işi ileride devralarak idareyi ele geçirecek kişi olarak belirlenen kimseye “veliaht” denilir.²⁷⁴

İslam hukukunda veliahtlık, mevcut halifenin kendisinde halifelik şartları bulunan bir şahsı kendisinden sonra iş başına gelmek üzere tayin etmesidir.²⁷⁵

Çağımız İslam hukukçularının açıkça belirttiği gibi veliahtlık yolu, kesinlikle hilafeti belirleyici meşru bir yöntem biçimi değildir.²⁷⁶ Ancak İslam’da kamu hukuku üzerinde ilk kitapları yazan alimlerimiz, bu usulün geçerli olduğunu,²⁷⁷ hatta üzerinde icma gerçekleştiğini söylemişlerdir.²⁷⁸ Ortada bir çelişki mi var? Acaba çağdaş alimlerimiz selefleri ile ters mi düşmüş olmaktadır?

Herhalde değil!.. Kanaatimizce burada bu görüntüyü veren, kavram kargaşasıdır. Yani, veliahtlıktan o gün anlaşılan ile, daha sonra ve bugün anlaşılan ve uygulanan aynı şeyler değildir. Arada birçok farklar vardır. İşte hüküm farklılığı da buradan kaynaklanmaktadır.

Maverdi, veliahtlığın meşruluğu hakkında şunları söylüyor: "Halifenin, kendisinden önceki halife tarafından tayin olunabileceği, hilafet akdinin in'ikat edebileceği meselesine temas etmek gerekirse; bu yolla da halifenin tayin olunabileceği hususunda icma vaki olmuş, sıhhati ittifakla kabul edilmiştir.

²⁷⁴ M.Nihat Özön, Osmanlıca - Türkçe Sözlük, s. 751; D. Mehmet Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, s.1115; M. Zeki Pakalın, Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü, 3/589; Ali Şafak, Hukuk Terimleri Sözlüğü, s. 639

²⁷⁵ Maverdi, Ahkamu's Sultaniye, s. 11; Ebu Ya'la el- Ferra, el- Akammu's Sultaniyye, s. 28; M. Faruk en- Nebhan, a.g.e. s. 478; M. Ziyauddin Rayyis, a.g.e. s. 305

²⁷⁶ Rayyis, a.g.e. s, 306, Hayreddin Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku 1/ 91-92, Anahatlarıyla İslam Hukuku, 1/198

²⁷⁷ Maverdi, a.g.e.s, 11; Ebu Yal'a el- Ferra, a.g.e. s.28

²⁷⁸ Maverdi. age.s.11

İki sebepten müslümanlar bu şekilde hareket etmiş, her iki sebebi de kötü görmemişlerdir. Bunlar da;

1-Hz. Ebu Bekr (ra), vefatından önce Hz. Ömer (ra)'i halife olarak göstermiş, O'nun tayinini ve Hz. Ömer (ra)'in halifeliğini bütün müslümanlar kabul etmişlerdir.

2. Hz. Ömer (ra), kendisinden sonraki halifenin seçimi hususunu, şuaraya havale etmiştir. Bütün müslümanlar da, kurulan bu meclisi kabul etmişlerdir. Çünkü heyet üyelerinin hepsi de inanç ve ahlak yönünden, zamanın tanınmış kimseleriydiler."²⁷⁹

Ancak Maverdi, bu sözlerinin hemen ardından şunları da ekliyor: “Şayet imam, veliaht usulü ile bir aday tayin edecekse, en layık, imamlık şartları en kuvvetli olanını arayıp bulması şahsı için vacip, çok önemli bir vazifedir. Araştırma sonucu bir aday tespit etmişse duruma bakılır; tespit ettiği şahıs oğlu veya babası değilse, seçmenler heyetinden birine de danışmamışsa, veliahtlık kabul edip etmemek caizdir...”²⁸⁰

"Veliahtlık tayin edilende, veliaht tayin edildiği zamanda imam olabilme şartlarının bulunması gerekir. Valiaht tayini zamanında küçük veya fasık ise, veliaht tayin edenin ölümü zamanında balığ veya âdilse, veliahtin hilafeti ancak seçmenler heyetinin tarafsız bir şekilde biatı ile tamam olur."²⁸¹

Görüldüğü gibi bu yol, bizim yukarıda tanımını yaptığımız “veliahtlık” değil, daha önce halife seçiminde belirttiğimiz “istihlaf” ve “şûra” yolunun ta kendisidir. Bunun ise daha sonraları uygulanan saltanat dönemindeki veliahtlıkla hiçbir ilgisi yoktur.

Böylece anlaşılıyor ki, selef ile halef alimlerimiz arasında var gibi görülen görüş ayrılığı manada değil, lafızdadır. Bu günkü deyimle bu ihtilaf “kavram kargaşası”ndan kaynaklanmaktadır.

²⁷⁹ Maverdi, age. s.11

²⁸⁰ a.e.g. s.11

²⁸¹ a.e.g. s.13

İstihlaf Şartları:

Sadece Maverdi değil, bu konuda yazan bütün alimlerimiz,²⁸² o günkü tabirle veliahtlık, sonraki tabirle istihlaf için belli şartlar ortaya koymuşlardır.

Ahmet Akgündüz bu şartları kısaca şöyle özetler: Veliaht tayin edilen şahısta halifeye ait şartlar bulunmalıdır. Veliaht olacak şahıs verilen ahdi kabul etmelidir. En önemlisi de, veliaht olan şahıs, halifenin usul veya fûrûndan (usûl, insanın ana baba, nene ve dedeleridir. Fûru ise, çocukları ve torunlarıdır.) birisi olmamalıdır. Bu son şart, İslam hukukçuları arasında uzun tartışmalara sebep olmuştur. Bir kısım İslam hukukçuları, hilafetin miras yoluyla intikaline şiddetle karşı çıkmalarına rağmen, halifenin gerekli şartları haiz olduğu takdirde, kendi çocuğunu veya babasını veliaht tayin edebileceğini kabul etmişlerdir.²⁸³

Veliahtlığa ait konuları ve bu arada evladın veliahtlığı üzerine yapılan tartışmaları enine boyuna inceleyenlerden biri de çağımız hukukçularından M. Faruk en-Nebhan'dır.²⁸⁴ O, meseleyi şöyle özetler:

1-Veliaht çocuksa ve halifenin niyeti de veraset yoluyla fûrûnda idareyi muhafaza olursa, veliahtlık akdi vermek caiz değildir.

2- Genel menfaatin bu yolla gerçekleşmesi halinde, çocuklara veliahtlık akdi caizdir.

3- Çocuklara veliahtlık akdinde, ehlü'l Hall ve'l Akd'in buna muvafakatı ve daha sonra da müslümanların seçilen kimseye biatı şarttır.²⁸⁵

²⁸² Mesela bkz.Ebu Ya'la el-Ferra, a.e.g 28 vd.; İbn Haldun, Mukaddime s.175

²⁸³ Ahmet Akgündüz- Halil Cin, Türk Hukuk Tarihi, 1/213

²⁸⁴ en-Nebhan, İslam Anayasası ve İdari Hukukunun Genel Esasları, s. 478-487; Karş. M. Ziyüddin er-Rayyıs , a.e.g, s. 305-315

²⁸⁵ en- Nebhan, a.e.g. s.482

Hayreddin Karaman, Velihtlık ile Raşit Halifelerin seçim şekli olan istihlaf arasındaki farkları maddeler halinde şöyle tesbit eder:

1-İstihlafı, mevcut halife son demlerini yaşarken icra eder; Hz Ebu Bekr ve Hz. Ömer böyle yapmışlar, son saatlerinde "ehl-i hall ve'l akd" denen ümmetin ileri gelenlerinin dikkatini üzerine çekmek için bir namzet veya namzetler göstermişlerdir. Velihtlık ise halife hayatta iken, hatta bazen halife olur olmaz tayin edilir.

2-İstihlafta halife ne evladını ne de bir yakınını namzet göstermez iken, veliahtlar mutlaka evlattan, eğer yoksa yakın akrabadan olur.

3-İstihlafta halife etrafıyla ve mutemet zevat ile istişare ederek, ümmet hakkında en hayırlı kişiyi bulmaya çalışır. Veliht ne olursa olsun oğul veya akrabadır. Birincisinde âmme menfaati, ikincisinde şahsi ve ailevi menfaat bahis mevzuudur.

4-İstihlaf Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer gibi iki büyük örneğin açtığı çığırdır. Velihtlık ise Muaviye b. Ebi Süfyan'ın başlattığı bir bid'attır.

5-İstihlafta namzet, halihazırda hilafet şartlarını haiz olan zattır, halifenin vefatını müteakip müslümanların veya mümessillerin (ehli'l hall ve'l akd'in) O'na bey'atıyla hilafeti sabit ve mün'akit olur. Velihtte bu şartlar aranmaz. Henüz doğmamış, yahut baliğ olmamış çocuklar, hatta fasık vasıflı kimseler veliaht tayin edilir, ihtiyari veya zorla halkın O'na bey'at etmesi halife tarafından temin edilir.²⁸⁶

Saltanat İslamî Değildir:

Yukarıdan beri yazılanlardan “hilafet” ve “istihlaf” ile “saltanat” ve “veliahtlığın” bambaşka şeyler olduğu anlaşılmalıdır kanaatindeyiz. Tabi ki bunun sonucu, “saltanat ve veliahtlığın İslamî bir usül olmadığı” hükmüdür.

²⁸⁶ Hayreddin Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, 1/ 91-92

Ne yazık ki bu gün İslam'ın bilinmediği çevrelerde öylesine yanlış bir inanış var ki, bir Müslüman ne zaman İslam Devletinden ve Hilafetten bahsetse, hemen saltanat istemekle itham edilmiş, padişahlık devrine dönmekle suçlanmıştır. Tabii “İslam” gibi, “İslam Devleti” gibi, “Hilafet” gibi kelimeleri duyduklarında “irtica” yaygaralarına başlayan ve açık bir iftira olan “ortaçağ karanlığı” yaftasını kaldıranları, olaya inanç, ilke ve ideoloji açısından baktıkları için hesaba katmıyor, değerlendirmeye tabi tutmuyoruz.

Ahmet Özalp, “saltanat” hakkındaki yararlandığımız yazısının sonunda şunları söyler: “Bütün bu açıklamalardan sonra, saltanat yönetiminin temel nitelikleri şöyle özetlenebilir:

1- Saltanat yönetimi, kuruluşu ve işleyişi bakımından ümmetin özgür irade ve seçimine değil; kılıç gücüne ve zorbalığa dayanır. Bu nedenle İslâmî değil, gayri meşru bir yönetim biçimidir.

2- Saltanat yönetimi Allah'ın hâkimiyetinin yerine; hükümdarın, hanedanın egemenliğini geçirir. Bu özelliğiyle de İslâm'a kökten aykırıdır. (Her zaman öyle olmuştur anlamından çok, yöntem açısından olmaya uygundur anlamına alıyoruz. C. N.)

3- Saltanat yönetimi, güç ve zorbalık gibi gayri meşru bir temele dayandığı için, İslam'ın öngördüğü siyasal ilke, kural ve amaçlar doğrultusunda görev yapamaz.

4- Saltanat yönetiminin başlıca amacı saltanatın korunması, güçlendirilmesi ve sürdürülmesi olduğundan; hukuk, bu yönetim içinde tüm anlamını ve geçerliliğini yitirir. Oysa İslâmî yönetim, hukukun üstünlüğü, şeriatın egemenliği ilkesine dayanır.

5- Saltanat yönetiminde hukukun yerini keyfi uygulamalar aldığı için, temel insan hak ve özgürlüklerinden söz edilemez. Bu yönüyle de devlete temel insan hak ve özgürlüklerini güvence altına alma görevini yükleyen İslâm'ın karşısında yer alır.

6- İslâmî kanunlar uygulanıyor görünse, hükümdar halife yada emirül-müminin ünvanını taşısa da, tüm bu temel nitelikleriyle saltanat yönetimi gayri İslâmî, gayrî meşru bir yönetim biçimidir.²⁸⁷

Veliaht bırakmama konusunda Raşit halifelerin uygulaması dikkat çekicidir. Onlar, bırakın veliaht seçimini, yakınlarını devlet işlerinde kullanmaktan bile kaçınmışlardır. Mevdudi, onların tutumlarını anlattıktan sonra, sahabilerin kanaatini bildirme açısından Ebu Musa el- Eş'ari'nin şu sözlerini nakleder: "Hilafet müşavere ile ayakta kalabilen bir iştir. Saltanat ise, kılıç zoru ile ele geçen bir makamdır."²⁸⁸

Peygamberimizin (as) ve Raşit halifelerin uygulamasında asla veliah anlayışına yer yoktur. Kısaca belirtmek gerekirse, Hz Peygamber (as) halefi olacak kişiyi belirtmemiştir. Bazılarının, Hz Peygamber (as)'in Hz. Ebu Bekr'i halef tayin ettiği şeklindeki ifadesi, sadece namazda imamlık yapması ile ilgili işareten ibarettir. Şayet halife olarak anlaşılıysaydı, halife tartışmalarında mutlaka söz konusu edilirdi.

"Halifelik, başkasının değil, sadece Hz. Ali'nindir" şeklindeki görüşü, bizzat Hz. Ali tekzip etmiştir. Vefatı esnasında, oğlu Hz. Hasan'a biat etme meselesi sorulunca, "size bunu ne emreder, ne de yasaklarım. Siz daha iyi bilirsiniz" cevabını vermiştir. Hatta, "veliaht bırakmayacak mısınız?" diye gelen bir soruya, daha açık bir cevap vermiştir: "Hayır! Ben sizi Resulullah (as) bıraktığı gibi halefsiz bırakıyorum."²⁸⁹

Hz Ebu Bekir ve Ömer'in halef göstermesi ve şuraya havale meselesine gelince, hiç şüphesiz her ikisi de, seçilecek olanı müslümanların görül rızası ile kabul etmeleri şartına bağlamışlardır. Ayrıca, Hz. Ebu Bekir'e Sakife'de biat edilmesi, halifeliğin tamamlandığı esas biat değildir. Esas biat, ertesi gün

²⁸⁷ Ahmet ÖZALP, http://www.sevde.de/islam_Ans/S/33.htm

²⁸⁸ Mevdudi, a.g.e. s.95

²⁸⁹ Mes'udi, Murucu'z Zeheb, Kahire, Matbaatü's Saade, 1958, 2/42; İbni Kesir, el-Bidaye ve'n Nihaye, 8/13-14

tamamlanan ikinci ve genel biattır. Hz. Osman'ın da, şuradan sonra, genel biad yapılması ile halifeliği gerçekleşmiştir. Hz Ali'ye yapılan biat ise malumdur. Dolayısıyla, gönül rızası ile otoritenin devrinin gerçekleştiği bu uygulamalar, saltanatın veliahtlık şekline asla delil teşkil etmezler.²⁹⁰

Sonuç itibariyle yukarıda açıklanan ve tarih boyunca uygulanan veliahtlık sistemi, asla İslami değildir, İslamî usüllere göre kesinlikle geçersizdir.²⁹¹

Görüldüğü gibi İslam'da veliahtlığın asla yeri yokken maalesef yönetimdeki bu – İslam'dan dönüş anlamına - ilk irtica ve korkunç bid'ad, rivayete göre bir insanın bulunduğu şehirdeki valilik görevini kaybetme endişesiyle harekete geçmesinin ardından İslam devletine musallat olmuş ve hilafetten saltanata düşüşün açık alameti olarak, asırlar boyu bir daha düzelmek kaydıyla tarihimizi de, talihimizi de karartmıştır. "Raşit Halifelerin" aydınlık alanlarından "Isırcı Meliklerin" karanlık dehlizlerine geçişin kapısı, şüphesiz ki İslam'ın "emanet" ve "ehliyet" anlayışıyla insan değerlendirmesine taban tabana ters düşen veliahtlık olmuştur. Bu, "hakiki halifeliği" bitiren bir sapmadır. Maalesef bundan sonra gelen halifelerin artık sadece adı halifedir. "İnna lillah ve inna ileyhi râciun."!!!.. Ümmetin veya mümessillerinin kendi rızaları ile, şartlarına uygun en ehil ve bu makama layık insanı seçip özgür iradeleriyle biad etmeleri devri bitmiştir artık. "Hilafet" yerine "kisreviyye" ve "kayseriyye"; "halife" yerine de "cebbar" veya "cebbaru'l Anîd" gelmiştir.²⁹²

Neticede "devlet, hükümet, hakimiyet, otorite; ihtişam, tantana, debdebe, bolluk, zenginlik; tek kişinin bölünmez hakimiyeti ve bu hakimiyetin babadan oğula geçişi ilkesine dayanan yönetim biçimini ifade eden siyaset bilimi terimi...

²⁹⁰ Nevin A. Mustafa a.g.e. s. 154, 159-160

²⁹¹ Maverdi, İbn. Haldun, Abdulkadir el-Bağdadi, Gazali ve İbn. Teymiyye'den naklen M. Ziyaeddin er-Rayyis, age. s.308-315

²⁹² Nevin, age. s.158

hükümdarlık, sultanlık, padişahlık, krallık ve monarşi gibi isimlerle de anılan saltanat, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar dönemleri boyunca İslâm tarihinde görülen başlıca yönetim biçimi oldu. Günümüzde de Suudi Arabistan ve Ürdün gibi halkı Müslüman ülkelerde adıyla ve geri kalan benzeri ülkelerde de adıyla olmasa bile ruhuyla varlığını sürdürmektedir.

Yüzyıllar boyunca hükümdarların aynı zamanda "halife" ünvanını taşımaları, saltanat yönetimiyle hilafet yönetiminin birlikte düşünülmesine, birbirine karıştırılmasına, hatta saltanatın İslâmî bir yönetim biçimi olarak kabul edilmesine neden oldu. Oysa saltanat yönetimi ile İslâm'ın ön gördüğü yönetim biçimi arasında nitelikleri, amaçları ve oluşumu bakımından çok temel ayrılıklar, hattâ zıtlıklar vardır.”²⁹³

Burada girişin sonunda yaptığımız uyarıyı bir kere daha hatırlatmakta yarar görüyoruz: “Biz usul açısından yapılan yanlışlıklardan ve bunun getirdiği olumsuzluklardan bahsederken, Emevîlerden günümüze kadar gelen koca bir İslam tarihini asla inkar ediyor değiliz. O tarih içinde Müslümanların ellerinden geldiğince İslam'ı yaşadıklarını ve yaşatmaya çalıştıklarını asla inkar ediyor değiliz. Milyonlarca asker sivil Müslümanların, başlarındaki emirlerle beraber İslam'ı yaymak için ortaya koydukları insanüstü çabayı, nihayet O'nu doğduğu topraklardan alıp doğunun, batının, güneyin ve kuzeyin en uzak noktalarına kadar atlı yada piyade, karda kışta, sıcakta ayazda, aç susuz, yayan yapıldak, per perişan olarak insan ve tabiatla savaşa savaşa olağanüstü gayretlerle götürmelerini asla ve kat'a inkar ediyor değiliz. Binlerce yöneticinin, komutanın, alimin, edibin, mürşidin, müridin, katibin, sanatkarın, mimarın, mühendisin, seyyahın, eşrafın, esnafın, askerinin ve işçinin, aşık ve hamarat bir kızın elindeki gergefte nakış işler gibi işlediği ve adeta bir dantel ahengindeki eşsiz İslam Medeniyetini de asla görmezlikten gelemeyiz. Bu nankörlülüğü asla ne yaparız ne de yapmak isteriz. Bilakis biz selefimizi sever, minnet ve şükran

²⁹³ Ahmet Özalp, Saltanat, http://www.sevde.de/islam_Ans/S/33.htm

duyar, rahmet dualarımızı sunarız. Bizim çabamız daima doğruyu görmeğe ve göstermeğe çalışmak, hayra çağırmak, şerden, yanlıştan ve bid'attan sakınmak ve sakındırmaktır. İslam tarihi hatasıyla sevabıyla bizim tarihimizdir ve bizim dersler ve ibretler alacağımız mektebimizdir. Onu inkar ve reddetmek aklımızdan bile geçmez. Ancak ölçümüz İslam'dır. Hataları ve sevapları da onun mihengiyle değerlendirir, hükmümüzü ona göre veririz. ”

Evet, tarih okumaktan amaç, hatalardan ders alarak aynı yanlışlara tekrar düşmemektir. Tarih, böyle okunursa mekteptir.

Yezid'in Veliht Oluşu:

Sene h. 49. Muğire b. Şube Kufe'de validir. Muaviye, O'nu görevinden alarak, yerine Said b. Âs'ı atar.²⁹⁴ O da, hikayesini biraz sonra anlatacağımız şekilde Yezid ve Muaviye'ye gider ve veliahtlık işini akıllarına düşürerek anlatır. Hasan el-Basri'nin ifadesine göre, döndüğünde arkadaşlarına şöyle der: “Muaviyenin ayağını öyle bir azgınlık ve sapkınlık özengisine koydum ki, artık kıyamete kadar oradan kaldıramaz.”²⁹⁵

Bazı araştırmacılara göre Muğire bu işi ortaya atmadan önce Muaviye bunu zaten düşünüyor, planlıyor, zeminini hazırlıyordu. Ali Ertuğrul aracılığıyla öğreniyoruz: Ünal Kılıç'a göre Muaviye, oğlunun veliahtlığı için biat almaya kalkışmadan önce, onu bu görev için ehil hâle getirmeye çalışmış ve devlet yönetimi ve insanların idaresi hususunda tecrübe kazanabilmesi için ona bir takım görevler yüklemiştir. İstanbul'un fethi ile görevlendirmesi ve Hac emiri tayin etmesi gibi.

Muaviye'nin oğluna yüklediği bu görevlerin, onun şanını yüceltecek ve veliaht olarak tanınmasını kolaylaştıracak mahiyette olduklarının altı çizilmiştir.

²⁹⁴ Hasan İbrahim Hasan, Tarihu'l İslam, 1/281

²⁹⁵ Suyuti, Tarihu'l Hulefa, s.206

Halk nezdinde büyük bir itibarı bulunan Hıms valisi Abdurrahman b. Halid b. Velid'in 46/666 yılında öldürtülmesi ve Muaviye'nin ölümünden (60/679) sonra hilafeti kendine devretmeyi vaad ettiği Hz. Hasan'ın bazı rivayetlere göre 49/669'da vefat etmesi, Yezid'in 50/670'de İstanbul muhasarasına gönderilmesi ve 51/671'de Hac emiri tayin edilmesi dikkate alınacak olursa, Muaviye'nin bu fikre 50/670 yılından önce ulaştığını söylemenin mümkün olduğu ifade edilir.²⁹⁶

İşte bu ilk ve en önemli irtica, yani cahiliyeye dönüş olan bid'ad'ın kısaca hikayesi:

“Muâviye, oğlu Yezid'in veliahtlığı için halktan bîat almak istedi. Bu fikri ilk ortaya atan, Muğîre b. Şû'be olmuştu. Birgün bu zat, Yezid'in odasına gelerek şöyle demişti:

-Rasûlullah'ın ashabının ileri gelenleri, Kureyş'in büyükleri birer birer öldüler. Şimdi onların çocukları bulunuyor. Bu noktada halifeyi, sizin için bîat almaktan alıkoyan şey nedir, bilemiyorum.» Yezid,

-Böyle bir şey olabilir mi? diye sorunca da, Muğîre,

-Evet, diye cevap verdi.

Yezid, Muğîre'nin sözlerini babasına nakledince Muâviye, onu yanına çağırdı ve Yezid'e ne söylediğini sordu. Muğîre:

-Osman'ın vefatından sonra çıkan kargaşa ve dökülen kanları biliyorsunuz. Sizden sonra Yezid geliyor. Onun için bîat alınız. Size bir şey olursa halkı korur ve size halef olur. Kan dökülmez ve fitne de çıkmamış olur» diye cevap verdi. Muâviye,

-Bu işi kim halledecek? diye sordu. Muğîre buna karşılık,

²⁹⁶ Ali Ertuğrul, Kitap Tanıtma, Ünal KILIÇ'ın “Tartışmaların Odağındaki Halife Yezid b Muaviye” adlı Kitabının (Kayıhan Yayınları, İstanbul 2001) Tanıtımı, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/349.pdf>

-Kûfe'lileri ben ikna ederim. Basra'yı da Ziyad halleder. Zaten bu iki şehirden başka size karşı çıkabilecek bir şehir yoktur» cevabını verdi. Bunun üzerine Muâviye şöyle dedi:

-Öyle ise sen şimdi Kûfe'ye git. Orada kendilerine güvendiğin kimselerle bu konuda istişare et, sonra birlikte düşünürüz.

Muğîre, Kûfe'ye gitti, orada kendilerine güvendiği ve Umeyye Oğullan'nın adamı olduklarını bildiği kimselerle bu konuyu görüştü. Kûfeliler, bu düşüncüyü olumlu karşıladılar. Bunun üzerine Kûfe halkından bir heyet seçti, başlarına da oğlu Musa'yı geçirerek Şam'a gönderdi. Bunlar, Muaviye'nin huzuruna varınca Yezid'e bîat ettiklerini açıkladılar. Muâviye, bunlara,

-Bunu açıklamakta acele etmeyin. Bu şekilde düşünmeye devam edin, dedi. Bu heyet dönünce Muaviye'nin Yezid için bîat alma düşüncesi kuvvet kazanmaya başladı ve Ziyad'a bir mektup yazarak bu konuda fikrini sordu.

Bu mektubu alan Ziyad, Ubeyd b. Kâ'b en-Numeyrî'yi davet ederek ona şöyle dedi:

-Başkasına danışanın, güvendiği ve sırrını verebileceği birileri bulunur. Şimdi halk iki yeni huy edinmiş, sırrı ifşa etmek ve lâıyk olmayan kimselere nasihat etmek. Bir sır ancak iki kimseye verilebilir; sevap kazanacağını düşünen âhiret adamı ile şeref ve akıl sahibi dünya adamına. Toplumun itham edildiği bir mesele için seni buraya çağırılmış bulunuyorum ve aynı şey için sana bunları söylüyorum. Halife, bana mektup yazmış, Yezid için biat alma konusunda fikrimi soruyor. Halife halkın Yezid'e baş kaldırmasından korkuyor ve ona itaat etmelerini umuyor. İslâm ve onun güvenliği büyük bir meseledir. Yezid, yakaladığı avı küçümseyen yumuşak bir adamdır. Şimdi sen Halife'ye git ve Yezid'in bu özelliklerini anlat. Meseleyi biraz tehir etmesini söyle ve ona de ki: Bu işin sonraya kalması daha iyidir. Acele etme, çünkü bu işin geriye bırakılması halinde alınacak sonuç, aceleye getirmeyle kaybedilecek olandan daha iyidir.»

Ubeyd,

-Başka bir şey söyleyeyim mi?» dedi. Ziyad,

-«Ne söyleyeceksin?» deyince Ubeyd, şöyle devam etti:

-Muâviye'nin düşüncesinin yanlış olduğunu söyleme.

Ona oğlu Yezid'i kötüleme. Yezid'le görüş. Halife'nin sana, Yezid'e biat hususunda fikrini soran bir mektup yazdığını belirt. Şahsen halkın bazı gerekçelerle buna karşı çıkmasından korktuğunu, bunun çaresi olarak, halka karşı güçlü olabilmesi için onların kendisini itham ettikleri bazı şeyleri bırakmasının gerektiğini, ancak bu yolla hedefine nail olabileceğini düşündüğünü söyle.»

Ziyad,

-Çok doğru söyledin. Allah'ın izniyle git bakalım. Dedğin gibi olursa mesele yok. Eğer aksi olursa zaten bu saklı bir şey değildir. Sen düşündüklerini söylersin. Allah da bildiğini icra eyler» dedi.

Ubeyd, Yezid'le görüştü ve ona bu fikri söyledi. Bunun üzerine Yezid uygunsuz davranış ve hareketlerinin bir çoğunu bıraktı. Ayrıca Ziyad, Muâviye'ye Ukbe ile bir mektup göndermiş, bu hususta acele etmemesini telkin etmişti. Muâviye de bu fikri kabul etti.

Fakat Ziyad'ın ölümünden sonra Muâviye tekrar oğlu Yezid için biat alma düşüncesine kapıldı. Bu meyanda Medine valisi Mervan b. Hakem'e bir mektup yazarak şöyle dedi:

-Ben artık yaşlandım. Benden sonra halk içinde kargaşa çıkmasından korkarım. Yerimi birine bırakmak istiyorum. Fakat bu konuda senin Medinelilerle istişarede bulunmanı istedim. Böyle bir şey yapmadan meseleyi bitirmedim. Sen bu hususu onlarla görüş ve düşüncelerini bana bildir.»

Mektubu alan Mervan halkı topladı ve meseleyi kendilerine iletti, onlar: «Doğrudur, bizi serbest bırakmasını ve bu işi kesin bir şekilde bağlamamasını isteriz» dediler. Mervan, bu kararı Muâviye'ye bildirdi.

Ancak Muâviye, bu karara oğlu Yezid'i vâliyaht yaptığını açıklayan bir cevapla karşılık verdi. Mervan, yine halkı topladı ve,

-Halife, bundan sonraki halifenizi seçmiş, işi size bırakmayarak oğlu Yezid'i vâliyaht yapmıştır» dedi. Abdurrahman b. Ebî Bekr ayağa kalkarak,

-Siz Ümmet-i Muhammed'in iyiliğini düşünmüyorsunuz. Bu işi saltanat haline getirmek istiyorsunuz. Bir sultan ölecek yerine oğlu geçecek» dedi.²⁹⁷

Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Zübeyr de Muâviye'nin kararına karşı çıktılar. Mervan, daha sonra bu durumu Muâviye'ye bildirdi.

Muâviye, valilerine Yezid'i öven bir mektup yazmış, Şam'a heyetler göndermelerini istemişti. Medine'den Muhammed b. Amr, Basra'dan da aralarında Ahnef b. Kays'ın da bulunduğu birer heyet geldi. Muhammed b. Amr, Muâviye'ye;

-Her çoban, sürüsünden sorumludur. Ümmet-i Muhammed'in başına getireceğin kişi hususunda dikkatli ol, dedi. Heyetler toplanınca Muâviye, onların yanına girmeden önce Dahhak b. Kays el-Fihri'ye şunları söyledi:

-Önce ben konuşacağım. Ben konuşmamı bitirince sen ayağa kalkar ve oradakileri Yezid için biat etmeye çağırır, bana da onu vâliyaht yapmamı teklif edersin.

Muâviye, heyetlerin bulunduğu salona girdi ve burada bir konuşma yaptı. İslâm'ın yüceliğinden, halifeliliğin kutsallığı ve öneminden bahsetti. Halifelere itaat etmenin Allah'ın emri olduğunu hatırlattı. Sonra Yezid'i söz konusu yaparak onun meziyetlerini saydı ve devlet idaresi hususundaki bilgisini anlattı, ona biat edilmesini istedi. Muâviye susunca Dahhak ayağa kalktı ve şöyle dedi:

-Ey mü'minlerin emiri. Bu insanlara sizden sonra onları yönetecek bir halife mutlaka şarttır. Birlik ve beraberliği, dostluğu denedik. Bunlar kan dökülmesine daha çok mâni ve

²⁹⁷ İbnü'l-Esir, III, 314-316

daha emin bir yol oluyor, hayırlı sonuç veriyorlar. Önümüzdeki günler zor olacağı benziyor. Halifemizin oğlu Yezid, güzel huyuyla, doğru yoluyla benim bildiğimden daha yücelerdir. O ilim ve ahlâk bakımından bizim en üstünümüz, en ileri görüşlü olanımızdır. Kendisini veliaht yapınız. Sizden sonra bizim için bir bayrak, bir sığınak olurlar.

Birkaç kimse daha bu mânâda konuşma yaptılar. Bunun üzerine Muâviye, Ahnef b. Kays'a dönerek,

-Sen ne diyorsun, ey Ebû Bahr?» diye sordu.

Ahnef şöyle cevap verdi:

-Doğru söylesek sizden, yalan söylesek Allah'tan korkuyoruz. Ey mü'minlerin emiri. Siz Yezid'i, bizden daha iyi tanırırsınız. Onun gece ve gündüz hayatını, açık ve gizlisini, girdi ve çıktısını bilirsiniz. Eğer onu, Allah ve ümmet için uygun görüyorsanız mesele yok. Başka türlü görüyorsanız, siz âhirete gitmek üzereyken kendisini dünyaya bırakmayınız. Bize düşen ancak size itaat etmektir.

Bundan sonra Muâviye, taraftarlarına ihsanlarda bulundu, uzak olanlara iyi davrandı ve onları idare etti. Sonunda halkın çoğu onun kanaatine katıldı ve Yezid'e bîat etti.

Irak ve Şamlıların bîatını alan Muâviye, bin süvari ile Hicaz'a hareket etti. Medine'ye girince halka hitaben bir konuşma yaparak Yezid'i anlattı. Onu övdü ve,

-Akıl, soy ve ahlâk bakımından halifelîğe ondan daha lâyük kim var? diye sordu. «Seller köprüyü bölmeden, bazılarının aklının başına geleceğini sanmıyorum. Sizleri yeterince uyarılmış oldum» dedi ve şu mealde bir şiir söyledi:

«Ey Amr! Âl-i Mustalık'ı uyarılmış, bana itaat et ve git demiştim. Eğer sen bana gücümün yetmeyeceği şeyleri yüklersen, Yaratanın yaptığı zaman seni sevindiren şeyi sana yaparım ki, Bu da seni üzer. Sana sunduğumu al ve tadına bak.»

Muâviye'nin gelişinden önce üç kişi Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Ömer, Medine'yi terkederek

Mekke'ye geçmişlerdi. Medine'den Mekke'ye geçen Muâviye, orada hac vazifesini ifa etti ve üçünü de yanına getirtti. Bu üç kişi, Muâviye ile konuşmak üzere sözcü olarak İbn Zübeyr'i seçmişlerdi. Muâviye onlara şöyle dedi:

-Size karşı tutumumu, ailelerinize olan bağlılığımı, sizi savunduğumu biliyorsunuz. Yezid, sizin kardeşiniz ve amca oğlunuzdur. Ona halifelik unvanı vermenizi, onu görevinden sizin almanızı, ona emirler vermenizi, servet biriktirip, dağıtmanızı istiyorum. O bu konuların hiç birinde size karşı çıkmaz.

İbn Zübeyr bu konuşmaya,

-Biz, sizden üç şeyden birini yapmanızı istiyoruz» diye cevap verdi. Muâviye,

-«Nelerdir?» diye sorunca da onları şöyle açıkladı:

-Rasûlallah'ın yaptığı gibi yaparsınız. Hz. Peygamber, vefat ettiği zaman kimseyi yerine veliaht yapmamıştı. Halk daha sonra Ebû Bekr'i seçti.

Muâviye, burada şöyle bir itirazda bulundu:

-İyi ama sizin içinizde şu anda Ebû Bekr gibi biri bulunmamaktadır.

İbn Zübeyr devam etti:

-Ebû Bekr, bu işi kendi akrabasından olmayan bir Kureyşliye bıraktı, onu veliaht yaptı. İsterseniz Ömer'in yaptığı gibi yapınız. Ömer de kendisinden sonra kimin halife olacağını kendi oğlu ve kardeşinin içinde yer almadığı altı kişilik bir şuraya havale etmişti.» Muâviye,

-Başka bir diyeceğiniz var mı?» diye sordu. İbn Zübeyr ve arkadaşları,

-Hayır» diye cevap verince Muâviye şöyle devam etti:

-Ben sizinle görüşmek istedim. Birini uyan kimse artık ondan sonra, o konuda yaptıkları hakkında mazur olur. Ben daha önce sizinle konuştuğum zaman, bazılarınız kalkıp bana halkın önünde itiraz ediyordunuz. Ben ise olanları hep hoş görür, affederdim. Şimdi bir şey söyleyeceğim. Yemin ediyorum ki,

eğer herhangi biriniz burada bana itiraz edip karşı çıkan bir söz söylerseniz, ikinci bir cümle söylemeye fırsat bulamadan boynu kılıçla vurulur.» Muâviye, bundan sonra muhafızlar komutanını çağırdı ve bu üç kişiden her birinin başına kılıçlı iki asker dikmesini, eğer herhangi biri kendisi konuştuğu zaman tasdik veya itiraz şeklinde bir kelime sarfedecek olursa, orada kafalarını uçurmalarını emretti. Oradan hep beraber çıktılar. Muâviye minbere çıkarak şöyle bir konuşma yaptı:

-Bu arkadaşlarınız müslümanların ileri gelenleridirler. Onlarsız bir şey başarılmaz, onlara danışılmadan bir karar verilemez. Şimdi bunlar kendi rızalarıyla Yezid'e bîat etmiş bulunuyorlar.

Bu açıklama üzerine onların bîat etmesini bekleyen halk da bîat etti. Bundan sonra Muâviye, önce Medine'ye gitti, oradan da Şam'a döndü. Rivayete göre İbn Ömer, Muâviye'ye şöyle dedi:

-Seninle ümmetin üzerinde ittifak ettiği şeye katıldığıma dair anlaşıyorum, bîat ediyorum. Eğer bu ümmet Habeşli bir köleyi seçse onlardan yine ayrılmam.

Muâviye'nin halife seçimindeki bu tavrı, tarihçiler tarafından şu noktalarda tenkide uğramıştır:

Yezid'e bîat edilmesine taraftar olmayan gurubu önemsememiştir. Oysa onlar, halifelik için umutlanan gurubun ileri gelenleri idiler. Muâviye, onların Yezid'in veliahtlığı konusundaki karşı çıkmalarını dikkate almamıştır. Hattâ Mekkelilerin bîatını alabilmek için o üç kişinin bîat ettiklerini açıklamıştır. Böyle bir tavır halifelik makamına hiç yakışmayan bir şeydir. Bu tavrın ileride temas edeceğimiz Yezid zamanında meydana gelen üzücü olaylara sebep olduğu şüphesizdir.

Halifeliğe oğlunu getirerek, İslâm devletini ve hilâfeti, bir aileye dayalı krallık haline getirmiştir. Oysa o zamana kadar halifelik, istişare ve Kureys'ten seçilme esasına dayalı bulunuyordu. Ayrıca Muâviye'nin ihdas ettiği bu tarz, genellikle halkın lâıyk ve dürüst olmayanlarının halife olmalarına,

halifelerin kendilerini dünya zevklerine kaptırmalarına ve halkı ezmelerine yol açar.

Bu tenkitlerin karşısında, halifeliğin bir aileye bağlanmasında, ümmetin beraberliğini korumak açısından hayır bulunduğunu belirten görüşler de ileri sürülmüştür. Bunlar, halifenin seçileceği halka genişledikçe halifeliğe talip olanların sayısının artacağını, İslâm topraklarının genişlemesinin de bunda etkili olacağını kaydetmişlerdir.

Elbette bu görüşler, tartışma götürür niteliktedir. Ancak, bu görüşün sahipleri, Muâviye döneminde, ona karşı çıkanların da, aynı sistemi benimsediklerini belirtirler: Meselâ Muâviye'yi oğlu Yezid'i veliaht yaptığı için en çok tenkit edenler Şiilerdir. Oysa Şiilerin kendileri de halifeliği Hz. Ali ve oğulları arasında babadan oğula intikal ettirerek düzenlerler. Ayrıca Abbas'ın soyundan gelenler de aynı yolu takip etmiş, halifeliği Abbasî hanedanı dışına taşmayacak olan bir hak olarak görmüşlerdir. Bunlar, müslüman gurupların hilâfet meselesindeki tavırlarıdır. Bunlar üzerinde İslâm hukukçularının da farklı tespit ve değerlendirmeleri bulunmaktadır.²⁹⁸

Sonuç itibariyle Yezid'in veliahtlığı, tayin edenin babadan oğula, hem de veraset niyetiyle olması, kendisinin bazı büyük günahları işlediği için (fisk) adaletinin bulunmaması gibi hilafet şartlarını taşımaması, ümmetin veya mümessillerinin rızaları ile biat'ın gerçekleşmemesi bakımından asla "istihlaf'a" benzer meşru bir usül ile olmamıştır ve İslam hukukuna göre kesinlikle geçersiz bir işlemdir.

Fakat ne yazık ki, hilafetten saltanata sapıştaki bu en büyük etken, öyle bir yerleşti ki, Muğire'nin dediği gibi, Muaviye'nin ayağı, “kötü bir çığır açanların, kıyamete kadar arkadan gelenlerin de veballerini almaları” kaidesine daha o üzengiden kalkmamış, yani veliahtlık usulü, “sözde hilafet”in(!) ilgasına kadar devam etmiş, Müslümanlar o günden sonra bir

²⁹⁸ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihî, 2/307-312

daha özgür iradeleriyle asla kendi yöneticilerini seçememiş ve denetleyememiş, işi göstermelik biad veya cülûslarla götürmek zorunda kalmışlardır.

Nevin A. Mustafa dikkatimizi çeker: "Liderlik modellerinden her birinin başka bir isim altında gerçekleşmesi mümkündür. Bu mülahazanın önemi, gerçekleri çirkinliklerden ayıklama arzusunda saklıdır. Çünkü sistemler, kendilerini iyi nitelikteki kavramlarla adlandırmağa yönelirler. Bu yüzden adlarla yetinilmemeli, bu isimlerin arkasında gizli ve saklı öz ve gerçeği araştırmalıdır."²⁹⁹

Bunu şunun için söylüyordu: Yönetimin başındaki insana "halife" deniliyordu. Yönetime de "hilafet"... Oysa, saltanatla hilafetin anlamı değişmiş, "halifeler" yerine "ısrıcı melikler" gelmişti. Yani hilafetin adı kalmış, özü ve ruhu kaybolmuştu. "Hatta -yönetimin- "hilafet"ten "saltanat"a dönüştüğü -bazı asırlarda bu kelime "baskı" ve "zulüm"le eş anlamlı olmuştur.- Bunun için fukahanın fikhî araştırmalarında "hilafet" terimini bırakıp, onun yerine "imamet" terimini kullandıklarını görüyoruz."³⁰⁰

Nihayet 3 Mart 1924 tarihinde TBMM de hilafetin ilgası için yapılan müzakerede bir İslam alimi olan Seyyid Bey, hilafetin "hakiki" ve "sûri" iki çeşidinin olduğunu, hakiki hilafetin şartlarının şimdi mevcut olmadığını, halbuki şimdiki hilafetin "surî" yani "şeklen hilafet" olduğunu, cebir, şiddet ve tagallüp ile zaptolunan bir nevi hükümdarlık olduğunu söylemiş, yapılan oylama sonucu şeklen var olan, aslında hilafet değil saltanat olan durum, tamamen ortadan kaldırılmıştır.³⁰¹

Hayrettin Karaman macerayı şöyle özetler: "Hz. Peygamber (sav)'den sonra hilâfetin şartlarını taşıyan ve bu vazifeyi hakkıyla yürüten beş halîfe (Hulefâ-i Râşidîn: Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Alî, Hasan) gelmiştir. Muâviye b. Ebî

²⁹⁹ Nevin, age. s.179

³⁰⁰ Nevin, age. s.169

³⁰¹ MEB.İslam Ansiklopedisi, "hilafet" maddesi. 4/152-153

Süfyân'ın haksız başkaldırısı ve çeşitli hîle ve düzenlerle iktidarı ele geçirmesinden sonra gerçek hilâfet dönemi sona ermiş ve saltanat dönemi başlamıştır. Bundan sonra gelen yöneticiler, halîfe ismini taşısalar bile hakikatte hükümdardırlar, sultandırlar.³⁰²

Bir Temenni:

Yeniden dirilişin en önemli adımı, İslam'ın daha başında kazandırdığı hilafet bilinciyle Müslümanların, aralarından en uygun olan birisini, özgür iradeleriyle seçerek başa getirmeleri olacaktır inşallah. Allah'tan bunu ümit ederek yürekten istiyoruz. Bu, iki açıdan fevkalade önemli bir meseledir. Birincisi, İslam düşmanları, tamamen farklı şeyler olmasına rağmen, hilafeti de saltanat gibi göstermeye çalışarak onu karalamaya çabalamışlar, ellerindeki güçle maalesef kısmen de olsa başarılı olmuşlardır.

İkincisi, asırlarca saltanat idaresinde yaşamış Müslümanların içine maalesef saltanat ve veliahtlık usulü öyle bir sinmiş ki, bugün seçimle belirlenen en demokratik alanlarda bile, mesela bir dernek, bir sendika veya bir siyasi parti seçimlerinde bile, krallık, padişahlık veya veliahtlık usulü kendini gösteriyor, hatta cehalete bakınız ki bu bir fazilet ve vefa örneği (!) sayılıyor, yasaların şöyle veya böyle sağladığı zorunlu imkanlar bile göstermelik ayak oyunları ile tıkanıyor, özgür seçim ortamı boğulmaya çalışılıyor.

Bunlar yetmezmiş gibi bir de bin bir vaatlerle rica minnet seçilen “başkan”lar, kısa zamanda kendilerini kral gibi görmeye başlayarak sorumsuz hareket ediyor, istişareyi, danışmayı, hatta en yakın kader arkadaşlarını bile terk ediyor, keyfi hareket etmekten kaçınmıyor, denetlenmekten, hesap sorulmaktan hoşlanmıyor, ehliyetini aramadan dilediğini dilediği işi getiriyor, altlarından mutlak itaat bekliyor, soran, sorgulayan, fikirlerini

³⁰² İslamın Işığında Günün Meseleleri, 3/

açıkça söyleyenler, takdir yerine tekdir edilip azarlanıyor ve dışlanıyor. Bütün bunlar, olmamasının gerektiğine inanılan şeyler olmasına rağmen maalesef oluyor.

Öyleyse toplumun ta içlerine kadar sinmiş, iliklerine kadar işlemiş, köklerine sirayet etmiş saltanat düşüncelerinin bu ağır ve kokmuş tortularının iyi tanınması ve temizlenmesi, yeniden istenen oluşumlarda kesinlikle gereken bir durumdur.

Saltanata dönüşmüş olan hilafetin kaldırılması, yanlış gidişi durdurmak ve doğru gidişe yeniden bir imkan vermek gibi bir faydayı sağlayacaksa, hiç şüphesiz “şerden doğan hayra” güzel bir örnek olacaktır. O zaman Erzurumlu İbrahim Hakkı merhumun şu mısralarını bir de bu açıdan değerlendirerek okuruz:

Hak şerleri hayreyler,
Zannetme ki gayreyler.
Arif anı seyreyler.

Mevla görelim neyler,
Neyleirse güzel eyler.

Veliahtlıkla Gelen Bozulmalar:

Yukarıda İslam Devletinin özelliklerini sayarken şunları maddeleştirmiştik: Hukukun Üstünlüğü, Adalet, Eşitlik, Danışma, Sorumluluk, Devlet Malı.

Hilafetten saltanata saparken bütün bu sayılanların gümbür gümbür yıkılması, maalesef görülen en acı manzaralardır. Bu sapmanın ardından bundan sonra krallar gibi seçilen sözde halifelerin, krallar gibi yaşadıklarını görürüz..³⁰³ Artık halkın ortalama refah seviyesinden maaş alan, basit yiyeceklerle yetinen, yamalıklı elbiseler giyen, halkın arasında dolaşan, güneş altında onların şikayetlerini dinleyen, gölgeliklerde dinlenen,

³⁰³ TDVİA. 17/543

basit evlerde oturan, camilerde namaz kıldıran, namazdan sonra cemaata dönerek onların dertlerini dinleyen, onlara öğütler veren, iş yerinde kapıcı bulundurmeyen... halifeler gitmiş, yerine krallar gibi yaşayan, krallar gibi yiyip içen, hatta alkol kullanarak sarhoş olan, tavus kuşu gibi süslenerek sırmalı kaftanlar içinde hindiler gibi kubarın, halkından kopuk olarak saraylarda yaşayan, kendilerine ulaşılmak kolay kolay mümkün olmayan, hak hukuk yerine emirlerinin geçmesini isteyen, neredeyse astığı astık, kestiği kestik melikler, krallar, sultanlar, şahlar, padişahlar gelmişti. Hz. Ömer'e rastlasalardı epey kamçı yiyecek bir hayli fukaralar...

Saltanat düşüncesinin zirvesi sayılacak bu duruma çarpıcı bir örnek, dindarlığı ile tanınan bir veliahtın, "halife" olduğu kendisine haber verilince okumakta olduğu Kur'an'ı kapatarak bir tarafa koyup: "Bu, artık seninle benim ayrılmam demektir." diyebilmesidir.³⁰⁴

Sayılan alanlardaki değişimi şimdi biraz daha yakından görelim.³⁰⁵

Hukuk Yargı ve Adalette Bozulmalar:

Asr-1 Saadet'te hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı ve adaletin bütün yönleriyle uygulanması hakkında yukarıda kısaca bilgi verilmişti. Saltanat döneminde bunların nasıl uygulandığına bakarak bir mukayese yapalım isterseniz. Kendilerine, olmadıkları halde "halife" dedirten bu insanların kanun karşısındaki kayıtsızlıkları, elbette halka da kötü örnek olarak yansıyor ve kamu vicdanını yaralıyor, olumsuz etkiliyordu. Hukukun saygın olmadığı ve ilkelerinin korunmadığı bir devlet

³⁰⁴ Müberred, Kamil, 3/334.den naklen Ahmet Yaman, Siyaset Hukuk İlişkisi, s. 49

³⁰⁵ Verdiğimiz kaynaklar yanında bu konularda derli toplu bilgiler için bkz. Siret Ansiklopedisi, 4/105 vd.

ve toplumda, gücün ve kaba kuvvet hakim olması, giderek yıkılıp yok olması kaçınılmazdır.

Kur'an'a göre devletin başlıca amaçlarından birisi adaletin sağlanmasıdır. Adaleti sağlayabilmenin zorunlu şartlarından birisi, adaleti sağlayabilecek kanunların var olması, diğeri de bu kanunların herkese adaletle uygulanmasıdır. Hukukun üstünlüğünden maksat da budur. Allah'ın hâkimiyeti, İslam dininin en temel esaslarındanıdır. Allah (azze ve celle) ın koyduğu kanunlar toplamı olan İslam hukukunun üstünlüğü ilkeleri, saltanat yönetiminde yerini hükümdarın mutlak egemenliği ile saltanatın korunması ve sürdürülmesi ilkelerine bıraktığı için, adaletin yerini zulüm aldı.

Adaletin sağlanabilmesi için yargının bağımsız olması zorunludur. Allah'ın hakimiyetinin fiilen ortadan kaldırıldığı, şeriatın üstünlüğü ilkesinin tanınmadığı, bunun yerine keyfiliğin egemen olduğu saltanat yönetiminde ise yargı bağımsızlığından söz edilemez. Raşid Halifelerin uygulamalarıyla somutlaşan İslâmî anlayışta hâkimler halife tarafından atanır ve ancak belli şartlarda yine halife tarafından görevden alınabilirdi. Hâkimler hüküm konusunda tam anlamıyla bağımsızdılar. Çünkü onlar hukukun üstünlüğünü, egemenliğini temsil ediyorlardı. Görevleri, önlerine gelen kişiye, bu kişi ister halife, ister sıradan vatandaş olsun, şeriatın hükümlerini eşit biçimde uygulamaktı.

Ancak saltanat yönetiminde hâkimler hükümdarların istekleri, saltanatın çıkarları doğrultusunda karar vermek zorunda bırakıldılar. Yargı kurumu siyasal amaçların, kişisel niyetlerin aleti durumuna getirildi. Yalnız hükümdar değil, yönetim kademelerinde yer alan tüm devlet görevlileri yargı mekanizmasını etkileyebiliyor, istedikleri kararı çıkarabiliyorlardı. Valiler bile isteklerini yerine getirmeyen hâkimleri görevden alabiliyor, başka bir kişiyi hâkim olarak atayabiliyorlardı.

Bütün bu nedenlerden dolayı gerçek bilginler, hukukçular zulme ortaklık olarak niteledikleri böyle bir görevi almaktan

kaçınıyor, hattâ bu konuda işkenceyi, ölümü bile göze alıyorlardı. Büyük bilgin Ebu Hanife'nin saltanatın aleti durumuna düşmektense işkenceyle öldürülmeyi yeğlemesi, bu yönetim içinde yargı bağımsızlığının ve adalet sisteminin ne büyük darbeler yediğini göstermesi bakımından son derece önemlidir.³⁰⁶

Bilindiği gibi İslâm'ın yönetim alanındaki temel ilkesi, Allah'ın mutlak hakimiyetinin kabulüdür. Bu ilke uygulama alanında kendini “şeriatın her şeyin üstünde yer alması” biçiminde gösterir. Saltanat yönetimi ise hükümdarın mutlak egemenliğine dayanır. Bu yönetim biçiminde şeriat bir hukuk sistemi olarak uygulanıyor görünse de, saltanatın çıkarları şeriatın üstünlüğü ilkesinin yerini almıştır. Bu nedenle saltanatın çıkarları gerektirdiğinde şeriatın hükümleri ya görmezden gelinir, yada bu çıkarlar doğrultusunda değiştirilir. Başta kanunlar olmak üzere tüm sistem hükümdarın mutlak egemenliği ve saltanatın çıkarları doğrultusunda düzenlenir.

Saltanat tarihi, yönetimin bu temel ilkesindeki köklü değişimi yansıtan sayısız örnek ve uygulamalarla doludur. Saadet asrına en yakın olması ve birçok sahabenin henüz hayatta bulunması gibi sebeplerle değişimin en az ölçülerde olması gerektiği Emeviler döneminin kimi uygulamaları ile bu değişimin saltanatın yapısıyla ne denli ilişkili olduğu gösterilebilir:

Hz. Peygamber, İslâm devleti ile anlaşmalı (muâhid) gayr-i müslimlerin diyetinin Müslümanların diyeti ile aynı olduğuna hükmetmişti. Raşit Halifeler dönemi boyunca da uygulama bu doğrultuda oldu. İlk Emevî hükümdarı bu uygulamayı değiştirerek diyetin yarısını kendisi almaya başladı.³⁰⁷ Benzer bir uygulama da miras alanında görüldü. Saltanat yıllarına kadar Kur'an emirleri doğrultusunda müslüman

³⁰⁶ Bkz. Ahmet Özalp, ay

³⁰⁷ İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye, VIII, 139

kâfire, kâfir de müslümana varis olamıyordu. Emeviler dönemiyle birlikte müslümanlar kâfire varis sayıldı. Bu uygulama Ömer İbn Abdulaziz tarafından ortadan kaldırıldı; ancak Hişam İbn Abdulmelik hanedan üyeleriyle ilgili olarak yeniden eski uygulamaya döndü.³⁰⁸

Muhaddis en-Nesaî'nin, "Sünen"inde yer verdiği bir bilgiye göre Mervan b. Hakem, Yemame bölgesinde âmil olarak görev yapan Useyd b. Hudayr'a:

-Muaviye bana, "bir kimsenin malı çalınırsa onu nerede bulursa alabilir," dedi şeklinde bir mektup göndermiş ve uygulamanın böyle yapılmasını istemişti. Bunun üzerine Useyd de şu cevabı vermişti:

-Hz. Peygamber (sav) "Bir kimse çalınmış bir malı satın alırsa, mal sahibi isterse bedelini ödeyerek müşteriden malı alır, isterse de hırsıza döner," buyurmuş; Ebu Bekir, Ömer, Osman da aynı şekilde hüküm vermişlerdir.

Mervan, Useyd'in bu cevabî yazısını Muaviye'ye iletince, kendisine şöyle demişti:

-Ne sen, ne de Useyd, bana hüküm beyan edemezsiniz! Aksine ben sizlere hükmederim. Öyleyse benim emrimi yerine getir.³⁰⁹

İbn-i Şihab ez-Zührî'nin, Davud b. Hind kanalıyla el-Mesruk'tan yaptığı rivayete göre Muaviye, müslümanın ğayr-ı müslime varis olabileceğini öne sürmüş ve Şam bölgesinde de bu yönde hüküm verilmesini temin etmişti.³¹⁰ Oysa bu hüküm Hz. Peygamberin (sav) şu açık talimatına aykırıdır: "Farklı dinlerden olanlar, birbirlerine mirasçı olamazlar."³¹¹ "Müslüman kâfire,

³⁰⁸ İbn Kesîr, el-Bidaye, VIII, 139, Ahmet Özalp, http://www.sevde.de/islam_Ans/s/33.htm

³⁰⁹ Nesaî, Sünen, Buyu', 96. Ahmet Yaman, age. s.52

³¹⁰ Cassas, Ahkamu'l Kur'an, 2/146

³¹¹ Ebu Davud, Feraiz, 10; Tirmizî, Feraiz, 16; İbn. Mace, Feraiz, 6; Darimî, Feraiz, 29; Ahmed, Müsned, 2/187,195

kafir de müslümana varis olamaz."³¹² Bu tasarrufu el-Mesruk: "İslamda Muaviye'nin verdiği bu hükümden daha tuhaf ve acıba bir hüküm verilmemiştir", diyerek garipsemiştir.³¹³

Muaviye daha sonra müslümanın kafire mirasçı kılınması yönündeki kanaatını Ziyad aracılığı ile ünlü kadı Şurayh'a da bağlayıcı bir emirname ile iletmişti. Kadı Şurayh, önceleri doğru bildiği şekliyle hüküm verirken, bu emirnameden sonra siyasi merkezin kanaati doğrultusunda karar vermiş ve her defasında da "Bu müminlerin emirinin hükmüdür," diyerek kendisinin aksi kanaatte olduğunu izhar etmiştir.³¹⁴

Malasef Saltanat devirlerinin en acı yönlerinden biri de, görüldüğü gibi yargıya müdahaledir. Siyasetin ve icranın, bu günkü kavramıyla yürütmenin yargıya müdahalelerinin olduğu yerde haktan, hukuktan, adaletten ve özgürlüklerden bahsetmek, elbette ki anlamsızdır. Bu konuda birkaç örnek daha verelim:

Emevîlerin ilk Basra valilerinden Abdullah İbn Amr b. Gaylan kendisine taş atan bir adamı yakalatarak elini kestirdi. Eli kesilen adam valiyi Muaviye'ye şikayet etti. Adalet bekleyen adamın aldığı karşılık, "Elinin diyetini Beytülmal'den öderim ama, valimi kesinlikle cezalandıramam" oldu.³¹⁵

Muaviye'nin bir başka valisi Ziyad b. Ebih Kufe'de, camide taş atarak kendisini protesto eden otuz kişinin ellerini hiç tereddüt etmeden kestirdi. Mazlumların adalet için başvurabilecekleri ortada bir merci de yoktu.³¹⁶

Muaviye'nin Yemen valisi Busr İbn Ebi Ertat, kendisinden önceki vali Ubeydullah İbn Abbas'ın iki küçük çocuğunu yakalatarak öldürttü. Çocukları gözlerinin önünde boğazlanan zavallı anne aklını yitirerek çıldırdı. Bu zulme tanık

³¹² Buharî, Feraiz, 26; Müslim, Feraiz, 10; Tirmizî, Feraiz, 15; İbn Mace, Feraiz, 6; Darimî, Feraiz, 29; Malik, Muvatta, Feraiz, 10; Ahmed, Müsned, 2/95

³¹³ Cassas, age. 2/146

³¹⁴ a.y.Bu ve başka örnekler için bkz. A. Yaman, age. s. 48-58

³¹⁵ İbnül-Esir, el-Kamil, III, 248; İbn Kesîr, el-Bidaye, VIII, 71

³¹⁶ Taberi, IV, s. 65; İbnül-Esîr, el-Kamil, III, 228

olan Kinaneli bir kadın kendini tutamayarak valiye şöyle haykırdı:

-Erkekleri öldürmeniz yetmedi de şimdi sıra çocuklara mı geldi? Cahiliye devrinde bile onlara dokunulmuyordu. Ey İbn Ertat! Çocukları ve yaşlıları öldüren merhametsiz bir hükümet, kardeş kanı dökmeksizin yaşayamaz. Böyle bir iktidardan daha zalim kim olabilir?"³¹⁷

Meşru temeller üzerine kurulmayan, varlığını zorbalıkla sürdüren bir yönetimin temel niteliğinin zulüm olması kaçınılmazdır. Saltanat yönetiminin kurulmasıyla başlayan bu şiddet ve zulüm uygulamaları giderek daha çoğalmış ve sertleşmiştir. Zulüm, ikinci Emevi hükümdarı Yezid döneminde akıl almaz boyutlara ulaşmıştır. Hz. Hüseyin ile aile üyelerinin uğradıkları katliâmın anısı tüm dehşetiyle halâ hafızalarda yaşamaktadır. Harra olayından sonra, her şeyin mübah ilan edildiği üç gün boyunca Medine'de işlenen cinayetler; Hz. Abdullah İbn Zübeyr'le yapılan savaş sırasında kuşatılan Mekke'nin mancınıklarla dövülmesi, Kâbe'nin bile taşla tutularak yıkılması saltanat yönetiminin zulüm niteliğini ortaya koyan sayısız örneklerden yalnızca birkaçıdır.³¹⁸

Evet, saltanat sayesinde halifeler zamanında devlet başkanlarının yargıç önünde davacılarla yan yana eşit olarak durduğu günlerden, devletin kapısındaki kapıcıların bile mahkemeye müdahale ettikleri günlere gelindi. Hukukun üstünlüğü katledildi.

Ebu Hanife gibi bir ilim otoritesinin fetva vermekten, yönetimle ilgili alanlarda görüş açıklamaktan resmen yasaklanmasını nasıl izah edebiliriz? İşi ne kadar ileri götürerek onu zindanlarda işkence ile inlettikleri, hatta zehirledikleri malumdur. İmanın, kadılık görevini niçin kabul etmediğini ifade

³¹⁷ İbn Abdilberr, el-İstiab, I, 65; Taberi, Tarih, IV,107; İbnül-Esir, el-Kâmil, III, s. 193; İbn Kesir, el-Bidaye, VIII, 90

³¹⁸ Bkz. Ahmet Özalp, ay

eden Şu sözleri, zulmün ve yargıya haksız müdahalenin boyutlarını belirlememizde önemlidir:

"Vasıt Mescidinin kapılarını saymak gibi (basit ve zararsız) bir görev teklif etse, onu bile kabul etmem. Hem nasıl olur da bu görevi kabul ederim? O, idam edeceği birisinin ölüm fermanını yayacak, sonra ben de onu onaylayacağım, öyle mi? Allah'a and olsun ki, böyle bir sorumluluğa asla katlanamam."³¹⁹

Saltanatın hakimlere baskısını gören dindar alimler, yargıçlıktan, acaip bahaneler icadıyla kaçmıŐlar,³²⁰ hatta memleketlerini terkedip gitmiŐler,³²¹ olanlar da istifa etmek zorunda kalmışlardır. Kadı Őurahy'da olduğu gibi. Bu yüzden bazı beldelerin bir süre kadısız, yargıçsız kaldığı bile olmuştur.³²²

Bu dindar müçtehit ve fakihlerin ne kadar haklı olduklarına dair, konuyla ilgili yapılmış çalıŐmalardan aktaracağımız işte birkaç misal daha:

Ebu Cafer el-Mansur, hicri 149 yılında hacca gitmek istemiş, giderken de İsa b. Musa adlı güvenilir bir adamına, daha önce iktidar kavgaları sebebiyle hapsettiği amcası Abdullah b. Ali'yi kimseye haber vermeden gizlice öldürmesini havale etmişti. Verilen emrin sorumluluğunu vicdanında hisseden İsa b. Musa, ikisi de ünlü birer fakih olan İbn Ebi Leyla ve İbn Őbrme'ye danıŐtı. Birinci fakih, devlet başkanının emrinin bağlayıcı olduğunu (!..) söylerken, ikincisi öldürmeyi doğru bulmadı. Neticede İsa da istenileni yapmadı. Bazı geliŐmelerden sonra Mansur, söz kanusu işi bu defa Ebu'l Ezher el-Mühelleb'e havale etti. O da önce Abdullah b. Ali'yi öldürdü, sonra bir komplayla bir cariyeyi de öldürerek Abdullah'ın yanına, biri

³¹⁹ Cassas, age. 1/99; Saymeri, Ahbar-ı Ebi Hanife Ve Ashabih, s.58; Bağdadı, Tarih-i Bağdad, 13/326; İbn Kesir, el- Bidaye, 10/107; TDV İslam Ansiklopedisi, 10/134 den naklen Ahmet Yaman, age.s. 138-139

³²⁰ Őabi'nin bir uygulaması için bkz. A. Yaman, age. s. 139

³²¹ Syan-ı Sevrı'nin Basra'ya kadı olmamak için Yemen'e gitmesi gibi. Bkz. Age. s.139

³²² age. s. 140

birlerine sarmaş dolaş olmuş bir görünüm verecek tarzda yatırdı. Daha sonra iki cesedin bulunduğu odayı üstlerine yıkan katil, dönemin kadısı İbn'ul Ülâse'yi ve beraberinde başka yetkilileri çağırıp gelişmeleri bir zina olayı olarak zapta geçirtti.³²³

Bir iki örnek de Osmanlılardan sunalım: Katip Çelebi'nin "Fezleke"de, Naima'nın da "tarih"inde anlattığına göre, IV. Murad 1043/1633 yılında İstanbul'dan yola çıkıp İznik üzerinden Bursa'ya giderken halkın şikayeti üzerine, hiçbir soruşturma yaptırmadan İznik Kadısını astırmıştı. Olay üzerine Şeyhu-l İslam Ahîzâde Hüseyin Efendi padişahın annesi Kösem Sultan'a bir arıza göndererek yapılanları tasvip etmediğini bildirmişti. Şeyhu-l İslam'ın bu sözleri, aleyhtarları tarafından Ahizade'nin padişahı hall etmek istediği şeklinde yorumlanmış, bundan telaşa düşen valide sultan oğluna bir mektup yazarak acele İstanbul'a gelmesini istemişti. Seyahatı yarıda bırakarak hemen İstanbula dönen IV. Murat derhal Şeyhu'l İslam'ı tutuklatmış, bir kayıkla sürgüne yollamış ve çekmeceler önüne varmış olan kayığı çevirterek Ahizade'yi boğdurtmuştur.³²⁴

Bu anlayışın bir neticesi olarak İslam hukunun ilke olarak izin vermediği sanıklara işkence metodu, resmî mevzuat içinde sık sık sarîh olarak emredilmiş ve suçluluk alametleri bulunmak kaydıyla, işkence altında suçun ikrarı yeterli delil sayılmıştır. Mühimme defterinin yer verdiği 976/1568 tarihli bir olay, yargısız infaz uygulamasının seyrini bütün yalınlığı ile ortaya koymaktadır. Divan-ı Hümayun o yılda Amasya valisi İlyas beye emir vererek bazı Kızılbaş ileri gelenlerini ve bir gurup suhteyi (medrese öğrencisini) tutuklatmış ve mahkemeye sevketmişti. Daha sonra çoğunun suçsuz oldukları anlaşılrsa da gönderilen başka bir hükm-ü hümayun, bu kişilerin "siyaset" olunmalarında ısrar ediyordu.

Fakat kadılar, sanıkların çoğunu yine suçsuz bularak tahliye etmiş, suçu sabit olan birkaç kişiye de hapis cezası

³²³ Mes'udî, Mürucu'z Zeheb, 3/315-316'dan naklen A. Yaman, age. s.142

³²⁴ A. Yaman, age. S.149

takdir etmişlerdi. Vali İlyas Bey'in durumu İstanbul'a rapor etmesi üzerine, verilen kesin bir emirle zanlıların "ahar bahanelerle haklarından gelinmesi" istendi. Amasya sancağı Beyi, önce yakalayabildiği zanlı öğrencileri öldürttü, sonra da "emr-i Şerif mucibince, diğer bahanelerle maznun olup tevkif olunanlar gizlice, kimse vakıf olmadan katolundular."³²⁵

Yavuz Sultan Selim'e atfedilen şu cümlelerin tabii sonucu bunu gerektirmez mi?: "Selatin-i izam her ne ederlerse kanun olur."³²⁶

Sultanlar zaman içinde yönetim adına Şeriat yanında ikinci bir hukuk ortaya çıkarmışlardı. Kaynakları tamamen ayrı iki hukuk. Şerif Mardin'in ifadesiyle "bu kaynaklardan birisi, Osmanlı toplumunun Kur'an'dan çıkarılmış kadim temeli olan Şeriat idi: İster siyasi, ister sosyal ve iktisadi hayatın bütün alanlarında davranışlara rehber olan Kur'an'dan çıkarılan Şeriat. Hukukun ikinci kaynağı Kanun idi, Sultanın iradesiyle belirlenen dünyevi (Seküler) hukuk."³²⁷

"Siyaset-i Şer'iyye" kavramının nasıl anlam kaymasına uğratıldığını araştıran Ahmet Yaman, bu işlemin Osmanlıdan çok öncelere dayandığını belirtir: "Müslüman Türk devletlerinde de yerleşmiş bulunan ve özellikle Osmanlı devletinde "örfi hukuk" terimiyle yer bulacak olan bu siyaset yetkisi, kadıları da bağladığından dolayı, denebilir ki İslam dünyasında hukukun sekülerleşmesi, bir başka ifadeyle hukukî dualite (dual Sovereignty) 19. yüzyılda değil, aslında çok daha erken dönemlerde başlamıştır."³²⁸ Gerçekte Türklerin İslam dünyasında hakimiyeti ele geçirmelerinden daha önce başlamış olmakla beraber,³²⁹ Hasan el-Turabî, bu dualist ayırımın İran menşe'li olup onların Müslümanlığı kabulü ile eski Pers anlayışından

³²⁵ A. Yaman, age. s.162

³²⁶ A. Yaman, age. s.163. Kaynakları orada zikredilmiştir

³²⁷ Mardin, İyiler Ve Kötüler, s. 409-410. Nakleden A. Yaman, age. s.158

³²⁸ Krş. A. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri, 1/45

³²⁹ Schacht, İslam Hukuna Giriş, s. 64; Lewis, Politicis an war, s. 170

sızdığını yazar.³³⁰ Medeniyet tarihçisi Makrizî, Türklerin hakimiyetinden itibaren hükümlerin "hükümü'ş şer'" ve "hüküm's Siyase" şeklinde ikiye ayrıldığını yazar. Nitekim Bağdat'ta 758/1357 tarihli Mercâniyye Medresesi kitabesinde şer'i kaza ile yargucuların adli selâhiyetlerinin birbirinden ayırt edilmiş olduğunu,³³¹ kaynaklar zikreder.³³²

"Siyaset-i Şeri'yye" kavramını kaynaklardan inceleyen Ahmet Yaman, şunları söylemekten kendini alamaz: "Fakat yönetim ve toplumsal düzeni ikame etme işinin tabiatı gereği bulunması ve işletilmesi elzem olan bu Siyaset-i Şer'iyye kurumu bir çok idarecinin elinde bir zulüm mekanizması haline de gelebilmiştir.³³³

Bunun tabii neticesi olarak halk da, kabul etmediği ama karşı da gelemediği kanunlara karşı kendini korumak ve müstebit idarenin takibinden kurtulmak için, özellikle bazı ibadet ve özel hukuk alanlarında hile'ye sapmak zorunda kalmış ve tıpkı, "Feraiz" gibi özel bir fıkıh bölümü ortaya çıkmıştır. Konu hakkında enteresan örnekleri de içeren araştırmasında Ahmet Yaman, İbn Haldun'dan³³⁴ şu alıntıyı yapar: "Yönetici sert olur da yönetilen halkı ağır cezalara çarptırırsa ve halkın, kimsenin muttali olmadığı suç ve kusurlarını arar bulur ise, o zaman halk, korkuya ve ezilmişlik duygusuna kapılır. Sonra da yalan ve hile yollarını kullanarak bu cezalardan kurtulmak ister."³³⁵

Düşünce ve İfade Hürriyetinde Bozulmalar:

³³⁰ Turabî, Kırae Usuliyye fi'l Fıkhi's Siyasî el- İslamî, s. 75-93

³³¹ Divan li fasl'il Kadaya eş-şer'iyye vel yerguciyye

³³² Massignon, Mission en Mesoitaime, 2/15ten nakleden Köprülü, age. s.31. (67.dip not.) Heyd, agm. s. 639, İnalçık, agm, s. 222'den aktaran A. Yaman, age. s. 156-157

³³³ A. Yaman, age. s. 156

³³⁴ Mukaddime, s. 149.

³³⁵ A.Yaman, age. s. 186

İslam'ın insanlığa en büyük hediyesi, insan hakları ve özgürlükler alanında olmuştur. Yukarıda hukukun üstünlüğü, eşitlik, adalet, temel insan hakları, en önemlisi de din ve vicdan hürriyeti, düşünce ve ifade özgürlüğü, danışılma ve seçme haklarından bahsetmiştik. Asr-ı saadette ve raşit halifeler döneminde bunun en parlak uygulamaları hayata geçirilmiştir.

İslâm'a göre devletin başlıca görevi temel insan hak ve özgürlüklerini güvence altına almaktır. İslâm şeriatı bu hak ve özgürlükleri güvenceye alan emir ve yasaklarla doludur. Meselâ, hiç kimsenin malına ve canına haksız yere tecavüz edilemez. İnsanın özel hayatı, namus ve şerefi dokunulmazdır. İyiliği emredip kötülükten sakındırma hakkı, haksızlığa karşı çıkma hakkı, vicdan ve inanç özgürlüğü kimsenin elinden alınamaz. Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler dönemi insan hak ve özgürlüklerinin tam anlamıyla korunduğu bir haklar ve özgürlükler dönemidir. Bu dönemde hiç kimse düşüncelerini açıklamaktan çekinmemiş, halifeye ait olsa da yanlış bulduğu söz ve davranışları eleştirmekten korkmamıştır. Çünkü herkes şeriatın hâkimiyetinden, onun güvencesi altında olduğundan emindir.³³⁶

İşte bu esasların yaşandığı dönemlerde insanlar devlet başkanıyla rahatça görüşüyor, soru soruyor, fikirlerini söylüyor, gördükleri yanlışları ikaz ile düzeltmeye çalışıyorlardı. Karşılığında da teşekkür görüyor, hamd ve şükür sesi işitiyorlardı.

Ne yazık ki saltanat dönemlerinde bu güzelliklerin yerinde yeller esmeye başladı. Artık insanlara sorulmuyor, danışılmıyor, ancak emrediliyor ve itiraz istenmiyordu. Aykırı sesler zulümle, zindanla, yada idamla susturuluyordu. Artık İslam tarihi, bu zulümlerle kararlıyor, insanın içini burkuyor, utandırıyor. Acı örneklerden bir kaçını aktaralım isterseniz.

Raşid Halifelerden en sert mizaçlısı olduğu kabul edilen Hz. Ömer'in hilafeti döneminde karşılaştığımız kimi olaylar,

³³⁶ Bkz. Ahmet Özalp, ay

İslâmi yönetimin bu alandaki tutumunu yansıtan en güzel örnekleri oluşturur. Hz. Ömer, yeni bir elbiseyle hutbe okurken, "Dinleyiniz ve itaat ediniz" deyince, Selman-ı Farisi'nin O'na neden "hayır" dediğini, yine bir başka konuşmasında, "Bende bir eğrilik görürseniz beni nasıl doğrultunuz?" sorusuna sıradan birinden nasıl cevap aldığını yukarıda "düşünce ifade özgürlüğü" bahsinde anlatmıştık, hatırlatalım.

Hız.Ömer yine bir hutbesinde evlenmeyi zorlaştırdığı gerekçesiyle mehirleri sınırlamaya kalkışınca bir kadın "Onlardan birine kantarlarca mal vermiş olsanız da verdiğinizden hiçbir şeyi geri almayın"³³⁷ âyetini hatırlatarak, Allah'ın sınır getirmediği bir konuda kendisinin sınırlama hakkının olmadığı uyarısında bulunmuştur. Kadını haklı gören Halife, hata ettiğini itiraf etmiştir.

Raşid Halifeler dönemindeki bu haklar ve özgürlükler ortamı saltanat döneminde sona erdi. Hukuk hâkimiyetinin yerini keyfiliğin ve zorbalığın aldığı bu dönemde temel insan haklarından ve özgürlüklerinden de eser kalmadı. Bu dönemde insanlar hiç bir haklı sebebe dayanmadan öldürülüyor, mallarına el konuluyordu. Yönetim, karşısında hak ve özgürlüklerinin bilincinde olan, bunlardan yararlanmak isteyen bir toplum yerine, yalnızca boyun eğen bir sürü görmek istiyor; sürü olmak istemeyenler kıyam edince ya ortadan kaldırılıyor, yada baskı ve işkenceyle sindiriliyordu. Saltanat yönetimini onaylamayan, resmi görüş ve düşünceleri paylaşmayan kişilere hayat hakkı tanınmıyordu. Emevilerin ünlü valisi Haccac, görevi sırasında tam yüz yirmi bin kişinin hayatına son vermişti. Öldüğünde hapishanelerinde seksen bin masum insan bulunuyordu.³³⁸

Ashab-ı kiram (radiyellahu anhum) dan "Hicr İbn Adiy ve arkadaşlarının haksız yere öldürülmeleri de saltanat yönetiminin şeriatın hükümlerini nasıl hiçe saydığı somut

³³⁷ en-Nisa, 4/20

³³⁸ İbn Abdilberr, el-İstiab, I, 35; İbnül-Esir el-Kamil IV, 29, 133; İbn Kesir, el-Bidaye, IX, 2, 83, 91, 128, 139

kanıtlarındandır. İlk hükümdarın başlattığı bid'at gereğince her cuma hutbesinde Hz. Ali'ye ve ailesine maalesef küfrediliyordu. Kufe'de bu bid'ata karşı çıkan Hicr İbn Adiy ve on bir arkadaşı tutuklandı. Olay hakkında yazdığı raporda Kadı Şurayh'ın; "Duyduğuma göre Hucr İbn Adiy, her zaman 'Namazı kılın, zekatı verin, hac ve umreyi yapın, iyiliği emredip insanları kötülükten alıkoyun' diyenlerdendir. Bu nedenle Hucr'un malı ve kanı haramdır. Bununla birlikte karar senindir" demesine karşılık hükümdar şeriatın açık hükümlerini çiğneyerek Hucr ve arkadaşlarının öldürülmesini emretti."³³⁹

Saltanatın en küçük bir uyarıya, eleştiriye bile tahammülü yoktur. Emevi hükümdarlarından Velid İbn Abdülmelik bir cuma hutbesini öylesine uzatır ki, ikindinin bile vakti geçmek üzeredir. Cemaattan birisi ayağa kalkarak,

-Ey Emirül mü'minin! Zaman sizi beklemiyor. Namazda bu kadar geciktiğinizden dolayı Allah'ın karşısına nasıl bir özürle çıkacaksınız?" der. Velid,

-Ey adam, doğru söylüyorsun! Fakat burası doğru konuşanların yeri değildir. Sen nereden çıktın? cevabını verir.

Arkasından bir koruma görevlisi adamın başını oracıkta uçuruverir.³⁴⁰ Bu olay, saltanat yönetiminin ne insan hak ve özgürlüklerini, ne de Allah'ın emir ve yasaklarını dinlediğini gösteren tipik bir örnektir.

Bilindiği gibi İslâmî yönetimin temel ilkelerinden birisi de danışmadır (istişare). Danışma, yukarıda genişçe anlatıldığı gibi yöneticinin istemezse kullanmayacağı bir hak değil, Kur'an emri gereğince zorunlu bir görevidir. Bu zorunluluk, İslâmî yönetimin ayırıcı özelliklerinden birisi olan şurâ kurumunu ortaya çıkarmıştır. Ehlul-hall ve'l akd (sorunları çözümleyip karara bağlayanlar) denilen şura üyeleri, hakkında bir ayet ve hadis bulunmayan tüm konuları görüşerek kararlar alırlar.

³³⁹ Taberi, Tarih, I V,190-207; İbn Abdilberr, el-İstiab, I, 135; İbnül Esîr, el-Kamil, III, 234-242; İbn Kesir, el-Bidaye, VIII, 50-55). Ahmet Özalp, ay

³⁴⁰ İbn Abdi Rabb'ih, İkdul-Ferid, I, 62

Ümmetin en bilgin, güvenilir ve görüş sahibi kişilerinden oluşan şuranın kararları, ümmetin ortak görüşünü temsil ettiğinden herkes için bağlayıcıdır. Ancak danışma şura ile sınırlı da değildir.

Gerektiğinde kendi alanlarında uzman olan kişilere başvurularak konularıyla ilgili sorunlarda görüş ve düşünceleri alınır. Böylece toplumun karşılaştığı tüm sorunlar çözülmüş, ümmetin tüm hukuki ihtiyaçları İslâm'ın temel prensipleri doğrultusunda kolayca karşılanmış olur. Hazreti Muhammed (sas) hemen her konuda Sahabilerle istişare ederek bu konunun önemini ortaya koymuş, Raşid Halifeler de onun izinden yürümüşlerdi.

Şüphe yok ki şura kurumu tam manasıyla ancak şeriatın tartışılmaz hâkimiyetinin yürürlükte olması durumunda işlerlik kazanabilir. Bu nedenle, şeriatın üstünlüğünün yerini kişisel güç ve otoritenin aldığı saltanat yönetiminde şura kurumu yaşama imkanı bulamaz. Gerçek bir şura ancak hakkı, adaleti ve hukukun üstünlüğünü gözeterek kararlar alır. Bu kararların, kendisini her şeyin üstünde gören bir hükümdar ve kafadarlarının işine gelmeyeceği açıktır. Bu yüzden saltanat yönetiminde İslâmî anlamdaki şura ortadan kaldırılmış; danışma işlemi hükümdarın yakınları, yardımcıları, memurları ve yordakçılarıyla egemenliğini sürdürme yolunda alınacak önlemleri belirleme görüşmeleri haline getirilmiştir.

Yöneticilerin bu tutumu saltanatın tabiatında vardır. Bu temel özellik hükümdarlarca da açıkça ortaya konulmuştur. Sözelimi Muaviye, yönetimi ele geçirdikten sonra, Medine'de yaptığı bir konuşmada, "Allah'a yemin ederim ki; yönetimi elime aldığım zaman, iktidara gelmiş olmamdan hiç hoşlanmadınız. Bunu bilmiyor değilim. Hattâ bu hususta kalbinizdeki kuruntuları da biliyorum. Fakat ben bu makamı kılıcımın gücüyle elde ettim. Devlet işlerini belki istediğiniz gibi

yürütemem. Ama siz de yapabildiğim kadarıyla yetinin"³⁴¹ diyerek saltanatın bu niteliğini dile getirmiştir.

Başka bir Emevi hükümdarı, Abdulmelik İbn Mervan da Peygamber minberinden aynı olguyu şöyle dile getiriyordu: "Ben bu topluma arız olan hastalıkların tedavisi için kılıçtan başka bir çare göremiyorum. Zaten bundan başkasına da başvuracak değilim. Şimdi içinizden birisi çıkar da bana 'Allah'tan kork' derse, hemen kellesini uçururum."³⁴²

Sahabilerden Ma'kıl İbni Yesâr Hz. Muâviye'nin hilâfetinin son yıllarında yani 60 (680) yılı civarında veya Yezid devrinde Basra'da vefat etti. Allah ondan razı olsun. Ma'kıl İbni Yesâr hazretlerinin şu hadîs-i şerîfi rivayet etmek için seçtiği zaman önem arz etmektedir. Peygamber aleyhisselâm'ın bu değerli sahâbîsi Basra'da ölüm döşeğinde yatarken, Emevîlerin Horasan ve Basra valisi Ubeydullah İbni Ziyâd kendisini ziyarete geldi. Ma'kıl, Kerbelâ fâciasının baş sorumlusunu yanında görünce:

- Sana Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'den işittiğim bir hadisi rivayet edeceğim dedi ve yıllardır kimseye söylemediği şu hadîs-i şerîfi okudu: "Cenâb-ı Hakk'ın, yönetici yaptığı bir kimse, yönettiği insanları aldatarak ölürse, Allah Teâlâ ona cennet yüzü göstermez."³⁴³

Ubeydullah İbni Ziyâd:

- Bunu bana daha önce söylemeli değil miydin? deyince de:

- Hayır, daha önce söyleyemedim, dedi.

Ma'kıl İbni Yesâr hazretleri, Ziyâd İbni Ebîh'in bu zâlim oğlunun nasihat kabul etmeyen kötü bir idareci olduğunu biliyordu. Bu sebeple hadisi ona daha önce söylemenin bir

³⁴¹ İbn Kesîr, el-Bidaye, VIII,132

³⁴² İbnü'l Esîr, el-Kâmil, IV, 41,104; Bkz. Ahmet Özalp, ay.; Cassas, age. 1/100-101; Suyutî, Tarihu'l Hulefa, s. 218-219; İbnü'l Arabî, el-Avasım Mine'l Kavasım, s. 249'dan naklen A.Yaman, ege. s.110-111

³⁴³ Buhârî, Ahkâm 8; Müslim, İmân 227-228, İmâre 21

faydası olmayacağına inanıyordu. Kim bilir belki de bu hadisi söylediği takdirde kendisine kötülük yapacağını hesaba katıyor ve boş yere problem çıkarmak istemiyordu. Artık son demlerinde ona hadisi rivayet etmenin diğer müslümanlara faydası olacağını düşünmüş olmalı ki, zâlim idarecilerin suratında Osmanlı şamarı gibi patlayan bu hadîs-i şerîfi okudu.

Adı müslüman olan zâlim idareciler halkı ezebilirler; dünyada onlara her fenalığı yapabilirler; fakat âhirette bu haksızlığın hesabını kolay veremezler. Ya cehennemde cezalarını çekerek veya mahşerde binbir sıkıntı içinde uzun süre bekleyerek hesap verirler. Hele zulüm ve haksızlık yapmayı kendileri için tabii görüyorlarsa, kokusu kıyamet gününde yetmiş yıllık mesafeden duyulan cennetin kokusunu bile alamazlar.³⁴⁴

Aynı adama bir başka sahabenin yaptığı tebliği ve aldığı cevabı da zikredelim isterseniz: “Müslim'in Hasan Basrî'den kaydettiği diğer bir rivâyet şöyledir: "Âiz İbnu Amr (radiyallâhu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashâb-ı Güzin'inden biri idi. Ubeydullah İbnu Ziyad'ın yanına girdi ve hemen ona:

-Ey oğulcuğum, ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Çobanların en kötüsü hutame denen merhametsiz deve sürücüsüdür, sakın onlardan olma" dediğini işittim" dedi. Ubeydullah:

-Otur, sen muhakkak ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabının kepeğindensin, deyince:

-Onların kepeği var mıydı? Kepek onlardan sonra ve onların dışındakiler arasında zuhur etti, diye cevap verdi."

Ubeydullah İbnu Ziyâd, Hz. Muâviye'nin hilafeti sırasında Basra emîri idi. Müslim'de kaydedilen rivâyette tasrih edildiği üzere Basra Valisi Ubeydullah'a, yüce sahâbi Âiz İbnu Amr (radiyallâhu anh)'ın nasihati ağır gelmiş, enesine dokunmuş olacak ki, hiç de hoş olmayan bir tavır izhar etmiş, istihfaf etmek istemiştir. Ancak, Âiz (radiyallâhu anh) son derece olgun bir davranışla Ashab'ta kepek olmayıp, hepsinin seçkin kimseler

³⁴⁴ Riyazu's Salihin Terceme Ve Şerhi, Erkam y. 4/27-28

olduğunu, hafiflerin Ashap'tan sonraki nesil içerisinde çıktığını ifade etmiştir. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat uleması, Ashab arasında hiçbir tefrike yer vermeksizin, hepsinin güvenilir, sıdk ve diyanet sahibi mümtaz kimseler olduğunda ittifak ederler. Hz. Âiz de bunu ifade etmiş olmaktadır.³⁴⁵

İlk defa duyduğumuz zaman inanmakta zorluk çektiğimiz bir çok olaylar, saltanatın gölgesinde serpilip geliştiler. Mesela Muaviye'nin oğlu Yezid'e biat alması esnasında başvurduğu düzenler, parayla adam kazanmalar veya ölümle tehditler, bilmem ki nasıl izah edilirler.

Muaviye'ye Yezid'i, kendisinden sonra yerine veliaht atması fikrini ilk defa ortaya attığı belirtilen Muğire b. Şu'be, bu maksatla parayla satın aldığı bir grubu Muaviye'ye gönderdi. Bunlar içinde Muğire'nin oğlu Musa da vardı. Muaviye, Musa b. Muğire'ye;

-Baban bunların dinlerini kaç paraya satın aldı? diye sordu. Musa,

-Otuzbin dirhem, diye cevap verince, Muaviye,

-Yazık! din ve imanlarını pek de ucuza satmışlar, diye hem alay ediyor, hem de çıkarları için bunu tasvip ediyordu.

Yine aynı şekilde Muaviye, oğlu Yezid'e bey'at etmesi karşılığında Abdullah b. Ömer'e yüklü bir meblağ para göndermiş, ancak İbn Ömer söz konusu parayı reddetmişti. Aynı şekilde Muaviye, Medine valisi Mervan b. el-Hakem'den oğlu Yezid için bey'at almasını istedi. Mervan da bunun için halkı mescitte toplayarak onlara durumu arzetti. Mervan'ın, burada Muaviye'yi desteklememesi zaten düşünülemezdi. Mervan, Muaviye'nin bu veliahtlık eylemini, Ebu Bekir ve Ömer'in yaptığı kendisinden sonra halef bırakma ile bir tuttu. Bu arada orada bulunanlardan Ebu Bekir'in oğlu Abdurrahman ayağa kalkarak

³⁴⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 6/425-426

-Yalan söylüyorsun ey Mervan! Siz hiç bir zaman toplumun iyiliğini düşünmüyorsunuz. Siz krallık yapmak istiyorsunuz.. diyerek eleştirdi.

Mervan, bunun üzerine onun yakalanmasını emretti. Fakat Abdurrahman, Hz. Aişe'nin yanına sığındı.

Muaviye iktidarı oğluna bırakma hususunda işi ciddi tutmak için bölge valilerine mektuplar yazarak, görevli buldukları yerlerde oğluna beyati gerçekleştirmelerini, yine yanına bu konuyu görüşmek için temsilciler göndermelerini istemişti. Yukarıda da arz ettiğimiz gibi, gelen heyetler içerisinde Basra'yı temsilen Ahnef b. Kays da vardı. Muaviye temsilciler gelmeden önce planlı bir şekilde yanında bulunanlar Yezid'in halifeliğe uygun olduğu konusunda konuşacaklardı. Nitekim de öyle oldu. Dahhak b. Kays, söz alarak bu yönde açıklamalarda bulundu. Çoğu bölge valileri görevden uzaklaşmamak için yani makam uğruna Dahhak'ın konuşmasını destekleyici sözler söylediler.

Heyet içerisinde sessiz kalmayı tercih eden Ahnef b. Kays'a, Muaviye neden bir şeyler konuşmadığını sordu. Ahnef bunun üzerine:

-Doğru söyleyecek olursak senden, yalan söyleyecek olursak Allah'dan korkarız! dedikten sonra sözünü şöyle sürdürdü: "Ey Mü'minlerin emiri! Sen, Yezid'i bizden daha iyi tanırsın. Sen onun açığını, gizlisini, gecesini gündüzünü bilirsin. Gerçekte Yezid, toplum için halife olacak güçte ise, bizimle iştişare etmeye gerek yok, ancak bu şartlar kendisinde yoksa, ahirete göçüp gitmekte olduğun şu günlerde dünyayı ona teslim etme! Fakat biz her halükarda işittik ve itaat ettik deriz".

Medine temsilcisi Muhammed b. Amr b. Hazm da Muaviye'ye:

-Ey Mü'minlerin emiri! Yezid malca zengin, nesep bakımından üstün. Ancak Allah, her idarecinin, idare ettiklerinden mesul olduğunu söyler. Allah'tan kork ve topluma tayin edeceğin kişiyi iyi düşün, diyerek fikrini beyan etti. Fakat

Muaviye kızarak onu huzurundan çıkarmıştır. Böylesi bir yönetimin ve yöneticinin hakim olduğu ülkede, fikir hürriyetinin varlığından söz edilemez. Bu şekilde başlayan değişiklik, Yezid'in veliht olarak atanmasıyla birlikte tamamen yerleşti. Bir kaç kıpırdanmaları saymazsak, bu duruma karşı eleştiri bile yapılamadı. Çünkü Muaviye, oğluna bey'at almak için halkı tehditlerle korkuttu. Bundan böyle iktidar, soya dayalı mülkiyet esası ile elde edilmesi gereken bir âdet halini aldı ve müslümanlar seçim hükümeti sistemine dönecek fırsatı hiçbir zaman elde edemediler

Halkı susturma siyaseti, müslümanların maneviyatını zaafa uğrattı ve onları aşağılık kompleksine itti. Hayatları pahasına doğruyu konuşan insanların sayısı gün geçtikçe azaldı. Olayları oluruna bırakan, bir nevi vurdu duymaz kimselerin değeri yükselirken, doğru sözlü ve dürüst insanların kıymeti azaldı. Kabiliyetli, bilgili, dirayetli kimseler yönetimden uzaklaştılar. Halkın devlet işleriyle ilgisi kesildi. İslâm toplumunun gayesi, hizmeti, üretkenliği ve ilim elde etme arzusu yok olduğu için halk sessizce ve gününü gün ederek yaşamaya devam etti.

Görüldüğü gibi Emevîler döneminde fikir hürriyeti ve tenkitin yerine baskı, tehdit ve korkutma hakim olmuştur. Fikir hürriyetinin baskı altına alınması, sadece yönetim ve siyaset işlerine özgü kalmamış, ibadet işleri yönünden de idarecinin davranışına yönelik yapılan eleştiriler dahi yasaklanır hale gelmiştir.³⁴⁶

Hayrettin Karaman Hocamızın da belirttiği gibi Müslümanların temel hak ve hürriyetlerini onlara bahşeden İslâm'dır. İslâm'ın bahşettiği bu hak ve hürriyetleri gasbetmeye kalkışan yönetimler, adları ne olursa olsun, meşruiyetlerini kaybederler. Bu yönetimleri İslâm'a izâfe etmek ve meselâ İslâm

³⁴⁶ Bkz. Ali Aksu.ay

padişâhı, sultânı, lideri... demek doğru değildir ve gerçeği aksettirmemektedir.³⁴⁷

Maalesef çok erken dönemlerde başlayan saltanatın getirdiği hürriyeti kısıtlayıcı uygulamalar ve düşünce özgürlüğüne vurulan darbeler, bir çok sahabinin, bildikleri hadislerin tamamını rivayet etmelerine şu veya bu niyetlerle mani olmuş, neticede İlim adına büyük kayıplara sebep olmuştur. Ebu Hureyre'nin şu sözü, gerçeği ne güzel ifade eder: "Resûlullahtan iki kap dolusu ilim aldım. Bunlardan birisini açıkladım; eğer diğerini de açıklasaydım, boynum giderdi."³⁴⁸

Özellikle Emevilerin Hz. Ali, ehl-i beyt, devlet idaresi, şûra, biad ahkamı ile ilgili bir çok hadis veya bilginin açıklanmasında olumsuz etkileri olmuş, zaman zaman da alimlere acı çektirmişlerdir. İşte İmam Malik... Halktan, talak ve ıkt üzerine zorla yemin verdirerek bey'ad alan idare tarafından, sırf "İkrah altında yapılan boşama geçerli değildir."³⁴⁹ hadisini rivayet etti diye işkenceye maruz kalmıştır. Çünkü bu hadis, zorla aldıkları biatı da geçersiz sayıyor, yani bu biatı bozduklarında kişilerin hanımlarından boşanmış olmayacaklarını bildiriyordu

Aynı imam Malik'e, daha sonra gelen Abbasiler de, senesinde Muaviye bulunan hadisleri rivayet etmemesi için baskı yapıyordu.³⁵⁰ O'nun Abbasiler döneminde de malesef ölesiye dayak yediğini Kadı İyaz acı acı anlatır.³⁵¹

Fık'h'ın altın çağının hemen arkasından duraklama ve gerileme-taasup devrinin gelmesinin en önemli nedeni, muctehit ulemanın siyasilere gördüğü baskılar olsa gerektir. Can korkusu taşıyan alimler, kabuklarına çekilmek zorunda kalmışlardır.

³⁴⁷ Bkz. İslamın Işığında Günün Meseleleri, 2/415

³⁴⁸ Buharî, İlim, 42

³⁴⁹ Buharî, Talak, 11

³⁵⁰ Kadı İyaz, Tertibu'l Medarik, 2/209'dan naklen A. Yaman, age. s. 66

³⁵¹ Şifa-i Şerif Tercümesi, s. 435-436

İşte Abdülmelik b. Mervan ve işte yayınlattığı genelgesi: "Bana bundan sonra kim Allaha korkmayı tavsiye ederse, yemin ederim ki onun boynunu vuracağım."

Evzâî, hocası Ebu Hanife ile beraber olmalarının kendilerine ölüm getireceği endişesiyle nasıl korktuklarını anlatır.³⁵² Ebu Hanife'nin fetva vermekten men edilmesi, zalim siyasetçilerin uygulamalarından sadece basit birisidir.³⁵³

Ya imam Muhammed'in başına gelenler? Kitabında İslamın hükmünü yazdı diye bakın nasıl az daha kellesi gidecekti:

Serahsî'nin İmam Muhammed'in öğrencisi Muhammed b. Semâ'a'ya dayanarak verdiği bilgiye göre İmam Muhammed "Kitabu'l İkraḥ"ı yazıp da zorlama ile alınan bey'atin ve yapılan yeminin geçersizliğini beyan edince, onu kıskananlar halifeye çıkıp "eş-Şeybani senin hırsız ve haksız olduğunu yazıyor." diye ihbar ederler. Buna çok kızan halife kendisini çağırır. Önce vezirin hışmına uğrayan eş-Şeybani durumu izah etmeye çalışırken işin akıbetini kavrayan İbn-i Sema'a süratle O'nun evine yönelir. Evin kuşatıldığını görünce, komşu duvarlardan atlayarak içeri girer ve söz konusu kitabı aramaya başlar. Nihayet bulur bulmaz polis kordonunu yarıp kitabı koruyamayacağı için onu derhal evin kuyusuna atar ve kendisini de gizler. Bir süre sonra eve baskın yapılır. Kitaplar teftiş edilir. Fakat iddia edilen kitap bulunamaz. Bunun üzerine halife, imamdan özür diler ve hediyeler vererek uğurlar. Günler sonra eş-Şeybani tekrar aynı kitabı yazmaya niyetlenir. Ama yaşanan olayın hatırası buna engel olur. Bir müddet sonra kuyusunun su renginin bozulduğunu gören İmam kuyuyu temizletmek üzere işçiler tutar. Kuyuya inen işçiler, bu arada taşların arasına sıkışmış ve hiç su almamış kitabı da bulup çıkarırlar. Artık

³⁵² Cassas, age. 1/99-100.Bkz. A. Yaman, age. s. 118

³⁵³ Bağdadî, Tarih-u Bağdad, 13/356'de naklen A. Yaman, age. s. 192-193

kitabına kavuşan İmam Muhammed gizli gizli üzerinde çalışmaya başlar ve nice zaman sonra onu kamuoyuna sunar.³⁵⁴

Bu satırları kitabından okuduğumuz Serahsi de, yöneticilere yaptığı samimi nasihatlar dolayısıyla hapse atılmış, Cuma namazından, ailesinden, çocuklarından, kitaplarından mahrum bırakılmış, esir muamelesine maruz kalmıştır.

Burada belirtmekten sarf-ı nazar ettiğimiz binlerce ilmi, alimi engelleyen olaylar gibi, saltanatın çirkin yüzünü gösteren bir olay çeşidi de kitap yasaklanması, yakılması veya bazı bölümlerinin resmen çıkarılıp atılması veya tahrif edilmesi olaylarıdır. İşte birkaç örnek:

"Muhammet Zahid el-Kevseri'nin verdiği bilgiye göre hanefilerin büyük alimlerinden biri olan İbn-i Abidin'in ünlü haşiyesi "raddü'l muhtar ale'd durri'l muhtar", bir ara İstanbul'da yasaklanmıştır. Olay şöyle gelişmiştir:

"Ed-Dürrü'l Muhtar" isimli eserinde Hanefi hukukçu Haskefi, 1015/1606 yılında Dımeşk'te içilmeye başlanan sigaranın, veliyyul-emr olan Padişahın yasaklamasına binaen haram hükmünü alacağını yazar. Bu kitabı şerh eden İbn Abidin ise, haram ve helal kılma yetkisinin sadece Allah'a ait olduğunu, onun dışında hiç kimsenin, bu arada veliyyülemr'in böyle bir hakkının olmayacağını söyler. Ayrıca veliyyülemr'den maksadın ulema olduğunu ve üstelik o günün idarecilerinin adalet ve örneklik vasıflarını yitirdiklerini, Abdulgani en-Nâblusi'den (Ö. 1143/1731) naklen ekledi. Raddü'l-Muhtar'daki bu ifadeler yetkilileri kızdırır ve Maarif Bakanlığının girişimi üzerine kitap 1320 yılında toplatılır.

"Fatih ders-i âmi Hafız Mehmet efendi de II. Abdülhamit (1876-1909) henüz hall edilmemişken ilmiyenin ve İslamcılarının yayın organlarından biri olan "Beyan'ul Hak"daki bir yazısında, sadece mezkur eserin değil, onun yanında başka eserlerin de siyasi sebeplerle "ravacgâh-ı sûk-ı irfan" dan kaldırıldığını şöyle dile getirir. "Hükümt-i sabika... kütüb-i dürriyyeyi toplar, en

³⁵⁴ Serahsî, Mebsut, 24/40. Krş. A. Yaman, age.s. 99

hasis yerlerde, hamam külhanlarında ateşe yakardı. Talebe-i ulumu, kendilerinde efkar-ı ahrarane bulunduğundan dolayı mavnelarla, süpürüntü kayıklarıyla harice tart-u teb'id eyledi. Huzur mahkemesi gibi bir bab-ı adaleti sedd-u ta'til, mecelle meclisi gibi bir mahfil-i ilm-u irfanı lağv-u tenkil etti. Avrupalılar İbn Abidin'i, Minhac'ı, fikh-ı Hanefi, Şafîi ve Malikiden binlerle desatir-i adele ve ahkamı tercüme ettikleri, Şerh-i Mevâkîf gibi kutub-i kelamiyyeyi defaatle tab-u neşrettikleri halde ravaçgah-ı suk-ı irfandan kaldırıldı.”

Esasen bu şikayetler II. Abdülhamid'in hal fetvasında da bir gerekçe olarak tahrir edilmiştir. Eserler üzerinde bu yasaklayıcı tasarruflar bazen eser içindeki kimi bölümlerin hazfi biçimde de görülmüştür. Osmanlı devleti'nin son dönemleriyle ilgili çalışmalarıyla tanınan Dr. İsmail Kara'nın neşrettiği bir metinde anlatıldığına göre, temel kaynakların döneminin siyasi anlayışıyla uyuşmayan bazı ifadeleri silinmiş, kazanmış veya o yerler dizinmemek suretiyle yeniden tab edilmiştir.

"Ulemây-ı Mısır'ın dikkat ve nezaretleriyle Mısırda tab edilen "Sahih-i Buhari" nüshalarında "İmamet" in Kureyş'e ait olduğuna dair varit olan ehadis-i şerifenin, haşa muzır olacağı, erkan-ı zulmiyyeden Ebu-l Huda'nın İşaret-i dalaletkârânesi üzre tevehhüm edildiğinden irade-i hılafet penahi ile nüsah-ı mezkure ihrak edilerek ehadis-i münzireyi tayy-u ihraç ettikten sonra tekrar İstanbul'da tab'ına teşebbüs olmuş ve kütüb-ü mutebere-i İslamiyye'den "Kitab-ı Mevakîf" in "Şurut-u imamet" beyanını havi mebhasları mahv-u mâbedid edilmekte bulunmuştur”.

Kimi eserlerin bu şekilde yasaklanmasının daha ötesinde bazen bütünüyle bir mezhebin tedris ve tederrüsü bile yasaklanabilmiştir. Mesela kaynaklarda anlatıldığına göre İfrıkıyyede (Özellikle Kayranvan'da) Hanefî mezhebi en yaygın mezheb iken, Ziri Devleti Sultanı Muiz b. Badis'in girişleriyle daha sonra unutulmuştur. Adı geçen Sultan bütün mağrib halkını Maliki mezhebine bağlanmaya sevkedip diğer mezhepleri ve

onlar hakkındaki araştırmaları yasaklayınca, orada tek mezhep yaşanır kalmış ve bu durum uzun yıllar, ta Osmanlıların Kuzey Afrika'yı almalarına kadar böyle devam etmiştir.³⁵⁵

Eğitimde Bozulmalar:

Baskıcı yönetimler, hiē kuşkusuz İslamî eğitim ve ğretimi, özellikle de hukuk eğitimini olumsuz etkilemiştir. Bu etki, bir yandan onlara değer vermeme şeklinde olurken, bir yandan da onları kontrol altına alması, ilmî faaliyetlerinden engellemesi şeklinde tezahür ediyordu.

“Marifet iltifata tabidir.” Oysa saltanat döneminde, Yunan, Pers, Hint vb. kültürlere ait eserleri tercüme edenler, kıssacılar, mev’izeciler iltifat görürken, Ebu Hanife, Ahmet b. Hanbel, Malik b. Enes, Muhammed b. İdris eş-şafî gibi müctehit alimler, o insanlığın yıldızları, o uygarlık kahramanları, o toplumun gerēek önderleri, o dahi insanlar yerine göre göz hapsinde tutuluyor, fetvadan, hukuki görüş bildirmeden engelleniyor, halktan tecrid ediliyor, zindanlarda kırbaēlanıyor, zehirleniyor, hatta şehit ediliyolardı.

Hilafet döneminde özellikle camilerde alabildiğine hr olan İslamî Eğitim, saltanat döneminde gya “ehil olmayanların cehaletinden halkı korumak” gibi haklı gözüken(!) bir mazerete binaen yapılıyorsa da, aslında niyet, sivil eğitimi kontrol altına almaktı.

Alimlerin bir kısmını tercih ile gçlerinden istifade, daha Muaviye döneminde başlamıştı. Taberinin verdiği bilgiye göre

³⁵⁵ İbn Hallikan, Vefeyatu’l A’yan, 5/233-234; Kuraşı, el-Cevahiru’l Mudiyye, 1/9; Mahluf, şeceratu’n Nuri’z Zekiye, 2/129’dan naklen zen şükrü, TDV İslam Ansiklopedisi, 17/534 (Yukarıdan beri yapılan iktibasların kaynağı iēin bkz. Ahmet Yaman, age. s. 196-200

Muaviye, kendi yönetimine sempati ile bakan alimlere 300 ila 500 dirhem arasında değişen maaşlar bağlamıştı.³⁵⁶

Bu durumlar karşısında, bir kısım alimler kendisini korumuş ve sultanlar kapısından uzaklaşmış iken, maalesef yeni bir ülema(!) tipi de doğmuştur. İdarecilere muhtaç oldukları her fetvayı vererek, ilimlerini ve ahiretlerini dünya makam ve menfaatlarına satan alimler... Efendilerinin yanında bile izzetleri olmayan saray üleması... Kapı kulları... Kötü alimler.³⁵⁷

Hepsini itham etmiyoruz elbette ama, çoğu kez sultanlar, ehil olmayan insanları veya daha ehil olan varken kendi tercih ettiklerini “şeyhulislam”lık, “kadı”lık, “müderris”lik gibi makamlara atamış, böylece ilmin seviyesinin düşmesine sebep olmuşlardır.

Oysa bunun Allah (Azze ve Celle)’a, Resûlullah (Sallallahu Aleyhi Vesellem) Efendimize ve ümmete karşı bir ihanet olduğu daha önce zikrettiğimiz bir hadiste açıkça ifade edilmişti.

Böyle bir tayine alet olan Rumeli Kazaskeri Bostanzade, kendisini tenkit edenlere şu manzume ile cevap vermiştir:

“Tecâhül eyledin ey merd-i ârif, sual ettin cevabın bilürken

Gel insaf eyle ne etsin kazasker efendi, hatt-ı sultânî dururken.”

Koçi Bey de 4. Murad’a takdim ettiği risalede, “ilim yolunun haddinden fazla bozulmasına en büyük sebep olarak vükelâ-i devletin liyakatsız ve ehliyetsiz müderrisleri atamasını” zikretmektedir.

16. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Gelibolulu Mustafa Âlî, medreselerdeki eğitim ve öğretimin seviyesi ve bunun

³⁵⁶ Aycan, Saltanata Giden Yolda Muaviye, s. 288’den naklen A. Yaman, age. s. 111

³⁵⁷ Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Cemal Nar, Alimin Önderliği.

sebepleri hakkında şu tesbitlerde bulunur: “Bu ihmal ve liyakatsızlığa sebep, mevâlîzadelerin meydan almasıdır. Bunlardan padişah hocalarının oğulları, çocukları; Şeyhulislam, kazasker ve eyalet kadılarının çocukları, hiç sıra beklemeden küçük yaşta müderris oluverirlerdi. Bunlar beşikte iken mülazım olur, konuşmağa başlayınca müderrisliğe yol açılır, büluğ yaşına gelince molla olur ve tıraşı geldikten sonra 500 akçe mevleviyete ulaşır. Nadiren eline kitap alsa bile o da muhâzarât, cönk ve gazeliyyattan ibaret kalır.”³⁵⁸

Hayrettn Karaman, bozulmanın sonuçlarını şöyle özetliyor: “Muâviye b. Ebî Süfyân'ın haksız başkaldırısı ve çeşitli hîle ve düzenlerle iktidarı ele geçirmesinden sonra gerçek hilâfet dönemi sona ermiş ve saltanat dönemi başlamıştır. Bundan sonra gelen yöneticiler, halife ismini taşıyalar bile hakikatte hükümdardırlar, sultandırlar. Yönetimin el değiştirmesi ve -bilhassa amme hukûku sahasında- icrâsı bakımından İslâm'a (şerîate) riayet etmemiş, kendi menfâat ve arzularına göre hareket etmişlerdir. (İstisnalar var ise de genel gidiş bu istikâmette olmuştur.) Şerîat amme hukûku ve siyaset dışında uygulanmış, sıra devlet başkanının seçilmesine, vazife ve sorumluluklarına, halk-yönetici ilişkilerine, vergi ve devletlerarası ilişkilere gelince şerîattan önemli ölçülerde yan çizilmiş, halk ve ulemâ da bu eğri gidişe, yan çizmeye dur diyememiş, bozulanı düzeltme gücüne ulaşamamıştır. Bu dönemde saltanatın en önemli menfî etkilerini; bilim, düşünce ve söz hürriyetinin kısıtlanması, nüfuz suistimâlinin yaygınlaşması, ictihad yerine taklîdin hâkim olması, İslâm'ın teori olarak insanlığa sunduğu ideal nizâmın kurulamaması şeklinde sıralayabiliriz.

1924'te hilâfet fiilen kaldırılınca bir mânevî otorite boşluğu doğmuş, ümmet tesbih taneleri gibi dağılmış, (daha önce başlayan dağılma hızlanmış) millî devletler teşekkül etmiş, fakat

³⁵⁸ Kaynaklarıyla zikreden, A. Yaman, age. s. 202

buna hazır olmadıkları ve aralarında tesanüt de kuramadıkları için bunlar da bağımsızlıklarını sürdürememiş, çoğu müstemleke hâline gelmiştir. Zaman içinde yakasını müstemlekeçilerden kurtaran İslâm ülkeleri ve toplumları bu defa da kimlik bunalımına ve ekonomik sömürge (sömürülme) tuzağına yakalanmışlardır.”³⁵⁹

Bir başka açıdan bakıldığında görülen odur ki “insanlar idarecilerini örnek alırlar, onların hayat tarzlarından etkilenirler.” “İnsanlar bozulunca idarecileri de bozular, insanlar düzelince idarecileri de düzelir,” sözü de bir gerçeğin ifadesidir.. Allah (Azze ve Celle) değişimin dinamiklerine şöyle dikkatimizi çeker: “Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirenceye kadar Allah, onlarda bulunanı değiştirmez.”³⁶⁰

Muhammed Esed ayet hakkında der ki: “kendilerinde olan özellikleri.” Bu ifadenin olumlu ve olumsuz olmak üzere iki anlamı vardır. Yani, insanlar kendi nefislerini fesat ve yozlaşmaya terk etmedikçe Allah (Azze ve Celle) yardım ve esirgemesinden onları yoksun kılmaz;³⁶¹ buna karşılık yine Allah (Azze ve Celle) bilerek-isteyerek günah işleyen kimseler, kendi içlerindeki eğriliği, olumsuz eğilimleri değiştirerek bunu hak etmedikçe, onlara rahmet ve inayetini nasip etmez. En geniş anlamıyla bu ifade, hem bireysel, hem de toplumsal hayata yön ve biçim veren; taşıyıcılarının ahlakî niteliklerine ve “iç dünyalarındaki” rûhî/manevî biçimlenmelere göre uygarlıkları yükselten ya da alçaltan ilâhî sebep-sonuç ilke ya da ilişkisini, yani “sünnetullah”ı dile getirmektedir.³⁶²

Söz buraya gelmişken kendimizi tutamıyor ve diyoruz ki, yeniden Allah (Azze ve Celle)’a dönmeliyiz, kendimizi gözetmeli, kalbimizi ve işlerimizi Allah (Azze ve Celle)’ın isteklerine göre ayarlamalı, isyanlarımızdan arınmalıyız ki, Allah

³⁵⁹ İslamın Işığında Günün Meseleleri, 3/ 428.

³⁶⁰ Ra’d. 11. Krş. Enfal, 53

³⁶¹ Krş. 8:53

³⁶² Kur’an Mesajı, 2/486

(Azze ve Celle) da mücadelemizi hayırla sonuçlandırısın ve bizi “zalim sultanların” aşağılamasından “âdil halifelerin” şereflendirmesine erdirdin. Bizi yeniden “ısırıcı meliklerden” “raşit halifelere” geçişin destanını yazdırsın.

Eşitliğin Bozulması Ve Irkçılık:

Bilindiği gibi İslam’ın doğuşunda bir çok yerde olduğu gibi Araplarda ve Kureyşlilerde de çok çirkin, çok kaba bir ırkçılık vardı. Arap olmayanlarla, hatta Arabın fakirleriyle bile oturamayacak kadar gururlu ve kibirli insanlar vardı

İslam, inananları kardeş sayarak bir tarağın dişleri gibi eşit saymış ve ırkçılığı şiddetle yasaklamıştır. Kur’an, insanlarda renklerin, dillerin, soyların, boyların ayrı ayrı olması,³⁶³ Allah (azze ve celle)’in varlığının, birliğinin, ilminin, gücünün, kudretinin bir delilidir. Soysuzluk kötülenmiştir.³⁶⁴ Ama, ırk üstünlüğüne inanarak ırkçılık yapmak,³⁶⁵ soy sople öğünmek, şiddetle yasaklanmıştır.³⁶⁶

Resulullah (sallallahu aleyhi vesellem) de ırkçılığı şiddetle reddetmiş, hatta lanetlemiştir: “Allah (azze ve celle) katında en şerefliiniz, takvada en ileri olanınızdır. Arabın aceme (arap olmayana) bir üstünlüğü yoktur. Acemin de Arap üzerine bir üstünlüğü yoktur. Siyah derili olanın beyaz derili olana, beyazın da siyah üzerine bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir.”³⁶⁷

“İrkçilik davasına kalkan, onu yaymaya çalışan, bu dava yolunda mücadeleye girişen, bizden değildir.”³⁶⁸

³⁶³ Rum, 22; Fatır, 27-28; Furkan 4; Hucurat, 13

³⁶⁴ Kalem, 13

³⁶⁵ Hucurat, 13

³⁶⁶ Tekasür, 1-7

³⁶⁷ Rudanî, Cemu’l Fevaid, 2/160 (3634)

³⁶⁸ Ebu Davud, Edep, 121, (5121)

“Kim cahiliye davasında (kavmiyetçilik, ırkçılık) bulunursa, cehenneme iki dizi üzerine çökmüş demektir.” Dediler ki: “Ey Allah’ın Resulü, namaz kılsa, oruç tutsa da mı?” “Evet: Namaz kılsa da, oruç tutsa da!”³⁶⁹

Yasak olan, kavmini sevmek değildir. Peygamberimiz: “Kişi kavmini sever”³⁷⁰ demekle, kavim ve kabile sevgisinin fitraten insan tabiatındaki yerine işaret etmişlerdir. Sıla-i rahim denilen akraba ilişkilerinin önemine ne kadar dikkat çekmiştir. Resulullah (sallallahu aleyhi vesellem) nesepleri öğrenmemizi ve korumamızı, ne kadar istemiştir. Buna aykırı olan zina ve benzeri çirkinlikler ne kadar da yasaklanmıştır...

Hz. Peygamber (sav) efendimizin en çok kötilediği, hatta lanetlediği ve yasakladığı, ırkçılıktır. Yani zulme, adaletsizliğe alet edilen asabiyet ve tarafgirliktir. İslam inananları kardeş kılmıştır. Ve kardeşler arasına bir hak hukuk koymuş, gözetilmesini, bozulursa da düzeltilmesini istemiştir.³⁷¹ Arap acem, bütün müminler kardeş iken birisi kalkar da, haksız olarak ırkını, aşiretini savunur, haksızlıkta kavmine yardım ederse, ırkçılık yapmıştır.³⁷²

Bir de olur olmaz bahanelerle atalar ile övünme, böbürlenme, tekebbür, yani büyüklenme yasaklanmıştır. Hepimiz Adem (as)’in çocukları iken, inananlar kardeş iken, bu kardeşliği bozucu büyüklenme, hele hele de kafir, sapık ve zalim atalarla övünme yerilmiştir. İşte böyle bir kimsenin kötü akıbeti:

“... Bir kısım insanlar var ki, Cehennem kömüründen başka bir şey olmayan adamlarla övünürler. İşte bunlar, ya bu öğünmeden vazgeçerler, ya da Allah (azze ve celle) nezdinde pisliği burunlarıyla yuvarlayan mayıs böceklerinden daha değersiz olurlar.”³⁷³

³⁶⁹ Hakim, Müstedrek, 4/298

³⁷⁰ Hakim, age. 3/131

³⁷¹ Hucurat, 7-10

³⁷² Ebu Davud, Edep, 121. (5117-5120)

³⁷³ Ebu Davud, edep, 120. (5116.); Ahmed, Müsned, 2/524

“Kim kafir atalarından dokuz tanesine izzet ve üstünlük niyetiyle intisap ederse, Cehennemde, onların onuncusu olur.”³⁷⁴

İrkçının gözünde hiçbir hak hukuk ve değer kalmaz. Onun için tek ölçü ırkçılığını tatmindir. Ne imanın, ne vicdanın, ne ilmin, ne ehliyetin, ne hakkın, ne hukukun, ne medeniyetin, ne insanlığın... gözünde hiçbir şeyin kıymeti kalmamıştır; asabiyet ve ırkçılık adına hepsini yakabilir, yıkabilir!..Yeryüzünde ırkçılıktan daha akılsız, daha aptal, daha kör, daha duygusuz, daha deni, daha düşük, daha kaba, daha vahşi, daha saldırgan, kısacası daha değersiz bir alçak düşünce yoktur. Dolayısıyla ırkçılıktan daha zararlı bir düşünce yoktur.

Hilafetin gidip saltanatın gelmesinin en kötü sonuçlarından biri de, İslam’ın en fazla değer verdiği eşitlik ve kardeşlik ilkesi, yani inananların birbirlerine eşit kardeşler sayıldığı, üstünlüğün takvada arandığı merhamet toplumu ülküsünün öldürülmüş, onun yerine İslam’ın lanetleyerek öldürdüğü ırkçılığın, kabile taassubunun, adam kayırma mantığının hortlatılmış olmasıdır. Araplar, Arap olmayan diğer müslüman kardeşlerini aşağılarken, onları da Ümeyye oğulları (Emeviler) aşağılamış, mübarek merhamet toplumunu en ilkel düşünce ve davranışlara kurban etmişlerdir.³⁷⁵ Bu cümleden olarak burada, devlet başkanlığına hak sahibi olabilmedeki Kureyşî’lik şartını, evlilikte denklik/kefaet ile ilgili kıstasları ve muvalât akdi anlayışlarındaki bazı tezahürleri örnek olarak hatırlayabiliriz.³⁷⁶

Aslında hukukun üstünlüğünün zedelenmesi, kanun ve adalet önünde eşitliğin bozulması, bu konuda her şeyi anlatıyor demektir. Bunu ise yukarıda yeteri kadar bahis mevzuu yapmıştık.

³⁷⁴ Heysemi, age. 8/85

³⁷⁵ Mevdudî, bunların geniş bir tahlilini yapar, örneklerle izah eder. Bkz.age. s. 207-277

³⁷⁶ Bu konuda yapılan bir çalışma içi bkz. A. Yaman, Siyaset – Hukuk İlişkileri, s .85-93

Saltanat yönetimindeki Emeviler sanki bir İslam devleti değil de bir arap iktidarı gibi davranmaya başladılar. Sanki “her şey arap için, araba göre, arap tarafından” diyorlardı. Irkçılık o kadar yaygınlaşmıştı ki, bırakın bir kimseyi vali, kadı, komutan yapmayı, mahalledeki cami imamlığı için bile arap olup olmadığı araştırılıyordu. Said b. Cübeyr gibi bir insan Küfe’ye Kadı tayin edilince “arap değildir” diye ortalıkta bir gürültü kopmuştu. Sonunda Ebu Musa el-Eş’arî’nin oğlunu O’nun yerine kadı olarak atadılar.³⁷⁷

Bu pis anlayış İslamlaşma hareketini de baltalamaya başlamıştı. Çünkü fethedilen topraklarda insanlar daha önceleri Müslümanlığı seçerken, şimdi “Araplara köle mi olacağız? Müslüman olsak bile bizi kendilerine denk görmüyor ve aşağılıyorlar” diyorlardı.

Burada İslam toplumunun, sanki Hindistan’daki “kast” sistemi gibi nasıl bir bölünmüşlük ve parçalanmışlık içine atıldığını biraz daha yakından görelim isterseniz.

En ilkel, en anlamsız, en saçma ama aynı zamanda duygular için en cazip ve en tehlikeli insan düşüncelerinden birisi olan ırkçılık hakkında, “Emevi Devletinin Yıkılış Nedenleri Üzerine Bazı Mülâhazalar” başlığı altında bir çalışma yapan Ali Delice,³⁷⁸ “Arapçılık Taassubu Ve Emevî Devletinin Mevâlî Politikası” başlığı altında şu bilgileri verir:

“Velâ” kökünden gelen ve “velî, âzâd edilen, âzâd eden, anlaşmalı, asabe” gibi bir çok anlamlara gelen³⁷⁹ Mevlâ-Mevâlî kelimesi cahiliyye döneminde daha çok “anlaşmalı” anlamında kullanılıyordu. Cahiliyye döneminde sosyal tabaka, Hürler,

³⁷⁷ İbn Hallikan, 2.den nakleden, Siret Ansiklopedisi, 4/112.

³⁷⁸ Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Bilim Dalı Öğretim Üyesi. Arş. Gör. Ali Delice,

³⁷⁹ İbn Manzur, Lisânü’l-Arab, Beyrut, ty, XV, 408-409

Mevâlî ve Köleler olmak üzere üç gruptan oluşmaktaydı.³⁸⁰ Kölelerin üzerinde bir yer edinen Mevâlî, anlaşma, azad edilme ya da evlilik bağı ile kabileye bağlanabiliyordu. Ancak buna rağmen Araplar, kızlarını köleleriyle, azad ettikleri kimselerle hür de olsalar, Arap olmayanlarla evlendirmezlerdi.³⁸¹

Cahiliyye döneminin aksine İslam döneminde Mevâlînin konumu, inanç bağı ile birlikte artmıştır. İnananların kadın erkek birbirlerinin velisi oldukları belirtilmiş,³⁸² hiç bir ayırım yapılmamıştır.³⁸³ Hz. Peygamber de bunu Medine'ye hicret ettiğinde inananları sosyal statülerine bakmaksızın muâhât-kardeşlik müessesesini kurarak tatbikata geçirmiştir.³⁸⁴ Ayrıca cahiliyye döneminde yaygın olan ve Mevâlîden aşağı tabakada bulunan kölelerin durumunda da iyileştirilme yoluna gidilmiştir. Özellikle Kur'an'ın köleleri azad etme yönündeki teşviki³⁸⁵ ve Hz. Peygamberin uygulamasıyla toplumdaki ümmet birliği sağlanmak istenmiştir. (Bu konuda Hz. Peygamber'in, Ebû Zer'i, Bilal-i Habeşî'yi ırkıdan dolayı ayıplamasını cahiliyye adeti olarak nitelemesi, halasının kızı Zeyneb bnt. Cahş ile azadlı kölesi Zeyd b. Hâris'i evlendirme teşebbüsünü örnek olarak verebiliriz.). Köleler, ya hiç bir karşılık almaksızın, ya şartlı olarak, ya da efendisiyle arasında gerçekleştirilen bir anlaşma sonucunda serbest bırakılırdı.³⁸⁶

Hulefâ-i Râşidîn döneminde idarî ve siyâsî hayatta daha çok Arapların hakim olduğunu, Mevâlînin ise pek fazla etkisinin

³⁸⁰ Mahmud Mikdâd, el-Mevâlî ve Nizâmü'l-Velâ mine'l-Cahiliyye ila Evâhiri'l-Asri'l-Ümevî, Şam 1988, s. 33; Abdülaziz Muhammed el-Lümeylim, Vad'ul Mevâlî fi'd-Devleti'l-Ümeviyye, Beyrut 1991, s. 18

³⁸¹ Mikdâd, s. 76; Lümeylim, s. 33-44; Neşet Çağatay, İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliyye Çağı, Ankara 1957, s. 120

³⁸² Tevbe, 71

³⁸³ Tevbe, 71

³⁸⁴ İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, Kahire 1336, II, 109-110

³⁸⁵ Beled, 11-14

³⁸⁶ Vecdî Akyüz vd., "Asr-ı Saadette Kölelik ve Cariyelik", Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, İstanbul 1994, I, s. 505-509

olmadığını görmekteyiz. Ancak sosyal hayatta, Hz. Peygamber döneminin devamı sağlanmıştır. Fakat Halife Osman'ın sıla-i rahime fazlaca önem vermesi ve bunu sonuçta da kendi kabilesine yansıtması, Araplardan diğer kabilelerde hoşnutsuzluğa, Mevâlî tarafında da huzursuzluğa sebep olmuştur. Hz. Osman döneminde meydana gelen olaylarda ve halifenin öldürülmesinde Mevâlînin rolünün olduğunu söyleyebiliriz.³⁸⁷

Emevî Devletinin kuruluşu, kabilecilik üzerine te'sis edilmiş ve bu yüzden iktidara geçen hemen hemen bütün halifeler muhalefet cephesiyle sürekli mücadelelerle uğraşmak zorunda kalmıştı. Öyle ki bu kabilecilik sadece Arap-Mevâlî arasında değil, bizzat Araplar arasında da meydana gelmişti.³⁸⁸ Yani kendi aralarında asabiyet mücadelesi veren Araplar, Arap olmayanlar karşısında kendilerinin üstün millet olduklarını belirterek ırkçılık yapıyorlardı. Mevâlî, İslam öğretilerinde bulamadıkları bu ayrımcılıkla Emevî Devletinde karşılaştıklarında, ilk dönemde olduğu gibi Araplarla aynı statüye tabii tutulmalarını beklemişlerdir.³⁸⁹

Hiç şüphesiz bu Arapçılık taassubu, iki tarafı da keskin bir kılıca benzemektedir. Bir taraftan Arapların dış güçlere karşı birlik içerisinde olmalarını sağlarken, diğer taraftan, Arap olmayan toplumların kendi içlerinde bir başka asabiyetin oluşmasına neden olmuştur. Sonuçta devlete karşı kin ve nefretin

³⁸⁷ Mikdâd, s. 175. Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidin döneminde Mevâlînin konumu için bkz. Lumeylim, s. 18-26; Mustafa Alemüddin, el-Müctemeu'l-İslâmî fi Merhaleti't-Tekvîn, Beyrut 1992, s. 120-124

³⁸⁸ Andre Miquel, İslam ve Medeniyeti, çev. Ahmet Fidan vd., Ankara 1991, I, 107-110; en-Neccar, s. 202

³⁸⁹ Vagleri, "Raşid Halifeler ve Emevî Halifeleri", İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti", çev. İlhan Kutluer, İstanbul 1989, I, 102. Von Grunebaum da Peygamber'in sosyal ve ekonomik yönden eşit tuttuğu Mevâlînin daha sonraları istismar edildiğini belirtir. Von Grunebaum, Classical Islam: A History, 600 A.D.-1258 A.D, Chigago 1970, s. 73

oluştugu “Şuûbiyye” hareketini beraberinde getirmiştir.³⁹⁰ Bu durum, o dönemde olduğu gibi günümüzde de bütün toplumlarda aynı sonucu vermektedir.

Emevîler döneminde idârî ve siyâsî alandaki Mevâlînin konumu hakkında iki aşırı taraf bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Mevâlînin hilafet hariç idari bütün görevlerde buldukları görüşüdür. Görüşlerini, Emevî iktidarı tarafından getirildikleri valilik, komutanlık, katiplik, vergi ve zekat toplama ve divanlar gibi görevlere atanan Mevâlîleri göstererek desteklemektedirler.³⁹¹ Ancak onların görevlere getirilmesi, devletin ihtiyaç duyduğu ve istihdam edilmeleri uygun görülen alanlarda gerçekleşmiştir.³⁹² Gerçekten de Mevâlînin Arapların çoğunlukta olduğu önemli valiliklere atanmadıklarını görmekteyiz. Daha çok Mevâlînin kendi memleketlerine atanması da, oradaki siyâsî otorite boşluğuna sebebiyet vermemeye matuftur. Onların buralara atanışı, Arap kabilelerinin nüfuzunun zayıf olması ve İslamî eğilimin ağır basması şartına bağlanmıştır.³⁹³ Arap ordusunun kabilelere dayanmasından dolayı, komutanlık görevine getirilmeleri de pek mümkün olmamıştır.³⁹⁴

³⁹⁰ Şuûbiyye konusunda geniş bilgi için bkz. Mustafa Kılıçlı, Arap Edebiyatında Şuûbiyye, İstanbul 1989

³⁹¹ Geniş bil. bkz. Mikdad, 254-260; Cemil Abdullah Muhammed el-Mısrî, el-Mevâlî Mevkıfu'd Devleti'l-Ümeviyye minhum, Amman, 1988, s. 44-55; Lumeylim, s. 83-92, 125 vd., Abdulaziz ed-Dûrî, İktisat Tarihine Giriş, çev. Sabri Orman, İstanbul 1991, s. 59-62; İrfan Aycan “Emevîler Döneminde Mevâlî ve Zimmîlerin İdaredeki Rolü” (Necdet el-Hammâş'ın el-İdare fi'l-Asri'l-Ümevi, Şam 1988, s. 337-357 arası çeviri) A.Ü.İ.F.D., XXXVII, Ankara 1997, s. 175-189; Adnan Demircan, İslam Tarihinin İlk Döneminde Arap-Mevâlî İlişkisi, İstanbul 1996, s. 92-117. Lumeylim, bu bağlamda Emevîlerin Mevâlîye karşı olumsuz bakışını, özellikle Emevîlere düşman olan Abbâsîler döneminde yazılmış kitaplara bağlamaktadır. Lumeylim, s. 89-90

³⁹² Demircan, Arap-Mevâlî ilişkisi, s. 92

³⁹³ Mikdâd, s. 258, Dûrî, İlk Dönem İslam Tarihi, çev. Hayrettin Yücesoy, İstanbul 1991, s. 128

³⁹⁴ Mikdâd, s.259

İkinci görüş ise, Mevâlinin Emevî Devletinde idarî ve siyâsî alanda resmî görevlere getirilmediği görüşüdür. Bu konuda Hasan İbrahim şöyle demektedir: “İçlerinden Emevîlerce yüksek idarî görevlere getirilmiş, harac toplamak işinde istihdam edilerek nüfuzlarından faydalanılmış, Araplara “ulûc”³⁹⁵ (işbilir kuvvetli kişiler) diye isimlendirilen İranlı büyük arazi sahipleri Dihkânlar tabakasını istisna edecek olursak (Çünkü devletin bu politikasından Dihkânlar (Toprak Ağası) istifade ediyorlardı)³⁹⁶ bu Mevâlî, İslam’ı kabul etmelerinin, kendilerini Araplarla eşit seviyeye getirmediğine inanıyorlardı”³⁹⁷ Rahman da bu konuda Mevâlinin Araplarla teorikte eşit olduğunu, pratikte ise, kesinlikle bunun kabul görmediğini ve Arapların sosyal üstünlük ve düşük vergilerin tadını çıkararak bir idareciler aristokrasisi kurduklarını belirtir.³⁹⁸ Yine aynı yazar, Emevîlerin Arap ırkçılığı yaptıklarını, Mevâlîye efendinin köleye bakışı gibi baktıklarını ve bunun da Mevâlinin ruhunda ırkçılık duygularını harekete geçirmesi sonucu, devlete karşı girişilen her harekete katıldıklarını belirtmektedir.³⁹⁹ Wellhausen, Emevî Devletinin Mevâlî politikasını eleştirerek “Gerçekte İslam, sosyal tabakalaşmayı ortadan kaldırmasına rağmen, Emevîler bunu daha da canlandırdılar. Emevî Devletinin yıkılış hareketi İran asıllı ve Arap düşmanı kalmış olan Maverâünnehirlilerden değil, tam aksine müslüman olmuş, ancak haksızlıklara uğramış olan Horasanlılardan başlamıştır..” demektedir.⁴⁰⁰ Genelde Emevî Devletinde Mevâlinin siyâsî alanda pek fazla önemli görev

³⁹⁵ el-Ezherî, Tehzîbü’l-Lüğa, thk. Abdesselam Muhammed Harun vd., Mısır 1964, I, 373

³⁹⁶ Gerlof Von Vloten, Emevîler Devrinde Arap Hakimiyeti Şia ve Mesih Akideleri Üzerine Araştırma, çev. M.Sait Hatipoğlu, Ankara 1986, s. 24-25; Şükrü Faysal, Hareketü’l-Fethi’l-İslâmî fi’l-Karni’l-Evvel, Beyrut 1982, s. 103-104.

³⁹⁷ H.İbrahim, II, 298; Gerlof, s. 24

³⁹⁸ Rahman, s. 139

³⁹⁹ H.İbrahim, II, 250

⁴⁰⁰ Wellhausen, s. 237

almadıkları ya da en azından Araplarla eşit seviyede tutulmadıkları⁴⁰¹ ve onların, devlet tarafından alınan iktisâdî kararlar sonucu, devlet aleyhine girişilen hareketleri destekledikleri malumdur. Özellikle Irak'ta, onlar gibi hükümet tarafından dışlanan ve sindirilen şiiilerle birleşmelerine neden oldu. Böyle olunca şiiilik yalnız dini bir muhalefet olarak kalmak yerine Emevî hanedanına karşı sosyal bir muhalefet şekline dönüştü.”

Çalışmasında mevaliye yapılan haksızlıklardan örnekler getiren yazar, sonuçta şu hükme varır: “Kısacası, Emevî tarihinin sonuna kadar siyâsî, askerî ve idarî otoriteyi ellerinde tutanlar hep Araplar olmuşlardır. İslam, Arap-Mevâlî gibi bir ayrımı kabul etmezken, Emevîler döneminde Mevâlînin bazı haklardan Araplar kadar faydalanmadığı görülmektedir. İster istemez bu da, Mevâlînin devlet aleyhine girişilen isyanlara katılmalarını sağlamıştır”⁴⁰²

Sosyal Hayatta Bozulmalar:

Hiç şüphesiz yönetimin yanlışlıkları, halka da sirayet ediyordu. "Hulefâ-i Raşidin" döneminde halk, tamamen Şer'î hukuk ile idare edilir, herkes hakkını alır ve herkese hakkı verilirdi. Herhangi bir kimse, başkasının hakkını vermeyecek, vazifesini yapmayacak olursa, sırtında Halifenin murakabe ve müeyyidesini bulurdu. İnsanlar hemen hemen aynı eğilimdeydiler, aralarında fazla bir görüş ayrılığı yoktu. Kur'an'ı,

⁴⁰¹ Ibâdî, s. 14; en-Neccâr, s. 201

⁴⁰² H.İbrahim, II, 250; Useymetu'l-Azm, el-Müctemu' fi'l-Asri'l-Ümevî, Beyrut 1996, s. 37-42; İsmet Kayaoğlu, İslam Kurumları Tarihi, Ankara 1980, s.48-49. Naklden, Ali Delice, Emevi Devletinin Yıkılış Nedenleri Üzerine Mülâhazalar,..

(http://64.233.183.104/search?q=cache:p1q9qRa_0ssJ:

www.cumhuriyet.edu.tr/akademik/fak_ilahiyat/der3/3adelice.htm+hilafet+veli+ahl% C4%B1k&hl=tr&lr=&strip=0)

sevgi ve dayanışmaya çağırın aslından uzaklaştıracak şekildeki te'vil etmiyorlardı.

Hız. Muaviye döneminde ise halk, muhtelif fikirlere ayrılmıştı, birlik ve itaatlarını bozmak kolaylaşmıştı. Kur'an ayetlerini te'vil ederek fitne meydanlarına çıkmışlardı. Bu dönemde halkın maruz kaldığı yönetim katı ve baskıcı idi. Onun için kolaylıkla kanlar dökülebilmisti.⁴⁰³

Acluni, "İnsanlar, idarecilerinin dini (yaşam biçimi) üzeredirler." Sözünu nakleder.⁴⁰⁴ Belki hadis değil, ama hikmetli bir sözdür. Daha başka rivayetler de aktarır Aclunî bu minvalde. Mesela, Fudayl b. İyaz şöyle söylemiştir: "Eğer benim kabul olunacak bir duam olsaydı, onu sultanlar için daha müstehak görürdüm. Çünkü toplumun düzelmesi onların düzelmesi, bozulması da onların bozulması iledir."

Taberânî'nin "Kebîr" ve "Evsat"ında Ebu Ümame'den "merfuan" rivayet ettiği hadis bu konuyu destekler: "İdarecilerinize, önderlerinize söğmeyin, onların iyiliğine, ıslahına dua edin. Çünkü onların salahı, iyiliği, sizin ıslahınızdır, iyiliğinizdir."

Beyhakî de Ka'bu'l Ahbar'dan şunu aktarır: "Her zamanın bir idarecisi vardır. Allah (Azze Ve Celle) onu halkın kalbi doğrultusunda gönderir. Onlar hakkında iyilik dilerse, onlara iyi bir idareci gönderir. Onlar hakkında yaptıkları yüzünden helak ve azap dilerse, onlara içlerinden bir azgını, şımarığı gönderir."

Kasım b. Muhaymara da şöyle demiştir: "Sizin zamanınız, sultanınızdır. Sultanınız iyi olursa, zamanınız iyi olur, sultanınız bozuk olursa, zamanınız fesat ve bozuk olur."⁴⁰⁵

Allah (Azze Ve Celle) şöyle buyurur: "İşte böylece işledikleri günahlardan ötürü zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmının peşine takarız."⁴⁰⁶

⁴⁰³ Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, 2/312

⁴⁰⁴ Keşfu'l Hafa, 2/311 (2790)

⁴⁰⁵ Aclunî, age. 2/311

M. Ali Sabunî bu ayetin tefsirinde şunları yazıyor: “İnsanlarla cinleri, birbirlerinden faydalandırdığımız gibi, işledikleri masiyetler ve kazandıkları günahlar yüzünden zalimleri de birbirlerine musallat kılarız.” Kurtûbî şöyle der: “Bu, zalime karşı bir tehdit ifade eder. Eğer zulmünden vazgeçmezse, Allah (Azze Ve Celle) onun başına başka bir zalimi musallat kılar.”

İbn Abbas da şöyle der: “Allah (Azze Ve Celle) bir kavimden razı olursa, onların başına en hayırlılarını getirir. Bir kavme de kızarsa, onların başına en şerlilerini getirir.”⁴⁰⁷

Malik b. Dinar’ın şöyle dediği rivayet olunur:” Bazı felsefe kitaplarında yüce Allah (Azze Ve Celle)’ın şöyle dediğini okudum:⁴⁰⁸ “Ben Allah’ım! Ben yöneticilerin sahibiyim. Yöneticilerin kalbi benim elimdedir. Kim bana itaat ederse, yöneticileri onlar için bir rahmet yaparım. Kim de bana isyan ederse, yöneticileri onlar için bir azap ve ceza yaparım. Boşuna onlara sövmekle meşgul olmayın. Fakat bana tevbe edin ki, onları size merhametli kılayım.”⁴⁰⁹

Ahmet Yaman bu gerçeğe şöyle dokunur: “Topluma biçim veren öğeler, o toplumun kurumlarıdır. Siyaset de bu kurumlardan baskın olanı olduğu için toplum düzeninin aldığı şekilde birinci derecede etkili olmuştur.⁴¹⁰ Binaen aleyh kendilerine “halife” denen yöneticilerin dinî yaşayıştaki alenî eksiklikleri ve fıkıh kuralları karşısındaki kayıtsızlıkları, halka da

⁴⁰⁶ En’am, 129

⁴⁰⁷ Kurtûbî, 7/85

⁴⁰⁸ Bu söz, Mişkâtü’l Mesabih’te 3721 nolu hadis-i kutsî olarak rivayet edilmiştir. Kaynağı, Ebu Nuaym’ın “Hilye”sidir. Aliyyul Karî’nin “Mirkatu’l Mefatih Şerh’u Mişkâtü’l Mesabih”in de eseri tahkik edenler şöyle bir not düşmüşlerdir:” Bu hadis hakkında Kazvînî “Mevzu- uydurma” demiştir. Ancak Askalanî, bu kitabın 1. cildine eklenen risalesinde, ondan “mevzu- uydurma” vasfını kaldıracak bir çok yollar ve şahitler zikretmiştir.” Bkz. 7/294

⁴⁰⁹ Safvetu’t Tefasir terc. 2/251. Kaynağı Fahr-i Razî, 13/194

⁴¹⁰ Kışlalı, Siyaset Bilimi, s. 87

kötü örnek olarak yansımış ve hukuk kurallarının maşerî vicdandaki konumu zedelenmiştir. Bu durum, sonuçları hukuka da yansıyan sosyal kırılma ve çözümlere sebep olmuştur.⁴¹¹

Bireylerin üzerinde doğrudan etkili olan siyaset ve siyasilerin saltanatla gelen bozulmalarının başında, içki, kumar, zina, rüşvet, adam öldürme, faiz, ğayr-ı meşru oyun ve eğlenceler, uyuşturucu kullanma, haksız kazanç, israf, hırsızlık, yol kesicilik vb. haram ve günahların maalesef cemiyette yaygınlaşması olmuştur. Bu ise toplumun değişimi demektir. Bunun sonucu ise, Allah (Azze ve Celle)'ın değişim kanunu olarak, o doğrultuda Allah (Azze ve Celle)'ın da o toplumu değiştirmesi demektir. İyilikse iyiliğe, kötülükse kötülüğe doğru...⁴¹²

Emevilerin yıkılışı üzerinde araştırma yapan Ali Delice, beşinci nedenin başlığını “Bazı Halifelerin Sorumsuz Yaşantıları” diye koyarak şunları yazar: “Emevî Devletinin yıkılış nedenleri arasında, bazı halifelerin yaşantıları gelmektedir. Daha devletin kuruluşunda Muaviye, oğlu Yezid'e biat almak istediğinde, çoğunluğu sahabilerin oluşturduğu Hicaz halkı, onun yaşantısından dolayı itiraz etmişler, hatta Abdullah b. Hanzale liderliğinde, Yezid b. Muaviye'ye karşı ayaklanmışlardı. Çünkü Yezid'in oyun, eğlence ve zevkine düşkün bir hayatı vardı.⁴¹³ Yezid b. Abdümelik de ondan farksızdı. Hatta daha ileri giderek Habbâbe adlı cariyesine aşık olmuş, devleti tamamen valilerin idaresine bırakmıştı.⁴¹⁴

Bu anlamda Mes'ûdî, Emevî devletinin yıkılışı ile ilgili bir sorunun Emevî ileri gelenlerinden birisine sorulduğunda şu cevabı verdiğini belirtir: “..Biz asıl yapmamız gereken halkın durumunu araştırmak ve onlarla ilgilenmeyi bir tarafa bırakıp,

⁴¹¹ A. Yaman, age. s. 47

⁴¹² Bkz. Ra'd, 11

⁴¹³ H.İbrahim, I,4 32

⁴¹⁴ Taberi, VII, 22-23; H.İbrahim, I, 419; Çağatay, İslam Tarihi, Ankara 1993, s. 461

zevk ve sefaya daldık, halkımıza zulmettik. Bunun üzerine onlar, adaletimizden ümit kestiler ve bizden kurtulmayı ister hale geldiler. Biz valilerimize güvendik, maalesef onlar, kendi menfaatlerini devletin âlî menfaatlerine tercih ettiler, bize sormadan kendi başlarına işler yaptılar...”⁴¹⁵

Yine aynı şekilde Ebû Müslim’e, neden Emevî devletine karşı ayaklandınız? sorusuna, onun cevabı şu şekilde olmuştur: “Onlar kendilerine güvenen dostlarından uzaklaştılar, kendilerine ülfet besleyen düşmanlarına yakınlaştılar.”⁴¹⁶

Bunların dışında Velid b. Yezid, Yezid b. Velid ve İbrahim b. Velid gibi halifelerin idârî yönden zayıf olmaları, Emevî Devletinin zayıflamasında etken olmuştur.⁴¹⁷ Bu konuda en-Nedvî şunları söylemektedir: “..Üzülerek ifade etmek gerekir ki, bu önemli mevkiin (Halifeliğin) hiç bir hazırlığı olmayan, liyakatsız, daha önceki halifeler gibi sağlam dînî ve ahlâkî terbiyeden mahrum, hatta o devirdeki insanlar kadar bile terbiye alamamış, İslam uğrunda cihad ruhuna sahip olamayan, dînî ve dünyevî meselelerde İslam halifeliğinin sorumluluklarını omuzlayacak ictihad gücünden yoksun kişilerin eline geçmesi, gerçekten insanlık âlemi için büyük bir talihsizlik olmuştur. Halifeler hakkındaki bu hüküm, Ömer b. Abdülaziz hariç, bütün Emevî ve Abbâsî halifeleri için geçerlidir”⁴¹⁸

⁴¹⁵ Bkz. Mes’ûdî, III, 241; Ahmed Ulebî de İbn Abdırabbih’den buna benzer bir rivayeti aktarmaktadır. Buna göre de Emevilere devletlerinin neden yıkıldığı sorulduğunda onlar “Biz aramızda ihtilafa düştük, muhaliflerimizde bize karşı birlik içerisinde hareket ettiler” diye cevaplamışlardır. Ahmed Ulebî, s. 129.

⁴¹⁶ Ebû Hayyân et-Tevhîdî, el-Besâir ve’z-Zehâir, thk. İbrahim el-Keylânî, Şam 1964, I, 158. Vakıa olarak bir gerçek olmasına rağmen, böylesi bir rivayeti ihtiyatle karşıladığımızı belirtmek isteriz.

⁴¹⁷ Ferruh, s. 196; Ahmet Emin, s. 74; Corci Zeydan, Medeniyet-i İslamiyye Tarihi, çev. Zeki Megamiz, İstanbul 1328, I, 75 vd, III, 194; Rahman, s. 155

⁴¹⁸ Ebû'l-Hasen en-Nedvî, Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul 1986, s. 217. Halifelerin ve devlet adamlarının kötü örnek olmaları için bkz. s. 217-225; Ali Delice, ay.

Hilafet ile saltanat arasındaki en büyük fark görülüyor ki, halkın idaresine bağlı otorite değişiminin yok edilmesiyle emanetin ehil ellere geçmesinin önlenmesidir. Oysa Allah (Azze ve Celle), emanetleri ehil olanlara vermemizi kesin olarak emretmiştir; “Şüphesiz Allah, size emanetleri ehline (sahiplerine) teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor. Bununla Allah, size ne güzel öğüt veriyor!.. Doğrusu Allah, işitendir, görendir.⁴¹⁹ Emanet ile adalet arasındaki ilişkiye de aynı ayetler dikkatimizi çekmiştir.

Resûlullah (Sallallahu Aleyhi Vesellem) Efendimiz de, “Emanetler ehline verilmediğinde kıyameti bekleyiniz.” Buyurmuştur.⁴²⁰

Emanetler ehline verilmediği için İslam dünyasının başına kopan en büyük kıyamet olan saltanatın getirdiği bir bela da, alimler arasında ehliyete önem vermeme ve adam kayırma çirkinliğidir.

Devlet Malında Bozulmalar:

Yukarıda “İslam Devletinin Özellikleri” anlatılırken, “Devlet Malı” konusu geçmişti. Oradaki bilgilerin üstüne şunları söyleyebiliriz: İslâm'ın devlete yüklediği başlıca görevlerden birisi de ümmetin ülke kaynaklarından adil biçimde yararlanmasını sağlamaktır. Saltanat yönetiminde devlet bu görevi yerine getirmemiştir. Zaten getirmesi de mümkün değildir. Çünkü böyle bir görev saltanatın çıkarlarına ters düşer. Saltanat yönetiminin bu konudaki yaklaşımı, onun devlet malı ve hazinesi (beytülmal) karşısındaki tutumunda belirginlik kazanır.

Raşid halifeler döneminde devlet hazinesine, halifeye ve yönetime Allah'ın ve ümmetin bir emaneti gözüyle bakılır; ona

⁴¹⁹ Nisa, 58

⁴²⁰ Buharî, Rikak, 35, İlim, 2;İ. Canan, age. 2/372, 14/330-331, 332-333

ancak belli kurallar ve ölçüler içinde müdahale edilirdi. Halife ya da diğer yöneticiler beytûlmaldan kanunsuz olarak ne kendileri, ne de başkaları için bir harcama yapabilirlerdi. Harcadıkları her kuruş için kendilerini Allah'a ve Müslümanlara karşı sorumlu sayar, hesap verirlerdi. Geçimlerini sağlamak için harcadıkları para ise ancak yoksulların ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir ölçüdeydi.

Saltanat yönetiminde ise devlet hazinesi, hükümdarın özel hazinesi durumuna dönüştü. Daha Muaviye döneminde, hazine kendilerine karşı sorumlu olunan müslümanların malı değil, istenildiği gibi kullanılabilir Allah'ın bağışladığı bir mal olarak tanımlanmaya başlandı. Müslümanların büyük çoğunluğu, devlet hazinesinden yararlanmak şöyle dursun, haraçlarıyla hükümdarın zenginliğini besleyen bir zümre sayıldı. Artık hiç kimse hükümdarı hazine üzerindeki tasarrufları konusunda hesaba çekemiyor; yalnız hükümdarlar değil, şehzadeler, hanedan üyeleri, vali ve diğer yöneticiler devlet hazinesini istedikleri gibi kullanıyorlardı. Keyfi harcamalarını karşılayabilmek için de sürekli halka kanunsuz vergiler yüklüyorlardı. Hazinenin zenginleştirilmesi için maalesef her yola başvuruluyordu.

Ömer İbn Abdülaziz, Emevi hükümdarlarının topladıkları kanunsuz vergilerin belirlenmesini istediğinde, ortaya uzun listeler çıktı. Bütün şehzade ve emirlerin gayr-ı meşru servetleri ile beraber, kendisine babasından intikal eden ve yıllık 40 000 dinar gelir getiren emlakını beytû'l mal'a devretti.⁴²¹

Evet, halifeler, devlet hazinesini bir emanet bilir, kör kuruşun hesabını yapar, gelir ve giderlerin adilane dağıtımına dikkat eder, devlet mallarını asla kendi malları saymaz, şahsi masraflarını ancak israfsız olarak alırlardı. Saltanat döneminde ise devlet hazinesi sanki sultanın özel kasasıdır ve dilediği gibi kullanır. Zevk ve safa yollarında binbir çeşit israfların haddi hesabı olmaz. Ama, kimse onlardan hesap soramaz. Sadece

⁴²¹ Siret Ansiklopedisi, 4/108.

sultan değil, veliahtlar, şehzadeler, vezirler, valiler, komutanlar da birer sultan gibi hazineden ölçüsüzce harcarlar... Zavallı halk ise, bu harcamalara para yetiştirecek parya durumundadırlar. Toplanan vergi değil, sanki haractır. Rezalet o kadar artmıştı ki gayr-ı müslim vatandaşlardan müslüman olmak isteyenlere, "Bunlar sırf cizye vergisi vermemek için müslüman oluyorlar" diyerek, neredeyse İslamın yayılmasını engelleyeceklerdi.... Bunu belki yapmadılar ama, kanun hilafına, müslüman olanlardan, gayr-ı müslimmiş gibi cizye almaya devam emrini verdiler.

Hatta okurken insanın ciğerini parçalayan şu olay, haksızlığın ve insafsızlığın haddini bildirme açısından dikkat çekicidir: Irak valisi Haccac İbn Yusuf'a tahsildarları şöyle bir bilgi verdiler; pek çok zimmi Müslüman olmuş ve Basra'ya, Küfe'ye yerleşmiştir. Bu yüzden de cizye ve harac vergisinde bir düşme olmuştur. Haccac İbn Yusuf zalimi, bu Müslümanların şehirlerden geri çevrilmesini ve eskisi gibi kafirlerden alınan cizyeyi vermeye devam etmelerini emretti. Yeni Müslümanlar bu emirle Basra ve Küfeden çıkarılırken "Vâ Muhammeda, Vâ Muhammeda" diye ağlayıp feryat etmişler, yürekleri dağlamışlardı. Halk şikayetlendi ise de bir şey yapamadı. Ancak olaya kızan bir çok alim, yapılanlara tepki ve Müslümanlara teselli olsun diye şehri terk ettiler. Ancak zalimlerin ellerinden oralarda da kurtulamadılar.⁴²²

Ömer b. Abdil Aziz başa gelip de valilere "Allah, Hazreti Muhammed'i tahsildar olarak değil, halkı dine çağıran peygamberlik göreviyle göndermiştir" diyerek bunu yasaklayıncaya kadar bu rezalet sürmüştür malesef.⁴²³

Yukarıda anlatıldığı gibi devletin gelir ve gider kalemleri belli olduğu halde sultanlar, genellikle yasalara uymamış, kanun ve kuralları keyflerince değiştirmişlerdir. Mesela Kur'an'ın hükmü gereğince ganimet mallarının beşte biri devlet hazinesine,

⁴²² Siret Ansiklopedisi, 4/108.

⁴²³ Ahmet ÖZALP, ay.

kalanı ise savaşanlara aittir. İlk Emevi hükümdarından başlayarak bu uygulama değiştirilmiş; ganimet içinde bulunan altın ve gümüş gibi değerli mallara el konularak ayrıldıktan sonra geriye kalanlar eskisi gibi bölünmüştür.⁴²⁴

Oysa şu rivayet bunun ne kadar önemli olduğunu vurgular: Adıyy İbn-u Amire el-Kindi (radiyallahu anh) anlatıyor: "Rasulullah (A.S) buyuruyorlar ki:

-Bir işe memur tayin ettiğimiz kimse, bizden bir iğne veya ondan daha küçük bir şeyi gizlemiş olsa, bu bir hiyanettir (gulül), kıyamet günü onu getirecektir.

Bunun üzerine, Ensar'dan bir zat kalkarak:

-Ey Allah'ın Rasulü! Vazifeyi benden geri al! dedi, Hz. Peygamber (A.S):

-Sana ne oldu? diye sordu.

-Senin az önce şunu şunu söylediğini işittim ya! deyince Hz Peygamber (A.S):

-Ben onu şu anda tekrar ediyorum: "Kimi memur tayin edersek az veya çok ne varsa bize getirsin. Ondan kendisine ne verilirse alır; ne yasaklanırsa onu terkeder."⁴²⁵

SONUÇ: ALİMLERİN İDAREDEN KOPUŞU

İslam dini bilindiği gibi iman, ibadet ahlak ve muamelat (hukuk) dediğimiz belli başlı dört bölümden meydana gelerek bireyin ve toplumun maddi ve manevi tüm yönlerine hitap eder. Böylece hem dünyevi ilişkileri düzenleyen yasalarıyla hayata bir düzen getirirken, aynı zamanda ahiret hayatına da bunun sonuçlarına göre ayarlanan bir nizam getirmiştir.

Sevgili peygamberimiz bir mürşit, bir öğretmen, bir iman, ahlak, takva ve ihsan önderi olduğu kadar, aynı zamanda bir devlet başkanı, bir komutan, bir hakimdi de. O, bir yandan

⁴²⁴ İbn Sa'd, et-Tabakat, VII, 28-29; Taberi, Tarih, IV,187; İbn Abdilberr el-İstiab, I,118; İbnül-Esir el-Kamil, III, 233

⁴²⁵ Müslim, İmaret 30 (1833)

vergileri toplar ve dağıtırken, bir yandan da halkı Allah'a yönlendirmekte; bir yandan devleti yönetirken, bir yandan da aileyi ve toplumu kucaklamakta; bir yandan elde kılıç savaşırken, bir yandan da gönülleri onarmakta idi. Din ile dünyanın, dünya ile ahiretin mükemmel beraberliğinin simgesi idi efendimiz.

Arkasından gelen halifeler de öyleydi. Onlar, toplumun en temiz, en bilgili, en ahlaklı, en güvenilir ve en sevilir insanlarıydılar. Halkı, bir yandan iyilik ve güzelliklere irşad eder, kalb temizliği ve nefis tezkiyesi ile maneviyatlarını artırıcı, terbiyelerini geliştirici olarak eğitir, bir yandan da devleti yönetir, dünya işlerini halleder, aynı zamanda İslam'ı yaymağa gayret ederlerdi. Onların, Hz. Peygambere tam bir naib, halife oluşlarında ümmetin güveni de tamdı.

Ne var ki iş hilafetten saltanata sapınca, yönetim işinde ehliyet gitti, ilim gitti, güven gitti. Artık hilafet vazifelerinin dini yönlerine fazla alaka gösterilmiyor, dinî mülhaza ve meselelere pek ehemmiyet verilmiyordu.⁴²⁶ Açıkça görülen bu dinden uzaklaşma dolayısıyla saygı ve bağlılık da zamanla aşındı, giderek eridi bitti. Zalimle mazlum arasında kalan sevgi de haliyle çekilip gitti. İşin içinde gönül işi kalmadı. Artık kaba saba, zalim ve zorba, despot bir idare, halkıyla ve halkın tabii önderleri olan alimlerle, ariflerle irtibatını koparıyordu.

Meselenin can alıcı püf noktası da burada yatıyordu. İşte İslam Ümmetinde bam teli mi, can teli mi her ne ise o, burada kopuyordu. Yani İslam dünyasının yüzyıllarca sürecek felaketinin başlangıcı burada gerçekleşiyordu. İş aslı hüviyetine döndürülmedikçe ümmetin kurtulamayacağı korkunç kırılma burada yaşanıyordu.

Neydi o, bir kere daha belirtelim: Maalesef hilafetin gidişi ve yerine saltanatın gelişiyiyle başlayan bu yeni durumla, yani ilimle idarenin kopuşuyla, müslümanların önderliği ikiye bölündü. Bir yanda dünyayı idare edenler, bir yanda da dini ihya

⁴²⁶ MEB.İslam Ansiklopedisi, Halife md. 4/150

eden, insanları eğiten, kalbî, amelî, ahlakî her türlü dînî ihtiyaçları karşılamaya çalışanlar.Yani idareciler ve alimler.⁴²⁷

Bir başka ifade ile bir yanda siyasî liderlik, bir yanda dinî liderlik. Bir başka açıdan özel alanla kamusal alan arasındaki hukukî ayrılık. Bir yanda şahsın hukuku alabildiğine incelenirken, öbür yanda kamu hukukunun alabildiğine daraltılması veya kapatılması. Bir yanda ahval-i şahsiyye, yani kişiye özel bireyin hukuku en ince ayrıntılarına girilerek hallac pamuğu gibi atırılırken, diğer yanda yönetimde hukuk bilmez ve hesap sorulmaz acı bir keyfilik...

Daha önceleri bu önderlik birdi, bütündü. Gerek halife, gerekse devlet ve toplum hizmetlerinde yer alan yöneticiler, halkın aynı zamanda sevdiği, saydığı alim ve ehil kişilerdi... Ama, sultanlık rejimi ile devlet ve cemiyet hayatındaki bu otorite ikiye bölünmüş oldu.

İdarecilerin elinde haliyle güç vardı, kuvvet vardı. İnsanlar, istemeseler dahi onlara itaat etmek durumundaydı. Her ne kadar siyasetleri, yani yönetime geliş biçimleri ve yönetim tarzları İslamî değilse de hiç olmazsa kendileri müslümandı. Hem bu arada kısmen de olsa emniyet ve asayişî sağlıyorlar, İslam yurdunu koruyorlar, İslam'ın yayılması için çalışıyorlardı. Mahkemelerde İslam hukuku geçerliydi. Halkı, eğitim ve öğretimde kısmen serbest bırakıyorlardı. Her ne kadar tasvip edilmeyen işler varsa da, onları bütünüyle önlemek de ellerinden gelmiyordu. Bu konudaki görüş ayrılıkları ileride incelenecektir.

İşte bütün bunlarla beraber, halkın kendisinde de görülen dünyevileşme ve maneviyattan uzaklaşmalardan, dahilde yaşanan ihtilaf, kargaşa ve kavgalardan usanmalardan ötürü ümmet, onların siyasi önderliklerini ister istemez kabullenmişlerdi. Siyasi hayat işte öyle gidiyordu.

Kalan boşluğu ise, yani önderliğin dinî, terbiyevî, manevî cephesini de müctehid imamlar, alimler, mürşitler, veliler

⁴²⁷ Mevdudî, age. S .225,0278-285; Nevin, age. s. 262

doldurmaya başlamışlardı. Hilafetten saltanata geçildiği günlerde halk arasında bir hayli ashab-ı kiramdan insanlar vardı. Onların eğitiminde yetişen tabîler, derken tebe-i tabîler vardı. Peygamberimizin ifadesiyle "Çağların en hayırlısından" kalan "hayırlı insanlar" vardı. Efendimizi gören, "Raşid halifeler" devrini yaşayanlar vardı. İşte bu hayırlı insanlar, sultanlardan kalan boşluğu dolduruyor, camilerde, medreselerde, tekkelerde, evlerde, sokaklarda, hatta sınırlarda ve cihad meydanlarında, sürekli insanları eğitiyor, yeni alimler, müşidler yetiştiriyor, halkın dînî mesele ve müşkillerini çözüyor, maneviyatı diri tutmağa çalışıyor, halkın bilgi, kültür, terbiye gibi manevî değerlerini besliyorlardı.

Belki yüzlerce, binlerce insandılar. Belli bir teşkilatları olmadığı için dikkat çekmediler. Siyasilere ürkütmediler. Zaman zaman kuşuklar veya haksız şikayetler üzerine hesaba çekildiler. Zindanları gördüler, işkenceyle tanıştılar, hatta şehadete erenler oldu aralarında ama, kervanlarını hep yürüttüler.

Halk onları seviyor, sayıyor ve destekliyordu. Çünkü halkın içinden çıkmışlardı. Elllerinde Kur'an vardı. Sünneti yaşıyorlardı. Teferruatdaki görüş ayrılıklarına aldırıyor, kendilerince bir izah getiriyor ama başkalarını da hoş karşılıyorlardı. İşte bu sebepten ötürü, zamanla farklı görüşler, farklı uygulamalar ortaya çıkıyordu. Ama amelde, uygulamada görülen bu farklılıklara karşı, olağanüstü bir müsamaha, hoşgörü ile yaklaşıyorlardı. Taassup yoktu genellikle. Halk o alimlerin imanlarına, iyi niyetlerine itimat etmişti. Çünkü kaynak bir olunca, zaten ayrılıklar abartılacak kadar da olmuyordu. Bu sözlerimiz daha çok amele dönük fikhî mezhepler içindir. Zaten "ümmin ihtilafının rahmet oluşu" da bu alandadır. Ama İtikadî mezhepler için böyle söyleyemiyoruz maalesef. Dînimiz aslında inançta ihtilafı hoş karşılamamış, genellikle rahatsız edici taassubî hareketler de amelî mezheplerden ziyade itikadî ve siyasî mezhepler alanında olmuştur.

Doğrusu bu önderler de, kendilerine olan sevgi ve saygıyı hak ediyorlardı. Hizmetlerine karşılık kimseden dünyalık beklemiyor, sadece Allah rızasını gözetiyor, hakkı destekliyor, ihlastan, sadakat ve samimiyetten ayrılmıyorlardı. Kaç defa bela ve musibet çemberinden geçerek, davalarında kaç defa sınanarak elde etmişlerdi bu sevgi ve saygıyı. Din ve maneviyat önderleri, siyasi önderlere karşı tek taraflı ve pasif bir konumdaydılar. Onlardan yardım beklemiyor, ama kendilerinden istenirse seve seve yardım ediyorlardı. Siyasi önderlerin onlara karşı tavrı, her ne kadar kişiden kişiye az çok fark etse de genellikle çok içten, çok yakın, çok onaylayıcı değildi. Bunun sebebi ise, şüphesiz ki idarecilerin özel hayatlarında ve devlet yönetiminde İslamî çizgiden uzaklaşmaları idi. Yani sultanlar, hem de yasaların istekleri ile kendilerinin gerçekte durdukları konumlarını, hem de durumlarını sağlama alma çabaları adına işledikleri suçlarını biliyorlardı.

Alimler de onlara pek yanaşmıyorlardı. Çünkü onlara yanaşmak demek, ya yaptıklarını onaylamak, ya da yaptıklarına karşı onları uyarmak zorunda kalmak demektir. “Emr-i bi'l Ma'ruf, nehy-i ani'l Münker” yapmak mecburiyetindeydiler. Buna rağmen onlar yaptıklarında ısrar ederlerse, onların yanlarında kalamazlardı. Çünkü buna hem din izin vermezdi, zira bunda, zalimlere dolaylı bir destek verme vardı, hem de kamuoyu baskısı vardı. Zira zalim idarecilerle düşüp kalkan, onlardan gelen hediye, ihsan veya makamları kabullenen alimlerden halk elbette kuşkulananacak ve kaçacaktır. Onlara olan sevgi, saygı ve güvenleri zayıflayacak, belki büsbütün kaybolacaktır.⁴²⁸

Gerçekten de İslam dini, zalimlere meyletmek, onlara sevgi duymak ve desteklemekten inananları sakındırmıştı.⁴²⁹ İnsanları helaka götüren bütün günahların başında, ayrıntılarını ileride göreceğiz inşallah, genellikle şunlar vardır: Dünya

⁴²⁸ Mevdûdî, age. s.335; Nevin, age. s.263

⁴²⁹ Hûd, 113

sevgisi, şan, şöhret, makam arzusu, şehvetlerin, lezzetlerin, güdülerin tutsaklığı, kendini başkalarına beğendirme, sevdirmeye arzusu. Bunların hepsi de, sultanların, idarecilerin kapısında. Bir Allah adamının o kapılarda ne işi olabilirdi? Bu sayılan günah bataklıklarıyla İslam savaşıırken, oralardan beslenen adamlarla alimler arasında çatışmadan başka ne olabilirdi?

Dinimizin o kadar nassları vardı, yani ayetler, hadisler vardı insanları sayılan helaka götürücü şeylerden sakındıran... Bir alim, bunlara aykırı davandığında, elbette halkın gözünden de düşecekti, Hakk'ın gözünden düştüğü gibi...

İşte bu merhaleden sonra alimlerle idareciler arasında, Raşid Halifeler devrindeki birliktelik gitmiş, büyük bir güvensizlik ve sevgisizlik, hatta kopukluk, nefret ve çatışma başlamıştır. Bundan sonra artık, alimlerle idareciler arasındaki ilişkiler, asr-ı saadete göre bambaşka bir şekil almıştır. Bu İslamın istediği bir şey değildi elbette... Bu, zamanın getirdiği acı bir durum ve bir zaruretti maalesef... Ve o günden sonra sürüp gitti bu kopukluk ve maalesef yerleşik bir değer haline geldi.

Çok anteresandır; idareciler, ilim öğrenmeye pek merak sarmamışlar genellikle... Sultanlarda, köklü bir din eğitimi görülmemiş genellikle... Tıpkı Rabbanî alimlerin, gerçek alimlerin, saltanata, vezarete, valiliğe, kadılığa ve benzeri idarî görevlere merak sarmadıkları gibi...

Yeniden diriliş ve doğruluğa, ayrılan bu iki otoriteyi tekrar birleştirmemiz elzemdir. İdarecilerimiz ilim sahibi oldukları kadar alimlerimiz de idareden, yönetimden anlar olacak, karşılıklı birbirlerine destek vererek, arkalarındaki halkla beraber yeniden İslamı dünyaya hakim kılacak, bütün dinlerin, ideolojilerin ve sistemlerin üzerine çıkaracaklardır biiznillah ve inşaalah...

Buraya kadar olan sözlerimizi kısaca özetleyecek olursak; “Emeviler”ın iktidarıyla “İslam Devleti”nin “idarî hukuk”unda, özellikle de “halife - devlet başkanı” seçiminde tam bir irtica, bir düşüş ve sapma yaşanarak İslamî usuller terkedilmiş, maalesef

geriye gidilerek o günkü arap toplumunda bile olmayan ama dünyada yaygın yaşanan cahiliyye adetlerine dönülmüştür. Yani hilafetten krallık ve veliahtlığa dönülmüştür. İslam tarihinin belki de en büyük talihsizliği, bir nevi “Cumhuriyet” olan “Hilafet”ten saltanata, krallığa, kısıralığa, kayserliğe, padişahlığa, monarklığa, diktatörlüğe geri dönüşle başlamıştır. Bu aynı zamanda ilimle iktidarın arasının da açılmasının başlangıcıdır.

Emevilerle başlayan yeni dönemde alimlerle idareciler arasındaki ilişkilerin giderek bozulduğunu görüyoruz. Alimler amirlerdeki bozulmayı gördükçe, onlara nasihat etmiş, dinlemediklerini anlayınca da onları kendi hallerine terketmişlerdir. Onlara ulu orta isyan etmemişler ama, kendilerine verilen makamları da genellikle kabul etmemişlerdir. Zira bu kabul ediş, onları halk nezdinde bir aklama ve onaylama sayılabılırdi. Bir rıza ifadesi olabilirdi ve bu vesile ile halk aldatılabılırdi. İşte bunun için büyük imamlar ve alimler hakaret görmüş, kırbaç yemiş, zindanlara atılmış, hatta idam edilmişler ama zalimlere meyil ve muhabbet göstermemiş, destekçi olmamışlardır.

Hepsi mi? Keşke “evet, bütün alimler böyleydi” diyebilseydik. Ama böyle deme imkanımız yok malesef. Sadece, “Hakiki alimler böyleydi” diyebiliyoruz. Çünkü bunların yanında "sinekler" de türemiştir. Menfaatlanma arzusuyla her pislığe konan, her temizi pisleyip ifsad eden sinekler... Yani “ülema-i sû”!.. Yani kötü alimler!... Yani kalblerinin katilleri, kendilerinin katilleri!... Yani hakkın, hakikatın ve halkın katilleri... Yani ateşe karşı cesur olanlar!... Yazıklar olsun onlara!...

Bu acı dönemi ihbar eden hadis-i şerifi teberrüken hemen yazalım: "Hilafet ümmetimin arasında otuz yıl sürecektir. Bundan sonra saltanat gelecektir." Hadisi rivayet eden Resullullah'ın azatlısı Sefine devam ediyor: "Hz. Ebubekir'in hilafetini, Hz. Ömer'in hilafetini, Hz. Osman'ın hilafetini, Hz.

Ali'nin hilafetini (radıyallahu anhum ecmain) parmaklarınla say bak!" Bunları sayınca hakikaten otuz yıl bulduk."

Daha önce görmüştük, hatırlayalım, Sefine (r.anha'ye "Emeviler, hilafetin kendilerinde devam ettiğini zannederler!" denmişti. Şu cevabı verdi: "Benî Zerka yalan söylüyor. Onlar krallardır, hem de en kötü krallar"⁴³⁰ Sefine, Hz. Muaviye için, "Meliklerin birincisi" dermiş.⁴³¹

SONSÖZ.

⁴³⁰ Ebu Davud, Sünnet, 9 (4647-4648); Tirmizi, Fiten, 48,(2227); İ. Canan, 6/411.(1708)

⁴³¹ İ.Canan, age. 6/412

“İlim” serisinin bu ikinci kitabında “alimlerin yönetiminden” bahsettik. İslam alimlerinin yönetimindeki bir İslam devletinin gereği ve insanlara kazandıracağı ile, bu devletin temel özelliklerinden sapılması halinde kaybettireceği özelliklerden bahsettik.

Hiç şüphesiz kayıp ve kazancın merkezinde alimler vardır. Alimler, her çağda peygamberlerin varisleri ve vekilleri olarak insanlığın tabii önderleridir. Kısa ve basitçe söylersek “İslam Devleti” İslam hukukunu uygulayan devlet, “İslam Toplumu” da İslam kanunlarıyla işlerini düzenleyen toplumdur. Haliyle bu toplumun yöneticileri, bu düzeni en iyi bilen ve yaşayan alimlerden olmalıdır. Nitekim halife olabilmenin birinci şartı iman ise, ikinci şartı ilimdir.

İlahî vahyi alan Resulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) onu insanlara tebliğ ettiği kadar yorumlamış ve uygulamıştır da. O, devletin başında bir devlet başkanıydı aynı zamanda. Kur’an’da geçen devletin temel kurallarını bizzat uygulayarak gösteriyor, dünya durdukça devlet başkanlarına aşılmaz örneklikler sunuyordu. Onun devletinde insanlar barışı, adaleti, emniyeti, hukukun üstünlüğünü, yargının bağımsızlığını, din ve vicdan özgürlüğünü, eşitliği, katılımı, danışmayı, sosyal adaleti, kamu malının değerini, hazine ve vergiyi tanıyorlardı. Çağımızın en faydalı buluşlarından (!) olan “insan hakları” bu açıdan Müslümanları, çok bildik ve tanıdık oldukları için batı kadar heyecandırmıyordu.

Temel yasaları en güzel biçimde ortaya koyarak işin mantık, metot ve amacını öğreten Hz. Peygamberin vefatından sonra, insanlar O’nun devletini devam ettirmede zorluk çekmediler. Yaygın ifadesiyle dört halife devri, asr-ı saadetten sayılır.

Ama ne zamanki iş, yetkin olanın halkın hür iradesiyle seçimine ve gönüllü biatına bağlı olan hilafetten, seçim ve

ehliyeti dışlayan veliahtlık ve sultanlık anlayışına döner, ümmetin bahtı da haliyle kararır. Kazanılan onca güzellikler, maalesef gümbür gümbür yıkılır. Emevilerle çok erken gelen bu “irtica”, yani yönetim biçiminde cahiliyyeye dönüş, özel hukukta çok başarılarla imza atmış müslümanları, kamu hukukunda maalesef geri bırakır. Bu konuda erken dönemlerde bir kitap yazan İmam Muhammed’in başına gelenleri hatırlayalım.

Bu kitabımızda saltanatın hilafetle asla bağdaşmadığını ve İslam tarafından reddedildiğini açık seçik ortaya koyduk. Kitabın belkide en önemli sayfaları, bunu izah eden satırlarıydı.

Bütün bunlar İslam Devlet Başkanı olan “Halife”yi izah etmemizi gerektirdi. Dolayısıyla Halifenin tanımı, görevleri, hakları, halife olabilmenin şartları, seçimi, süresi, gerekirse görevden azli, azline direnirse yapılacak işlemler yeterince açıklanmıştır kanaatindeyiz.

Devlet başkanı elbette yönetim işlerini yürütürken bir çok insanı istihdam edecektir. Bu açıdan O’nun üstüne düşen sorumluluğu kısaca izah ettik. Ama idareci olmanın, kamu hizmetinde çalışmanın yararlı ve zararlı olan yanlarını “İlim ve İktidar” kitabımızda genişçe ele aldık. Konunun orada geniş olarak yazılması, sanıyoruz bürokratik işlemlerin insanı canından bezdirdiği, yolsuzlukların ayyuka çıktığı zamanımız için faydalı olmuştur.

Bu sonsöz’ümüzün sonunda, “önsöz”de verilen üç müjdeyi tekrar hatırlatmak isteriz: Kitabımız, “Alimin Önderliği” kitabımızdan ilim ve önderliği devralmış, yönetimde bu uygulamanın tecellisini sunmuştur. Bu serinin üçüncü kitabı olan “İlim Ve İktidar” ise, idareci olmanın olumlu ve olumsuz yönleri, onlara hangi şartlarda itaatın gerekip gerekmeyeceği yanında devlet yönetiminde görev almakla beraber alimlerin içerden ve dışardan bu yönetimin denetim ve gözetimini işlemektedir. Doğru bulduklarında destek, yanlış bulduklarında yol gösterme ve uyarma diye özetleyebileceğimiz bu ilişkiler, tarihi örnekleriyle beraber enine boyuna incelenmektedir. Hilafet

döneminde gayet kolay giden bu ilişkiler, kısmen bu kitapta da gördüğümüz gibi maalesef saltanat devrinde hiç de kolay olmamaktadır.

Günümüzde yaşananlar ise, tarihte benzeri pek de bulunmayan acı olaylardan ibarettir. Akif merhum “Müslümanlık bizden evvel böyle zillet görmedi.” Derken çok haklıdır. Zamanımızda İslam’ı öğrenme, yaşama ve yaşatmanın önündeki engellerden, insanın ilim öğrenmede karşılaştıkları zorluklardan, özellikle de dinî ilimleri öğrenme, yaşama ve yayma özgürlüğüne getirilen yasak veya kısıtlamalardan, bunları aşmanın yol ve yöntemlerinden bahseden “ilim serisi”nin dördüncü kitabı “İlim Ve Özgürlük” de hamdolsun yazılıp bitmiştir. Beşincisi olan “Kitap Sevgisi Okuma Aşkı” ise yazım aşamasındadır. Darısı gün yüzüne çıkmalarına inşallah.

Hamdolsun bizlere kendisini ve dinini en güzel insanlar aracılığıyla tanıtan alemlerin Rabbi Allah’ımıza. Ve selam olsun o güzel insanlara ve ardınca gidenlere...

KAYNAKLAR

Acluni İsmail b. Muhammed, Keşful Hafa ve Müzilü'l İlbas. Darül İhya. Beyrut 1351 h.

Akbulut Ahmet, Sahabe Devri Siyasi Hadiselerin Kelami Problemlere Etkileri

Akgündüz Ahmed - Cin Halil, Türk Hukuk Tarihi, 1-2 OSAV y. 3. Baskı İst. 1995

-----Akgündüz Ahmed, İslam Anayasası, Timaş y. İst. 1989.

Aksu..Ali.,<http://www.kurannesli.org/bilgibankasi/yazi.asp?id=347>

Akyüz Vecdi, Hilafetin Saltanata Dönüşmesi, Dergah y. İst. 1991 1.Baskı

Ali el-Kari, Mirkatu'l Mefatih Şerh-u Mişkatu'l Mefatih 1-11 Fikr. Beyrut.1992

Armağan Servet, İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler DİP y. Ankara , 1992

Arslan Ali Aydın, İslam İnançları, Tevhid İlm-i Kalam, Gonca y. İst. 1984 7. Baskı

El Bedri Abdulaziz, İslamda Devlet Adamı ve Alim, Kültür Basın Yayın Birliği, İst. 1989

Berki Ali Himmet, Keskiöğlü Osman, Hatemu'l Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı, DİB. Y.11. Baskı, Ankara, 1986.

Bilmen Ömer Nasuhi, Hukuk-u İslamiyye ve Islahat-ı Fıkhiyye Kamusu 1-8 Bilmen y. İst. 1967

Canan İbrahim, Kütüb-ü Sitte Muhtarası Tercüme ve Şerhi, 1-18. Akçağ y. Ankara, 1994

----İslam Işığında Anarşi 2. Baskı Cihan y. İst. 1984

Cassas Ebu Bekr Ahmet b. Ali Raz, Ahkamul Kuran Daru'l İhyasi't Türesi'l Arabi Beyrut, 1985

El-Cezairî Ebubekir, İslam Düsturu, ter: Harun Ünal, Vahdet y. İst.1984.

Davudoğlu Ahmed, Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi 1-11 Sönmez n. İst.1978

Delice Ali, Emevî Devletinin Yıkılış Nedenleri Üzerine Bazı. Mülahazalar, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/261.pdf>

TDVİA. Diyanet İslam Ansiklopedisi, İst. 1998

Diyanet İlmî Dergi, c. 5, Sayı, 1. Ocak-Şubat-Mart 1999

Doğan D. Mehmet, Büyük Türkçe Sözlük, İz y. 11. Baskı, Ekim 1996.

Ertuğrul Ali, Ünal Kılıç'ın "Tartışmaların Odağındaki Halife Yezid b. Muaviye" adlı Kitabının (Kayıhan Yayınları İstanbul 2001) Tanıtımı <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/349.pdf>

Eryarsoy M.Beşir, İslam Devlet Yapısı, Düşünce y. İst. 1979

El Ferra Abu Ya'la Muhammed b. Hüseyin, el Ahkamu's Sultaniye, Matbaat-u Mustafa Babi ve Evleduh Mısır, 1987

Fethi Abdülkerim, ed-Devletü ve's Siyasetü Fi'l Fıkhi'l İslamî, Tarihi Mektebetü Vehbeh, 2. baskı, 1984.

Filibeli Ahmet Hilmi, İslam Tarihi, Ötüken y. 2. Baskı İst. 1982.

Gazali Ebu Hamid, İhya-u Ulumu'd Din, 1-4. Bedir y. İst.

Hamidullah Muhammed, İslam Peygamberi 1-2 ter. M.Said Mutlu 3. Baskı İrfan y. İst. 1972

-----İslam Müesseselerine Giriş, ter. İhsan Süreyya Sırma, Düşünce y. İst. 1981

Hallaf Abdulvahhab, es-Siyasetu's Şer'iyye Ev Nizamı'd Devleti'l İslamiyye, Müessesetü'r risale, 6. Baskı. Beyrut, 1997.

Hatemi Hüseyin, İslam Hukukunda Devlet Yapısı, Hareket y. İst. 1970

Hatiboğlu Haydar, Sünen-i İbni Mace Tercüme ve Şerhi 1-10 Kahraman y. İst. 1982

Havva Said, İslamda Yönetim ve Yönetici, ter. Ahmet Eminoğlu, Petek y. İst. 1990

Hindi, Ali el- Muttaki, Kenzu'l Ummal, 1-18 Müessesatur Risale, Beyrut 1986

İbn Abdilber, Cami'ü Beyani'l İlmi Ve Fadlih, Daru'l Kütübü'l İslamiyye, Kahire, 1982.

İbn Abidin Muhammed Emin, Haşyet-u Reddi-l Muhtar,1-8 Mısır 1966

İbn Hümam Kemal, Kitabu'l Musayereh, Çağrı y. İst. 1979.

İmamı Rabbani, Mektubat, 1-2 ter. Abdulkadir Akçiçek, Çile y. İst.1981

İslamoğlu Mustafa, Yahudileşme Temayülü, Denge y. İst. 19

Kur'an-ı Kerim.

Karaman Hayreddin, Mukayeseli İslam Hukuku, 1-3 İrfan y. İst. 1974

----İslam'ın Işığında Günün Meseleleri, 1-3 Nesil y. İst. 1988-1992; Yeni Şafak. İst. Ocak 1996.

----Günlük Hayatımızda Helaller Haramlar, Nesil y. İst. 1981; 6. Baskı, Yeni Şafak, İst. Ty.

----Anahatlarıyla İslam Hukuku 1-3 Ensar n. İst. 1984

----İslam Hukuk Tarihi, Nesil Y. İst. Ty.

Kettani Muhammed Abdulhay "et Teratibu'l İdariyye, Hz. Peygamberin Yönetimi 1-3 ter. Ahmet Özel İz. y. İst. 1990

Kemali Muhammed Haşim, İslam'da İfade Hürriyeti, Çeviren: Muhammed Şeviker, İnsan y. İst. 2000.

Komasyon, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi 1-15 Çağ y. İst. 1986

Komasyon, Riyazu's Salihin, Terceme ve şerh. 1-8. Erkam y. İst. 1999.

Korkmaz Fahreddin, Gazalide Devlet TDYY Ankara, 1995

Kütüb-ü Sitte: Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Naseî, İbn-i Mace, Darimi, Muvatta, Müsned-i Ahmed, Çağrı ist. 1981

Maverdi Ebu'l Hasan, el-Ahkamus Sultaniyye: İslamda Hilafet ve Devlet Hukuku, ter. Ali Şafak (Bedir) ist. 1976

Mevdudi Ebul Ala, Hilafet ve Saltanat, ter. Ali Genceli Hilal y. İst. 1980

-----İslam'da Hükümet, ter. Ali Genceli Hilal y. İst. 1976

-----İslam'da Devlet Nizamı, ter. Rasim Özdenören, Hilal y. İst. 1967

Muhammed b. Tartuşi, Siracu'l Müluk, İnsan y. İst. 1995.

Nar Cemal, İslam Sancısı, Ukde y. Ankara , 1997

----- İslamlaşma Bilinci Ukde y. Ankara , 1997

-----Alimin Önderliği, Ukde y. Kahramanmaraş, 2006

En- Nebhan Muhammed Faruk, İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları, ter. Servet Armağan, Sönmez y. İst. 1980

en- Nedvi Ebu'l Hasan Ali, Gerçek Tasavvuf,

Nevin A. Mustafa, İslam Siyasi Düşüncesinde Muhalefet , ter. Vecdi Akyüz, İz .y. İst.1990.

Nursî Said. Sözler. İst. 1976

-----Lem'alar. Sözler y. 1976.

-----Asar-ı Bediiyye.

-----Mektubat.

-----Hutbe-i Şamiye. Sözler y. İst. 1994.

Özalp Ahmet, http://www.sevde.de/islam_Ans/S/33.htm

Özön M. Nihat, Osmanlıca-Türkçe Sözlük, İnkılap Kitabevi, 3. Baskı, İst. 1959

Rayyis Muhammed Ziyaeddin, İslamda Siyasi Düşünce Tarihi, Nehir y. İst. 1990

Rudanî Muhammed b. Muhammed b. Süleyman, Cem'ul Fevaid; büyük Hadis Külliyatı 1-5 ter. Naim Erdoğan, İz y. İst. Ty

- Sabuni M. Ali, Safvetu't Tefasir, Darul Kuran, Beyrut 1981
- Said Havva, el-İslam, Daru'l Kütübü'l İlmiye, Beyrut, 1981.
- Siret Ansiklopedisi, 1-6 İnkılap y. İst.1996
- Sıddıki A. Selim, İslam Devletinde Mali Yapı , Fikir y. İst. 1972
- Şafak Ali, Hukuk Terimleri Sözlüğü, Rehber y. Ankara, Mart 1992.
- Şamil İslam Ansiklopedisi, Şamil y. İst.
- Şirvani Harun Han, İslamda Siyasi Düşünce ve İdare, ter. Kemal Kuşçu, İrfan y. İst. 1965
- Suyûfî Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, Tarihu'l Hulafa, Matbaatu's Saadet, Mısır, 1952.
- Udeh Abdulkadir, İslam Ceza .Hukuku ve Beşeri Hukuk, 1-4 ter. Akif Nuri İhya y. İst. 1979
- İslam Beyne Cehl-i Ebnaihi Ve Aczi Ülemaih İslamoğlu y. İst. Ty.
- Uyanık Mevlüt, İslam Siyaset Felsefesinde Sivil İtaatsızlık, Saba y. Ankara, 1998
- Yaman Ahmet, İslam Hukukunun Oluşum Süreci ve Sonrasında Siyaset – Hukuk İlişkisi, Esra y. İst. 1999
- Yazır Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, 1-10 Azim n. İst. Ty.
- Yeniçeri Celal, İslamda Devlet Bütçesi, Şamil y. İst. 1984
- Yıldırım Celal, Kaynaklarıyla Ahkam Hadisleri, Uysal Kitabevi, Konya 1986
- Zeydan Abdulkadir, İslamda Fert ve Devlet , ter. Cemal Arzu, düşünce y. İst. 1978
- Zuhayli Vehbe, İslam Fıkhı Ansiklopedisi 1-10 Risale y. İst. 1994
- Zuhayli Vehbe, Tefsiru'l Münîr,

